

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

Sandra Mackevičienė

EFEKTYVUS KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMAS

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė lekt. dr. Vitalija Venckuvienė

KAUNAS 2015

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

EFEKTYVUS KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMAS

Įmonių valdymas

MAGISTRO DARBAS

Studentė

(parašas)

Sandra Mackevičienė,

VMGMVL- 4

2015 m.

(mėnuo, diena)

Vadovė

(parašas)

Lekt. dr. Vitalija Venckuvienė

2015 m.

(mėnuo, diena)

Recenzentė

(parašas)

Lekt. dr. Inga Stankevičė

2015 m.

(mėnuo, diena)

KAUNAS 2015

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Ekonomikos ir verslo fakultetas

(Fakultetas)

Sandra Mackevičienė

(Studento vardas, pavardė)

Įmonių valdymas, 621N22001

(Studijų programos pavadinimas, valstybinis programos kodas)

Baigiamojo magistro darbo „Efektyvus kredito portfelio rizikos valdymas“

AKADEMINIO SAŽINGUMO DEKLARACIJA

2015 m. gruodžio 7 d.

Kaunas

Patvirtinu, kad mano **Sandros Mackevičienės** baigiamasis magistro darbas tema „Efektyvus kredito portfelio rizikos valdymas“ yra parašytas visiškai savarankiškai, o visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

(vardas, pavardė)

(parašas)

Mackevičienė, S. (2015). Efficient credit risk portfolio management. Master's Final Thesis in Enterprises Management Study Programme 621N22001. Supervisor lekt. dr. V. Venckuvienė. Kaunas: School of Economics and Business, Kaunas University of Technology.

EFFICIENT CREDIT RISK PORTFOLIO MANAGEMENT SUMMARY

Bank ourselves the objective is to manage risk: the banking organization objectively knows what risks are foreseen to avoid, and what a way to do so; the risks assumed, and under what conditions. Therefore, in order effectively to manage the credit risk of banks to develop risk management strategies, credit policy, credit risk system of limits and other credit risk management tools and procedures, as well as credit risk management internal control and internal audit, which allows you to control the bank assumed a fixed credit risk to achieve maximum according to estimated profit. Measures aimed at effective credit risk management, each bank chooses individually, taking into account their performance characteristics. The crucial factor for the efficient management of the credit portfolio risk, is appropriate for its evaluation. Have a significant impact on the assessment of the Basel Committee on Banking Supervision issued recommendations and suggestions, but each bank will assess it in accordance with its established rules and principles.

The final work is the analysis of the credit portfolio risk management strategic principles, guidelines and objectives, this is done by analysing the theoretical credit risk identification, assessment and management aspects of the Bank of Lithuania, the statistical data on the risk assessment analysis and evaluation of the DNB bank.

TURINYS

ĮVADAS	8
1. KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMO PROBLEMATIKA	10
2. KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMO TEORINIAI SPRENDIMAI	17
2.1. Kredito portfelio rizikos samprata	18
2.2. Efektyvaus kredito portfelio rizikos valdymo tikslai ir principai	19
2.3. Kredito portfelio rizikos valdymo gairės	22
2.4. Kredito portfelio rizikos vertinimas	27
2.4.1. Kredito portfelio vertinimo esminės charakteristikos	27
2.4.2. Pagrindinių portfelio rizikos veiksnių identifikacija ir jų valdymas	30
2.4.3. Kredito portfelio rizikos vertinimo metodai	33
2.4.4. Portfelio rizikos strategijos parinkimas	36
2.4.5. Kredito reitingas	38
3. TYRIMO METODOLOGIJA	42
4. KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMAS LIETUVOS BANKUOSE	44
4.1. Lietuvos bankų paskolų rinka	44
4.2. Kredito portfelio rizikos valdymo ekspertų nuomonės tyrimo rezultatai	53
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	67
LITERATŪRA	69
PRIEDAI	72

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Kokybinės ir kiekybinės rizikos analizės skirtumai (Baršauskas, Šarapovas, Cvilikas, 2007)	11
2 lentelė. Kredito rizikos vieta bankų rizikos sistemoje (Vaškelaitis, 2003).	18
3 lentelė. Paskolos gražinimo užtikrinimo priemonės (Kuršelytė, 2012)	25
4 lentelė. Skolininko pajėgumą gražinti kreditą vertinimo metodai (Lileikienė, Lileikytė, 2012).	29
5 Lentelė. Finansinių rodiklių įtaka įmonės kredito reitingui pagal Moody's	41
6 lentelė. Makroekonominių rodiklių dinamika 2007-2012 m.	52
7 lentelė. Esminių principų subkategorijos (sudaryta autorės)	56
8 lentelė. Racionalaus paskolų administravimo subkategorijos (sudaryta autorės)	57
9 lentelė. Drausminimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)	58
10 lentelė. Rizikos subalansavimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)	59
11 lentelė. Išorinių kredito riziką didinančių veiksnių subkategorijos (sudaryta autorės)	61
12 lentelė. Vidinių kredito riziką didinančių veiksnių subkategorijos (sudaryta autorės)	62
13 lentelė. Rizikos mažinimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)	63
14 lentelė. Rizikos mažinimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)	64

Paveikslų sąrašas

1 pav. Centrinio banko poveikio ekonomikai politikos įgyvendinimo būdas (Ekonomika ir verslas, 2001).....	17
3 pav. Banko kreditavimo politika skirtingomis ekonomikos ciklo fazėmis.	27
4 pav. Kredito rizikos vertinimo modeliai (I. Kamienas, V. Valvonis, 2004).	34
5 pav. Paskolų portfelio nuostolio skirstinys (Valvonis, 2006).	36
6 pav. Moody's kredito reitingo nustatymo etapai (šaltinis: Lawtan and Gates, 2005).....	39
7 pav. Banko teikiamų paskolų dinamika 2007-2014 m., mln.Lt. (sudaryta autorės)	44
8 pav. NT sektoriaus kitimo tendencijos portfelio struktūroje, proc. (šaltinis: Lietuvos banko informacija).	51
9 pav. Neveiksnių paskolų dalis palyginti su paskolų portfeliu, proc. (šaltinis: Lietuvos banko informacija).	53
10 pav. Banko paskolos, Lt. (šaltinis: DNBs banko informacija).....	55

IVADAS

Temos aktualumas. Bankinė veikla atlieka svarbų vaidmenį makroekonominiuose procesuose, bankai ne tik kaupia finansinius resursus, priimdami indėlius, bet ir teikia kreditus namų ūkiams, verslo įmonėms ar valstybiniam sektoriui, taip užtikrindami ekonominę vystymąsi. Bankų kreditavimo politika daro įtaką daugeliui ekonominių procesų, tokių kaip investavimui, vartojimo išlaidų kaitai, žemės, būsto ir kito nekilnojamojo turto kainų svyravimams, verslo plėtrai ir t.t. Viena iš priežasčių yra tamprus ryšys tarp palūkanų normų, skolinimosi sąlygų ir pajamas kuriančio turto vertė, nes mažėjant palūkanoms ir gerėjant skolinimosi sąlygoms, ši vertė auga ir atvirksčiai. Palankesnė kreditavimo politika sudaro sąlygas verslui ir namų ūkiams lengviau pasirinkti finansavimą ir įsiskolinimo lygį. Todėl paskolos yra viena svarbiausių bankų veiklos sričių, kreditai sudaro apie 60 % bankų turto. Todėl valstybiniu lygiu labai svarbu išlaikyti ekonomiškai stabilią ir skaidrią bankinę šalies veiklą, veikiant įvairiems rizikos faktoriams.

Literatūroje bankininkystė dažnai siejama su rizikų valdymu, tai suprantama ne kaip rizikų pašalinimas, nes to neįmanoma padaryti, bet stengimusi sumažinti galimą žalą, Sėkmingas rizikos valdymo problemų sprendimas tampa banko veiklos sėkmės garantu. Kadangi viena pagrindinių banko veiklų yra kreditavimas, todėl kreditų rizikų valdymas yra išskirtinio dėmesio objektas. Tuo domisi daugelis teoretikų ir praktikų, tokių kaip Markowitz, K. Dowd, B. Schachter, J. Bessis ir kt. Lietuvoje šiais klausimais domisi taip pat nemažai mokslininkų: V. Valvonis, G. Kanceryvičius, G. Garbonovas ir kt.

Tyrimo problema. Kaip teigia V. Valvonis, kiekvieno banko pagrindinis tikslas yra kurti pridėtinę vertę savo akcininkams bei padėti tai daryti visuomenei, kuriai teikiamos paslaugos. Banko sau keliamas tikslas yra valdyti riziką: pati bankinė organizacija objektyviai pažįsta ir yra numačiusi kokios rizikos vengti, ir koku būdu tai daryti; kokią riziką prisiimti, ir kokiomis sąlygomis. Todėl norint veiksmingai valdyti kredito riziką bankai turi sukurti rizikos valdymo strategiją, kredito politiką, kredito rizikos limitų sistemą, kitas kredito rizikos valdymo priemones ir procedūras, taip pat kredito rizikos valdymo vidaus kontrolę ir vidaus auditą, kurie leidžia kontroliuoti banko prisiimamą nustatyto dydžio kredito riziką ir siekti didžiausio pagal ją įvertinto pelno. Priemonės, kuriomis siekiama veiksmingo kredito rizikos valdymo, kiekvienas bankas pasirenka individualiai, atsižvelgdamas į savo veiklos ypatumus. Esminis veiksnys, norint užtikrinti efektyvų kredito portfelio rizikos valdymą, yra tinkamas jos vertinimas. Didelę įtaką vertinimui daro Bazelio bankų priežiūros komiteto išleistos rekomendacijos ir pasiūlymai, bet kiekvienas bankas ją vertina pagal savo sukurtas taisykles ir principus.

Baigiamajame darbe yra analizuojama kredito portfelio rizikos valdymo strateginiai principai, gairės ir tikslai, tai atliekama analizuojant teorinius kredito rizikos identifikavimo, vertinimo ir

valdymo aspektus, atliekant statistinę Lietuvos banko duomenų apie rizikos vertinimą analizę bei įvertinant DNB banko praktiką.

Šio **darbo tikslas** – išanalizuoti bankų kreditų portfelio rizikos valdymo teorinius sprendimus bei įvertinti jų pritaikymą Lietuvoje.

Darbo objektas – banko kreditų portfelio rizikos valdymas.

Darbo uždaviniai:

- Atskleisti banko kredito rizikos valdymo problematiką;
- Atskleisti efektyvaus banko kredito portfelio rizikos valdymo teorinius sprendimus;
- Parengti efektyvaus banko kredito portfelio rizikos valdymo metodologiją;
- Ištirti Lietuvos bankų kredito portfelio rizikos valdymo ypatumus.

Darbo metodai:

- Literatūros šaltinių sisteminė, loginė ir lyginamoji analizė;
- Statistikos analizė;
- Grafinis vaizdavimas;
- Lyginamoji analizė;
- Pusiau struktūrizuotas interviu;
- Kontent analizė.

Renkant ir analizuojant medžiagą buvo naudojamos lietuvių ir užsienio autorių mokslinė literatūra, Lietuvos Respublikos teisiniais aktais, Lietuvos banko išleistas dokumentais, Bazelio priežiūros komiteto patvirtintais dokumentais bei internetine informacija.

Šį darbą sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmojoje dalyje aptariami kredito portfelio rizikos vertinimo teoriniai sprendimai. Antrojoje dalyje pateikiama atlikto tyrimo metodologija. Trečiojoje dalyje pateikiami tyrimo rezultatai ir išvalgos.

1. KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMO PROBLEMATIKA

Šiuolaikinė ekonomika pasižymi neaiškiomis perspektyvomis, nuolat augančia įtampa finansinėse rinkose. Tokia situacija kelia grėsmę bankininkystės sektoriui, o tuo pačiu visai ekonomikai, kadangi tokie stambūs sektoriai kaip statybų ir pan., yra tiesiogiai priklausomi nuo bankų kreditavimo. Todėl Lietuvos kaip ir daugelio kitų šalių bankinę veiklą riboja ne tik centrinis bankas ir šalies teisiniai aktai, tai atlieka ir Bazelio priežiūros komitetas, kuris nuo 2014 m. per Bazelio II rizikos valdymo sistemą ir CRD IV paketo direktyvas, tiesiogiai kontroliuoja šalyje veikiančių komercinių bankų veiklos riziką ribojančių normatyvų vykdymą (Lileikienė, Kovalčik, 2014). Pagrindiniai bankinę veiklą reguliuojantys normatyvai yra šie:

1. Likvidumo normatyvas (≥ 30 proc.).
2. Kapitalo pakankamumo normatyvas (≥ 8 – krizės laikotarpiu 10 proc.);
3. Maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta ir/arba tauriaisiais metalais normatyvas: - bendrosios pozicijos dydis (< 25 proc. kapitalo); - 1 valiutos ir/arba tauriųjų metalų (< 15 proc. kapitalo).
4. Maksimalios paskolos vienam skolininkui normatyvas (< 25 proc. kapitalo).
5. Kiti priežiūros institucijos teisės aktų nustatyti normatyvai (Lileikienė, Kovalčik, 2014).

Išskirtinį dėmesį Bazelio priežiūros komitetas skiria bankų kredito rizikai. Ji bendrai suprantama kaip tikimybė, kad skolininkas nesugebės įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų arba juos įvykdys tik dalinai, o dėl to kreditorius patirs nuostolius (Baršauskas, Šarapovas, Cvilikas, 2007). Tai viena reikšmingiausių rizikų bankų sektoriuje, kuri sietina su potencialiu įplaukų nepastovumu dėl skolininko nenoro ar nesugebėjimo vykdyti finansinius įsipareigojimus (Koch, MacDonald, 2000).

Kredito riziką galima išskaidyti į dedamąsias:

- tikimybė, kad skolininkas neįvykdys savo įsipareigojimų (angl. Probability of Default);
- nuostoliai, kuriuos lemia įsipareigojimų nevykdymas (angl. Loss Given Default);
- kredito pozicijos trukmė (angl. Maturity);
- kredito pozicija įsipareigojimų nevykdymo atveju (angl. Exposure at Default) (Kamienas, Valvonis, 2004).

Kredito rizikos pagrindinė priežastis yra informacijos disbalansas tarp banko ir kredito gavėjo, nes pastarasis, nors, dažniausiai gerai žinodamas savo situaciją ir riziką, šia informacija nėra linkęs dalintis su banku. Todėl kreditoriui perduodama kartais visai neproporcinga rizika dėl informacijos stygiaus. Viena iš pagrindinių kreditų portfelio rizikos priežasčių yra kreditų koncentracija, todėl labai svarbu nuolat stebėti, vertinti ir kontroliuoti kreditų koncentracijos riziką. Ji turi būti vertinama įvairiais požiūriais: pagal skolininkų dydį, ekonominę veiklą, paskolos rūšį, garantijas ir pan. ,

išskiriant koncentracijos rizikos šaltinius ir tokios koncentracijos kitimą. Koncentracijos rizikos mažinimui dažniausiai naudojama kreditų portfelio diversifikacija (Valvonis, 2004).

Kreditų ir jų portfelio rizikos keliama grėsmė bankinei veiklai verčia susitelkti į jos valdymą (Jasienė, Laurinavičius, 2009). Nepakankamas dėmesys kredito rizikos valdymui gali turėti lemiamą neigiamą įtaką banko veiklai, nes kredito rizika yra stipriai susijusi su finansiniais nuostoliais, likvidumo rizika ir t.t. Todėl bankai išskirtinį dėmesį skiria kredito rizikos valdymui, nuolat kuriami nauji kredito rizikos vertinimo modeliai. Bazelio bankų priežiūros komitetas (1999) savo rekomendacijose įvardina tokį kreditų portfelio rizikos valdymo tikslą – pasiekti bankui priimtina rizikos ir pajamų balansą viso paskolų portfelio mastu.

Kredito rizikos valdymą galima apibūdinti kaip procesą, kurio metu identifikuojama, vertinama, valdoma ir kontroliuojama rizika, susijusi su finansine bankų veikla (Koch, MacDonald, 2000). Vienas svarbiausių efektyvaus kredito portfelio rizikos valdymo proceso etapų yra rinkos vertinimas, tam gali būti naudojami du metodai (Vaškelaitis, 2003):

1. Kokybinė analizė. Jos metu identifikuojamos potencialios rizikos sritys ir galimi rizikos veiksniai, apibrėžiamos sąlygos rizikai pasireikšti.
2. Kiekybinė analizė. Jos metu įvairios rizikos sritys įvertinamos skaitine reikšme, tam įvykdyti pasitelkiama aukšto techninio lygio programinė įranga, profesionalų žinios ir patirtis (1 lentelė).

1 lentelė. Kokybinės ir kiekybinės rizikos analizės skirtumai (Baršauskas, Šarapovas, Cvilikas, 2007)

	Kokybinė analizė	Kiekybinė analizė
Metodologija	Kredito vadybininkų žinių, patirties ir prioritetų pagrindu suformuojama svertinė funkcija, generuojanti skaitinį kredito rizikos įvertinimą	Statistinė potencialaus skolininko finansinių duomenų ir veiklos rezultatų analizė, generuojanti skaitinį kredito rizikos įvertinimą
Informacijos šaltiniai	Vidiniai ir išoriniai duomenys, pasirinkti kreditoriaus nuožiūra, dažnai atsižvelgiant į ekspertų patarimus	Pirminiai finansinių ataskaitų ir papildomų veiklos rezultatų duomenys, apdoroti pritaikant tolesnei analizei
Vertintojų prioritetai	Naudojamas vertintojų, teikiančių pirmenybę automatizuotiems ir standartizuotiems sprendimams	Naudojamas vertintojų, teikiančių pirmenybę naujiems, mokslškai pagrįstiems sprendimo priėmimo modeliams

Kaip matome esminis šių metodų skirtumas yra vertintojo profesinės žinios, patirtis bei asmeninės savybės: kokybinės analizės atveju vertintojo profesionalumas ir individualumas lemia

kredito rizikos įvertinimą; kiekybinės analizės atveju tai turi įtakos tik pradiniam etapui. Atsižvelgiant į 1 lentelės duomenis, galima teigti, kad, norint užtikrinti patikimus rezultatus, reikia naudoti ir kokybinius, ir kiekybinius analizės modelius. Vertinimo modeliai bankininkystės sistemoje yra kredito rizikos vertinimo pagrindas, todėl nuolat kuriami nauji ir tobulinami esami vertinimo modeliai, kurie leistų kuo objektyviau ir su mažesnėmis sąnaudomis įvertinti situaciją. Modelių naudojimo būtinumą savo rekomendacijose pabrėžia ir Bazelio bankų priežiūros komitetas (Basle Committee on Banking Supervision, 1999).

V. Valvonis (2004) atliko Lietuvos bankų kredito rizikos vertinimo tyrimą. Atliktas tyrimas atskleidė, kad dažniausiai yra naudojami ekspertiniai metodai skolininkų rizikai įvertinti, kiekybiniais metodais rizika beveik nėra vertinama. To paties tyrimo metu buvo atskleista, kad bankai remiasi pasyvia strategija kreditų portfelio rizikos valdymui, kredito rizikos vertinimas yra orientuotas tik į skolininkų ir jiems suteiktų paskolų rizikos vertinimą. Šios aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad aktyvus kredito rizikos valdymas, besiremiantis kiekybiniais modeliais, yra daugelio Lietuvos bankų siekiamybė. Lietuvos bankai, kuriuos pasauliniu mastu galima laikyti smulkiais, patys susikurti ar įsigyti jau esamą kreditų portfelio rizikos vertinimo modelį yra nelabai pajėgūs, be to, tai nėra ekonomiškai naudinga. Geresnė situacija tų Lietuvos bankų, kurie priklauso ar yra globojami užsienio bankų, jie gali pasinaudoti globėjų taikomais vertinimo modeliais. Todėl V. Valvonis (2010) siūlo Lietuvos bankams kooperuotis ir įdiegti bendrą modelį, skirtą Lietuvos rinkai.

Lietuvoje bankai vadovaujasi teoriniais kredito rizikos valdymo principais ir metodais. Tačiau rizikos 100 procentų įvertinti nėra įmanoma, todėl visada išlieka tikimybė patirti nuostolį. Iki pasaulinės krizės Lietuvos bankai vadovavosi liberalia kredito politika, kuri ir įtakojo didžiulius bankų nuostolius. Todėl įvykus krizei, bankai pakeitė kredito politiką iš liberalios į konservatyvią, kuria vadovaujantis dabar ir ateityje, bankas kredito riziką bei išteklius valdo ir valdys kuo veiksmingiau, kad nebeprisikartotų 2008 – 2009 m. krizės padariniai.

Konservatyvi rizikos valdymo strategija iš dalies lėmė ir situaciją Lietuvos paskolų rinkoje, ji yra stagnacijos būsenoje. Todėl vertėtų kurti ir stiprinti valstybės garantijų sistemas, reorganizuojant kreditavimo politiką.

Sugriežtėjus kreditavimo politikai, kredito rizikos valdymo pagrindas yra Lietuvos bankų grupės Kredito politika. Bankuose yra įdiegti bendri bei individualūs kredito rizikos valdymo principai, kurie įpareigoja valdyti bankuose esančias rizikas. Todėl bankuose yra įdiegta rizikos valdymo organizacijos, kurią sudaro banko valdyba, rizikos valdymo komitetas, paskolų komitetas, rizikos valdymo departamentai bei nuo verslo padalinių nepriklausoma banko Rizikos kontrolės tarnyba.

Kredito rizikos valdymo pagrindas Lietuvos bankuose beveik išimtinai yra tinkamas kliento patikimumo įvertinimas. Kredito rizika Lietuvos bankuose yra valdoma, tinkamai įvertinus klientą

prieš suteikiant jam paskolą ir stebint kliento mokumą po paskolos suteikimo. Vertindami paskolos užtikrinimo priemones, stebėdami jų vertę, bankai taiko limitų sistemą, kokybinius ir kiekybinius vertinimo metodus bei vidinę reitingavimo sistemą. Paskolų koncentracijos rizikai mažinti, bankai vertina vidaus kapitalo pakankamumą ir nustato paskolų palūkanų normas, kurios atitiktų prisiimtą kredito riziką. Bankuose taikomi šie kredito limitai: maksimali paskolos suma vienam skolininkui; didelių paskolų suma; paskolų banko vadovams ir su jais susijusiems asmenims suma; ekonominių sektorių paskolų limitai. Lietuvos bankai, valdydami kredito riziką, nevienodai atsižvelgia į kitų rūšių riziką: vieni į kitų rūšių riziką neatsižvelgia, kituose rizika valdoma kompleksiskai. 1 bankas, nurodęs, kad riziką valdo kompleksiskai. Dar vienas trūkumas Lietuvos bankuose yra tai, kad ne visi bankai turi parengę kredito rizikos valdymo strategijos, kuri būtų atskiras dokumentas ar bendros rizikos valdymo strategijos sudėtinė dalis. Strategija yra viena svarbiausių veiksmingo kredito rizikos valdymo prielaidų. Tokį dokumentą turėtų parengti kiekvienas bankas.

Bankai kredito rizikos valdymo sistemoje, yra įdiegę reitingų sistemas, kuriose yra naudojami Fitch ir Standard & Poor's, ir Moody's reitingai. Reitingų sistemos bankuose yra taikomos didelėms įmonėms. Bankas tam, kad įvertintų vidutinių įmonių, mažų įmonių ir privačių asmenų riziką naudoja vertinimo balais sistemą.

Kredito rizikos koncentracijai diversifikuoti, bankai vadovaujasi Lietuvos banko valdybos patvirtintais banko veiklos riziką ribojančiais normatyvais:

- Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui normatyvas. Paskolų suma vienam skolininkui neturi viršyti 25 procentų banko kapitalo.
- Didelių paskolų normatyvas. Banko suteiktų didelių paskolų bendroji suma neturi viršyti 800 procentų banko kapitalo.

Šie veiklos riziką ribojantys normatyvai skirti diversifikuoti tik didelių paskolų koncentraciją.

Lietuvos bankai, analizuodami ūkinius ir finansinius šalies rodiklius bei atsižvelgdami į pramonės šakų vystymosi tendencijas ir pan., nustato galimų išduoti paskolų sektoriui limitus. Limitai paskolų sektoriui kiekviename banke skirtingi. Limitai - vienas iš rizikos valdymo instrumentų. Limitų parinkimas yra ilgas ir komplikotas procesas. Jis remiasi statistinių tyrimų, ekonominės analizės ir kolektyvo, valdančio riziką, patirtimi. Deja, Lietuvos bankuose viso to trūksta. Skiriant limitus pagal paskolų gavėjų tipus, nėra atsižvelgiama į tokius kriterijus kaip: kreditingumas, finansinė būklė ir pan. Tai riboja galimybę paskolos gavėjui, nepriklausomai nuo jo tipo, gauti didesnę paskolą.

Skolininko ūkinės - finansinės būklė vertinama remiantis tokiais kriterijais:

1. Veiklos srities perspektyva, konkurentinė produkcija, vadovavimo profesionalumas ir vadovų kvalifikacija.
2. Veiklos (verslo) plano įvertinimas.
3. Mokumo bei likvidumo būklės, pinigų srautų bei įsipareigojimų įvertinimas.

4. Pelningumo (rentabilumo įvertinimas).

Lietuvos bankas yra numatęs tik pačius vertinimo rodiklius, o jų skaičiavimo metodiką pasirenka pats bankas.

Aktyvų kokybės įvertinimu yra grindžiamas Lietuvoje kredito rizikos įvertinimas, kurį apibrėžia Lietuvos banko nutarimu patvirtintos „Abejotinų aktyvų grupavimo taisyklės“. Tačiau šios taisyklės reglamentuoja tik probleminių paskolų administravimą ir kaip rodo praktika, turi daug trūkumų. Kadangi Lietuvos banko patvirtintos abejotinų aktyvų grupavimo taisyklės detalios nėra reglamentuotos, kiekvienas bankas remiasi tam tikrais individualiais banko sukurtais kriterijais kiekvienam rizikingumo veiksniai (šie veiksniai turi būti griežtai apibrėžti kiekvieno banko Kreditavimo politikoje arba taisyklėse). Dažniausiai bankai remiasi skirtingais rizikos veiksniais bei skirtingai vertina kiekvieno jų įtaką galutiniam įvertinimui.

Pagal Lietuvos banko reikalavimus, abejotiniems aktyvams formuojami specialieji atidėjimai. Kita vertus specialieji atidėjimai formuojami toms paskoloms, kurios patenka į III – V rizikos grupes. Taip pat Lietuvoje nėra reglamentuotas griežtas reikalavimas bankams formuoti bendruosius atidėjimus. Šiuo metu naudojama atidėjimų formavimo sistema skiriasi nuo Vakarų šalių. Ji pagrįsta išduotų paskolų suskirstymu į penkias rizikos grupes. Vakarų šalių bankuose rezervas paskolų nuostoliams padengti formuojamas atidedant tam tikrą procentą nuo kiekvienos paskolos sumos. Šių atidėjimų dydis priklauso nuo tuo metu šalyje esančios kreditavimo rizikos.

Pagrindinė Lietuvos bankuose problema – teisingas paskolos gavėjo kreditingumo įvertinimas. Neturint tinkamos kredito rizikos įvertinimo metodologijos, negalima teisingai įvertinti teikiamų paskolų arba jau išduotų paskolų rizikos lygio, priimti adekvačius veiksmus, vykdant paskolų monitoringą, nustatyti limitus ir palūkanų normas, atsižvelgiant į skolinimo riziką, suformuoti tiek specialiuosius, tiek bendruosius atidėjimus.

Lietuvos bankai, valdydami paskolų portfelio riziką, laikosi pasyvios strategijos: suteiktas paskolas išlaiko iki jų termino pabaigos, beveik nekeičia paskolų portfelio sudėties, taiko limitų sistemą. Aktyvios paskolų portfelio rizikos valdymo strategijos laikymosi galimybės Lietuvoje labai ribotos, todėl nenuostabu, kad vyrauja pasyvus valdymas.

Nuo valdymo strategijos priklauso ir taikomi paskolų portfelio rizikos vertinimo modeliai. Bankai beveik netaiko matematinių paskolų portfelio rizikos vertinimo modelių, kuriuos taikyti būtina, norint veiksmingai valdyti paskolų portfelio riziką.

Lietuvos bankai taiko įvairius kredito rizikos limitus. Testavimą nepalankiomis sąlygomis tiek savo iniciatyva, tiek priežiūros institucijos reikalavimu atlieka visi bankai.

Lietuvos bankai, vertindami skolininkų (fizinį ir juridinių asmenų) kredito riziką dažniausiai taiko ekspertinius arba mišrius (statistinius ir ekspertinius) metodus. Visi Lietuvos bankai vertindami naujas ir jau suteiktas paskolas, taiko tą pačią kredito rizikos vertinimo sistemą. Tai leidžia daryti

išvadą, kad vertinant skolininko kredito riziką (nustatant skolininko reitingą) neatsižvelgiama į visą informaciją, gaunamą per paskolos terminą (paskolos uždelsimo, pertvarkymo faktus). Vertindamas paskolos užtikrinimo priemones, stebėdamas jų vertę, kiekvienas bankas taiko paties sukurtą metodiką, nes Lietuvos bankas yra nustatęs tik bendro pobūdžio reikalavimus.

Norint užtikrinti sėkmingą kredito portfelio rizikos valdymą, labai svarbi sąlyga yra tinkama stebėjimo ir vertinimo sistema. Jai padedant galima vertinti skolininko finansinę būklę, stebėti paskolos sutarties sąlygų laikymąsi ir iš anksto nustatyti galimas problemines paskolas, objektyviai nustatyti paskolos užtikrinimo priemonių tikrąją vertę, jų atitikimą prisiimamiems įsipareigojimams. Efektyviam kreditų rizikos valdymui pasitelkiama daug įvairių priemonių: vidiniai limitai, kreditų draudimas bei laidavimas, faktoringas, skolų išieškojimas ir t.t. Kiekviena priemonė turi savo privalumų ir trūkumų, bet nuo kredito rizikos.

Kredito portfelio rizikos valdymas yra nuolat kintantis procesas. Kaip pateikiama straipsnyje „Rizika ir rizikos valdymas“ (<http://www.eracareers.lt/rizika-ir-rizikos-valdymas>) yra septyni kredito rizikos valdymo evoliucijos etapai:

1. Skolinimas tik patikimiems klientams. Šiuo atveju rizika yra valdoma decentralizuotai, kredito rizikos prisiėmimas yra vykdomas intuityviai, atsižvelgiant į jau turimą skolininko istoriją. Patikimais laikomiems klientams kreditai išduodami, o nepatikimiems – atsakomi.

2. Paskolų reitingavimo etapas apima pirmiausia suvokimą, kad paskolų rizikingumas skiriasi, šiuo atveju yra priskiriami formaliai kredito riziką turintys atspindėti reitingai. Reitinguojama dažniausiai atsižvelgiant į turto pelningumo (ROE) matą. Tai labai svarbus etapas tolimesnei veiklai.

3 Turto pelningumas yra svarbiausia. Šiame etape banko vadovybė ima diegti bendrą nuosavybės arba kapitalo pelningumo (ROE) sistemą, nes mano, kad maksimizuojant kapitalo pelningumą, galima maksimizuoti akcininkų naudą (akcijų rinkos kainą).

4. Rizikos įkainojimas. Šio etapo metu tobulinama ROE sistema, praplečiant reitingavimo sistemą. Pagal reitingus atliekame statistinę planuojamų nuostolių analizę. Pagrindinis tikimybinis įvykis tampa įsipareigojimų nevykdymas.

5. Kredito portfelis valdomas kaip investicijų portfelis. Šiame etape kreditų portfelis imamas valdyti remiantis modernia portfelio teorija – nustatomi limitai sektoriams, produkto linijoms, atliekami statistiniai tikimybiniai skaičiavimai dėl portfelio kokybės, planuojamų nuostolių, dažniausiai į pagalbą kreditų portfelio valdytojui pasamdomi keletas matematikų.

6. Akcininkų reikalaujamas rizikos/pelningumo santykis. Šis etapas naudojasi prieš tai buvusio etapo įdirbiu ir teoriniai modeliai, jau taikomi praktikoje, gerai veikia. Rizika dėl turimų duomenų įvertinama pakankamai tiksliai, dėl to kredito reitingų skalė išplečiama iki 15-20, įvertinami geografiniai ir pramonės šakos veiksniai, koreliacijos, matematiškai pagrindžiami limitai. Galima tiksliai įvertinti portfelio nuostolio svyravimus, o visa tai leidžia tiksliai įkainoti paskolas, padidina

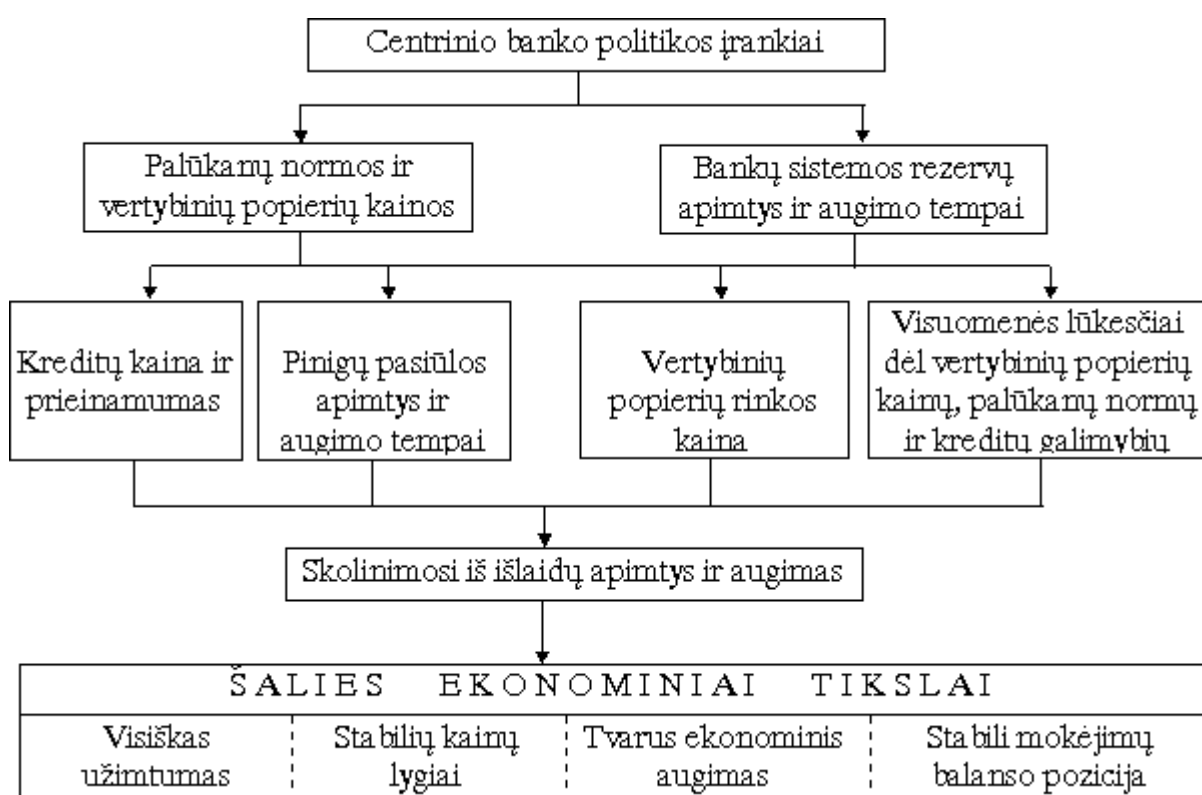
banko konkurencingumą ir padidina pelningumą. Šiame etape taip pat patobulinama informacijos sistema, leidžianti sekti įvairius portfelio parametrų kitimus kas dieną.

7. Diversifikacija. Šiame etape pagaliau suvokiama, kad diversifikacija yra pagrindas siekiant geriausio rizikos/pelningumo santykio. Kredito rizikos valdymas vis labiau siejamas su rinkos rizikos veiksniais, o portfelį valdantis padalinys veikia pilnai automatizuotoje aplinkoje – gaunama informacija realiu laiku, apdorojama ir priimami sprendimai.

Apibendrinant galima teigti, kad efektyvus kredito portfelio rizikos valdymas yra bankinės veiklos sėkmės garantas. Šios rūšies rizikos valdymo problemos yra analizuojamos tiek Lietuvos, tiek ir viso pasaulio bankinės veiklos ekspertų. Pastaruoju metu jie išskirtinį dėmesį skiria rizikos vertės metodikoms, kurios remiasi kiekybiniu vertinimu (Garbanovas, 2010).

2. KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMO TEORINIAI SPRENDIMAI

Lietuvoje bankų veikla, lyginant ją su pažangiomis finansų rinkos šalimis, galima sakyti tik žengia pirmuosius žingsnius, bankininkystės tradicijos dar tik kuriasi. Todėl Lietuvos bankininkystė yra labai jautri įvairiems išorės veiksniams. Dinamiška ekonominės ir politinės situacijos kaita, fiskalinė politika, finansinės krizės ir kiti veiksniai stipriai įtakoja bankinę veiklą, o ypačingai susijusią su kreditavimu. Pastaruoju metu šalies bankus stipriai paveikė mokesčių reformos, krizės periodas, euro įvedimas, naujų greitųjų kreditų įmonių atsiradimas, keletas bankų turėjo pasitraukti iš finansų rinkos. Bankų veikla yra ne tik veikiama ekonominės šalies situacijos, bet ir pati stipriai įtakoja šalies finansinį sektorių (1 pav.).

1 pav. Centrinio banko poveikio ekonomikai politikos įgyvendinimo būdas (Ekonomika ir verslas, 2001).

Viena svarbiausių ir pagrindinių, didžiausių pelną nešančių, bankų veiklų yra kreditavimas, todėl minėti veiksniai turėjo didelę įtaką paskolų rinkai ir jos priežiūrai. Siekiant kuo didesnės naudos bankai yra suinteresuoti kuo efektyviau valdyti savo kredito portfelius, o tai pirmiausia lemia atsakingas ir efektyvus kredito portfelio rizikos valdymas. Todėl kaip teigiama 2008 m. rugsėjo 25 d. Lietuvos banko valdybos patvirtintų „Vidaus kontrolės ir rizikos vertinimo (valdymo) organizavimo nuostatų“ 9 str.: „Banke turi būti įdiegta veiksminga kredito rizikos valdymo sistema, apimanti kredito

rizikos valdymo strategiją, kreditavimo politiką, kredito rizikos limitų sistemą, kitas kredito rizikos valdymo priemones ir procedūras, taip pat kredito rizikos valdymo vidaus kontrolę ir vidaus auditą.“

2.1. Kredito portfelio rizikos samprata

Visos finansinės institucijos, tarp jų ir bankai, yra veikiamos vienokių ar kitokių rizikų, jų poveikių stiprumą ir rūšis nulemia vykdoma finansinė veikla. Kaip jau minėta, viena svarbiausių banko, bet tuo pačiu ir rizikingiausių, veiklų yra kreditai, todėl ši veikla patiria kredito riziką. Kredito rizika yra ypatinga tuo, kad vos keleto svarbių klientų žlugimas gali nulemti didžiulius nuostolius.

Kaip teigia V. Vaškelaitis (2003), kredito rizika yra rizika, kurią lemia banko skolininko nesugebėjimas įvykdyti savo įsipareigojimų dėl tam tikrų priežasčių (ekonominių, politinių, bankrotų ir kt.). G. Kanceryvičius (2004) šią sąvoką šiek tiek išplečia, įterpdamas laiko sąvoką – skolininkas gali neįvykdyti savo įsipareigojimų, kai ateis laikas- ir nevisišką įsipareigojimų įvykdymą – skolininkas neįvykdys savo įsipareigojimo pilnai, dėl ko bus prarasta dalis arba visas kreditas. Iš esmės kredito rizika suprantam kaip skolininko nesugebėjimas vykdyti savo įsipareigojimų pagal sudarytos sutarties sąlygas, bet kredito rizika yra daug platesnė sąvoka nei skolininko ar kito kontrahento nesugebėjimo vykdyti bankui duotų įsipareigojimų rizika, bet suprantama kaip nuostolių rizika, susijusi su skolininko ar kontrahento, vertybinių popierių emitento pablogėjusia būkle. Paprastai teigiant, kredito rizika yra žalos rizika, atsirandanti dėl kitos šalies nemokumo galimybės (G. Garbonovas, 2010).

Kredito rizika užima vieną svarbiausių vietų bankų rizikos sistemoje (2 lentelė).

2 lentelė. Kredito rizikos vieta bankų rizikos sistemoje (Vaškelaitis, 2003).

BENDRA BANKO RIZIKA		
Vidinė (valdymo) rizika	Išorinė rizika	
Vadybos rizika	I eilės išorinė rizika	II eilės išorinė rizika
Inovacijų rizika	Kredito rizika	Rinkos rizika
Technologijos rizika	Palūkanų rizika	Šalies rizika
Strategijos rizika	Valiutos rizika	Stichinės nelaimės rizika
Personalo rizika	Likvidumo rizika	
Piktnaudžiavimo ir apgavystės rizika	Palūkanų normų rizika	

Kredito rizika turi tris pagrindines komponentes:

- Nemokumo tikimybė: tai tikimybė, kad kita šalis neatliks atgalinio mokėjimo;
- Susigrąžinimo norma: susigrąžintų lėšų dalis jeigu kita šalis taps nemoki;

- Skolinimo suma: tai suma, kurią bankas praras, jeigu kita šalis taps nemoki (G. Garbonovas, 2010).

Kaip teigia М.Н. Тоцкий (2002) kredito rizika yra susijusi su debitoriumi, kontrahentu ar emitentu, tačiau pirmiausia ši rizika priklauso nuo tam tikros operacijos, kurią vykdo finansinė institucija ir suprantama dvejopai:

- Kaip konkretaus skolininko – nesugebėjimas įvykdyti savo įsipareigojimų bankui pagal sutarties sąlygas;
- Kaip banko paskolų portfelio pelningumo – tai tikimybė, kad sumažės tam tikros dalies aktyvų vertė arba tikimybė, kad gautos pajamos bus mažesnės nei laukiamos.

Skolininko nesugebėjimas įvykdyti sutartinių įsipareigojimų yra tikimybinis dydis, nes bankui iš anksto nėra žinomos apimtys, kurias pavyktų susigrąžinti, jei skolininkas sustabdytų paskolų grąžinimą ir palūkanų mokėjimą. Atsižvelgiant į visa tai, kredito riziką galima būtų suskirstyti į:

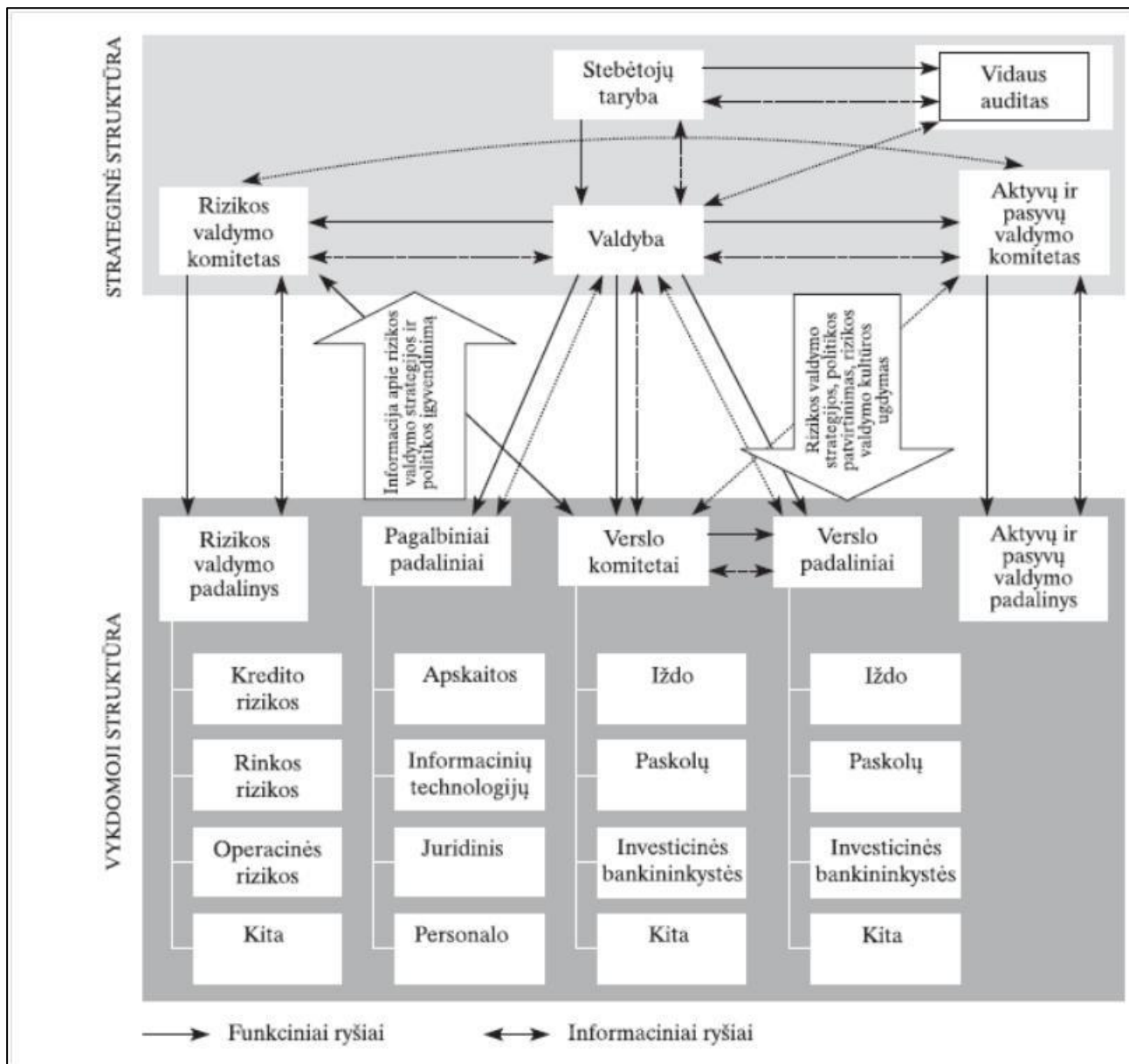
- Sutartinių įsipareigojimų nevykdymo riziką. Ši rizika matuojama tikimybe, kad skolininkas gali nustoti vykdyti savo įsipareigojimus, atsižvelgiant į kreditinę padėtį (ją lemia ir padėtis rinkoje, įmonės dydis, konkurencingumas ir pan.). Tikimybės išmatuoti tiesiogiai neįmanoma;
- Apimties, kuria rizikuojama, riziką arba kitaip pozicijos riziką. Šią riziką sukelia būsimų pinigų srautų neapibrėžtumas, nes pozicija yra suma, kuri gali būti prarasta nemokumo atveju. Kadangi nemokumas atsiranda nežinomu ateities momentu, šios pozicijos yra ateities pozicijos;
- Susigrąžinimo riziką. Galimybė atgauti kreditą, skolininkui nustojus vykdyti įsipareigojimus nėra žinoma, ji priklauso nuo įsipareigojimų nevykdymo tipo ir paskolos susigrąžinimo užtikrinimo priemonių (įkeisto turto laiduotojų). Todėl bankui yra labai svarbu tinkamai įvertinti kredito susigrąžinimo užtikrinimui siūlomą priemonę (J. Bessis, 2002).

2.2. Efektyvaus kredito portfelio rizikos valdymo tikslai ir principai

Banko kapitalas laikomas pagrindiniu nuostolių sugėrėju, o kredito rizika banke yra pati didžiausia ir brangiausiai kainuojanti. Kredito rizika potencialiai gali reikšti didžiausius nuostolius, jeigu investicija negrįžta. Analizuojant banko rizikų valdymą, reikia remtis sisteminiu požiūriu, tokiu atveju šį procesą galima išskaidyti į atskiras sudėtines dalis:

- strateginė struktūra (banko stebėtojo taryba, valdyba, rizikos valdymo komitetai), kurios pagrindinė funkcija – numatyti rizikos valdymo strategiją ir politiką, užtikrinti tinkamas sąlygas jas įgyvendinti;

- vykdomoji struktūra (banko struktūriniai padaliniai), kurios pagrindinės funkcijos – įgyvendinti rizikos valdymo strategiją ir politiką (V. Valvonis, 2004). (žr. 2 pav.)

2 pav. Rizikos valdymo organizavimas banke (Valvonis, 2004).

Atsižvelgiant į tai, kreditavimu bankuose privalo užsiimti įvairūs padaliniai – kredito departamentai, paskolų komitetai. Visi šie, bei kiti svarbūs padaliniai, sudaro vientisą kredito rizikos valdymo sistemą. Tačiau kiekvienas kredito rizikos valdymo sistemos organizacinis vienetas turi tam tikrus tikslus bei uždavinius, kuriuos nusako kredito rizikos valdymo principai. Kaip teigia G. Kancerevyčius (2004), svarbiausi rizikos valdymo principai yra:

- riziką prisiimti yra būtina, norint užsidirbti;
- rizikos valdymas turi būti lankstus;
- turi būti formuojamas integruotas, vientisas ir savalaikis verslo padėties paveikslas;

- visa banko veikla yra susijusi su rizikai jautrių produktų naudojimu, turi būti vykdoma tik gavus įgaliotų asmenų ar padalinių pritarimą;
- sandorių tvirtinimo įgaliojimai turi būti perduodami iš valdybos centrinei būstinei, o iš jos – padaliniams;
- verslo vienetai yra nepriklausomi ir atsakingi už verslo vykdymą bei valdymą jiems nustatytų limitų ribose.

Kaip teigiama Lietuvos banko valdybos patvirtintose „Kapitalo pakankamumo vertinimo proceso bendrosiose nuostatose“ (2006), esminiai rizikos valdymo principai yra:

- bankai, organizuodami rizikos valdymą, turi remtis geriausia panašių institucijų rizikos valdymo praktika;
- esant neaiškiai situacijai, bankas visada turi vadovautis atsargumo, konservatyvumo ir apdairumo principais;
- banko rizikos valdymas organizuojamas taip, kad būtų išvengta personalo ar struktūrinių padalinių interesų konflikto;
- banko organai ir personalas yra atsakingi už sprendimų priėmimą ir vadovavimąsi esminiais veiklos principais kasdienėje veikloje;
- naujos veiklos rūšys arba produktai į banko veiklą įtraukiami tik įvertinus jų riziką.

Bankai, nenorėdami patirti didelių nuostolių, kredito riziką valdo. G. Kancerevyčius (2004) išskiria šiuos pagrindinius kredito rizikos valdymo tikslus:

- turėti „sveiką“ paskolų portfelį;
- subalansuoti riziką / pelningumą; anksti aptikti ir valdyti problemines paskolas;
- užtikrinti specialiųjų atidėjimų stabilumą;
- užtikrinti blogų paskolų administravimo efektyvumą.

Kaip matome nustatyti, įvertinti, stebėti ir kontroliuoti neužtenka vien tik atskirų paskolų, tačiau būtina valdyti ir viso paskolų portfelio riziką. Bankai stengiasi kreditus išduoti didesniai skaičiui smulkių klientų, taip pat reguliuoja kreditų ir investicijų vertybinius popierius pasiskirstymą pagal laiką, pagal kreditavimo kryptis (sezoniniai, statybiniai), pagal padengimo lygį, pagal palūkanų už kreditą nustatymo būdą, pagal šakas ir pan. Atsižvelgiant į tai, banko kredito portfelio rizikos valdymas apima tokius tikslus:

- išanalizuoti ir išmatuoti kredito portfelio ir atskirų kreditų rizikos komponentes;
- ištirti kaip finansinės institucijos gali įtakoti šiuos veiksnius, kad sumažinti kredito riziką (G.Garbonovas, 2010)

Bankas gali efektyviai valdyti kredito riziką tik tada, kai turi aiškiai apibrėžęs kredito rizikos valdymo principus. Pagrindiniai kredito rizikos valdymo principai:

- tinkamos kredito rizikos aplinkos suformavimas. Banke turi būti kredito rizikos strategijos bei kreditavimo politika, be to, tai turi būti periodiškai peržiūrima. Strategija turi atspindėti banko rizikos toleravimo ir pelningumo lygį, kurį bankas tikisi pasiekti patirdamas įvairias kredito rizikas. Procedūros ir politiko privalo būti nukreiptos į viso banko veiklos kredito riziką tiek atskiros paskolos, tiek portfelio lygiuose;
- tinkamas kreditų suteikimo procesas. Kreditų suteikimo kriterijai turi apimti labai aiškiai banko tikslinę rinką bei skolininko arba sandorio šalies pažinimą, tikslą ir kredito struktūrą, taip pat grąžinimo šaltinį. Bankai privalo turėti aiškiai naujų paskolų suteikimo, patvirtinimo, atnaujinimo ir esamų kreditų perskolinimo tvarką;
- tinkamo kreditų administravimo vertinimo ir monitoringo proceso palaikymas. Bankai privalo turėti tinkamai veikiančią įvairių kredito portfelių administravimo sistemą, atskirų kreditų būklės monitoringo sistemą, apimančią tinkamų atidėjimų ir rezervų nustatymą;
- tinkamos kredito rizikos kontrolės užtikrinimas. Bankai privalo sukurti ir įdiegti vidinę kontrolę ir kitas praktikas tam, kad politikų, procedūrų ir limitų pažeidimai būtų tinkamu laiku pranešti atitinkamam valdymo lygiui. Turėti išankstinių įspėjimų veiksmų sistemą, blogėjant kreditų būklei, valdant problemines paskolas ir panašių situacijų sprendimui;
- audito funkcijos. Auditoriai turėtų atlikti nepriklausomą banko strategijų, politikų, procedūrų ir praktikų, susijusių su kredito suteikimu ir portfelio valdymu, įvertinimą. Auditoriai turi apsvarstyti protingų limitų nustatymą tam, kad apriboti atskirų skolininkų ir susijusių sandorio šalių sumas (BIS).

Kredito rizikos vertinimas banke prasideda nuo paskolos ir skolininko rizikos vertinimo. Todėl tinkamai suplanuotas, organizuotas ir vykdomas bankų kredito monitoringas, tai pagrindinis būdas mažinti kredito riziką, o veiksmų valdymas, rezultatų stebėjimas ir vertinimas yra vertinami kiekybiniais rodikliais.

2.3. Kredito portfelio rizikos valdymo gairės

Kredito portfelio rizikos valdymas reikalauja nuolatinės kreditų kokybės, sudėties ir jų struktūros kontrolės. Pagrindinis būdas mažinti kredito riziką yra tinkamai suplanuotas, organizuotas ir

vykdomas bankų kreditų monitoringas (S. Nainys, 2008). Banko kreditų portfelio ir didelių paskolų monitoringo tikslas - teikti teisingą informaciją banko vadovybei apie kreditų portfelio struktūrą ir rizikos koncentraciją. Norint laiku nustatyti kreditų kokybės blogėjimą, kreditai turėtų būti nuolat peržiūrimi, tam tikru periodiškumu ruošiant ataskaitas apie kreditų kokybę, atsižvelgiant į ekonominių bei kitų sąlygų pokytį ataskaitų rengimo metu. Kreditų kokybės vertinimas turėtų būti atliekamas ir tarp ataskaitų rengimo laikotarpių, ypač, jei bankas gauna informaciją, kuri žymia dalimi gali paveikti vienos ar kitos paskolos ar netgi viso kreditų portfelio kokybės pokyčius.

Dažniausiai kreditų monitoringas vykdomas dviem aspektais:

- atskiros paskolos monitoringas
- kreditų portfelio monitoringas (V. Vaškelaitis, 2003).

Banko kreditų portfelio ir atskirų paskolų monitoringas, ataskaitų rengimas turi būti atliekamas labiausiai rūpinantis šiais pagrindiniais veiksniais: atitikimas banko kredito rizikos politikai; struktūra; dydžiai ir dinamika; kreditai pagal ekonominę veiklą; produktai; valiuta; terminai; draudimo priemonės; portfelio struktūra pagal kreditų kokybę vadovaujantis grupavimo sistema; rizikos koncentracija ir didžiausios paskolos; uždelstų mokėjimų struktūra ir dydžiai; kreditų nuostolių dydžiai ir struktūra.

Norint efektyviai valdyti kredito riziką, reikia vadovautis šiomis gairėmis:

- „iš apačios aukštyn“ metodologija, kuria remiantis yra vertinamos įvairios banko kreditų tiek balansinės, tiek ir nebalansinės pozicijos. Taip yra nustatoma kiekvienos pozicijos nemokumo tikimybė ir suformuojama viso kreditų portfelio tikimybinio pasiskirstymo tankio funkcija;
- atskirų kreditų ir viso portfelio rizikos vertinimas pagal riziką, kai yra atsižvelgiama į diversifikacijos ir koncentracijos efektus;
- „iš viršaus apačion“ metodologija, kuomet yra nustatomi kreditų limitai atskiroms verslo sritims ar klientams (T. Spitz, 2002).

Valdant kredito portfelio riziką, reikia atsižvelgti į jos veiksnius banko atžvilgiu, kurie turi tiek vidinį, tiek išorinį charakterį:

- Išoriniai veiksniai yra susiję su kredito rizikos atsiradimu, nesusijusiu su kredito personalo veikla banke. Skolininkas kredito gali negražinti, nors banke dirbantis asmuo padarė viską, kad kreditas būtų gražintas.
- Vidiniai veiksniai susiję su personalo, kuris užsiima kreditinės dokumentacijos įforminimu, skolininko kreditingumo vertinimo bei įvairių instrukcijų vykdymo klaidomis, taip pat su klaidomis, kurios atsiranda pačiame kreditavimo proceso organizavime.

Valdant kredito riziką galima išskirti du valdymo lygius: atskiro skolininko ir viso portfelio, jiems būdingi skirtingi tikslai. Individualaus skolininko atveju kredito rizikos valdymo tikslas yra sumažinti kredito įsipareigojimų nevykdymo tikimybę ir minimizuoti banko nuostolius, susijusius su įsipareigojimų nevykdymu. Portfelio kredito rizikos valdymo tikslas – rodiklių, charakterizuojančių kreditinės veiklos efektyvumą, palaikymas norimame lygyje.

Kredito rizikos valdymas gali būti priimamas kaip metodų rinkinys, skirtas sumažinti nemokumo rizikai ir rizikos skolinimo sumai, bei padidinti susigrąžinimo normą. Egzistuoja nemažai skirtingų būdų kaip bankai gali pasiekti šių tikslų. Vienas iš jų yra naudoti užskaitų sutartis. Užskaitų sutartys apsaugo šalį nuo situacijos kada kita šalis nesugeba apmokėti savo įsipareigojimų pagal vieną sutartį ir tuo pačiu reikalauja mokėjimų pagal kitą (K. Dowd, 1998).

Kredito riziką galima sumažinti susitariant dėl periodinių einamųjų įsipareigojimų užskaitymu tam tikrais momentais per sutarties gyvavimo laikotarpį. Skolinimo sumos tokiu būdu periodiškai eliminuojamos. Tačiau, kaip teigiama literatūra, šios periodinio užskaitymo sutartys taip pat gali sąlygoti likvidumo problemas.

Bankai, norėdami sumažinti savo skolinimo sumas, reikalauja maržos ir užstato (t.y., kita šalis įkeičia bankui tam tikrą turtą, kuris kreditoriaus nemokumo atveju atitektų bankui). Marža paprastai nustatoma, kad padengtų tam tikrus didelius nepalankius kainų pakitimus per tam tikrą laikotarpį. Kredito rizika taip pat gali būti sumažinta reikalaujant garantijos iš trečiosios šalies. Tokios garantijos reiškia, kad sutarties mokėjimai gali būti negauti tik tokiu atveju, kai ir skolininkas, ir garantas taps nemokūs, ir gali smarkiai sumažinti kredito riziką. Garantijos iš trečiųjų asmenų gali sumažinti kredito riziką labai smarkiai. Kredito saugikliai yra straipsniai, kurie leidžia sustabdyti sutartį iš anksto suderintom sąlygom jeigu kitos šalies kredito reitingas krenta iki tam tikro lygio (L. Wakeman, 1996). Apie paskolos įvykdymo garantijų užtikrinimo priemonės kalbama ir LR Civiliniame kodekse, šiame dokumente teigiama, kad paskola turi būti garantuota bent viena užtikrinimo priemone. Galima įvardinti šias dažniausiai pasitaikančias garantijas:

- Įkeitimas. Tai gali būti kilnojamojo ar nekilnojamojo turto ar teisių į jį įkeitimas, į kurį bus nukreiptas kreditoriaus išieškojimas paskolos neatidavimo atveju. Jei turtas nuvertėja, bankas gali pareikalauti papildomų paskolos užtikrinimo priemonių.
- Hipoteka - skolinio įsipareigojimo įvykdymą užtikrinantis nekilnojamojo daikto įkeitimas, kai įkeistas daiktas neperduodamas kreditoriui;
- Laidavimas – tai sutartis, kai trečioji šalis įsipareigoja atsakyti skolininko bankui, jei asmuo už kurį laiduojama, neįvykdys visų savo įsipareigojimų bankui ar jų dalies.
- Netesybos (bauda, delspinigiai) - tai įstatymų, teismo ar sutarties nustatyta pinigų suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu įsipareigojimai neįvykdyti arba įvykdyti netinkamai.

- Garantija, tai vienašalis sandoris, kuriame asmuo įsipareigoja bankui įvykdyti skolinius įsipareigojimus.

- Vekselis – vertybinis popierius, išrašomas Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo nustatyta tvarka. (Paskolų suteikimo ir administravimo tvarka, 2010).

Atsižvelgiant į paskolos gražinimui užtikrinti skirtas priemones, jas galima suskirstyti į šias grupes:

- Tai priemonės, kurios naudojamas turto ar teisių į jį įkeitimas;
- Tai priemonės, kurios remiasi garantijomis ir laidavimu.

Visos naudojamos priemonės turi savo privalumų ir trūkumų, susistemintai jie pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Paskolos gražinimo užtikrinimo priemonės (Kuršelytė, 2012)

Užtikrinimo priemonė	Privalumai	Trūkumai
Turto įkeitimas: Piniginės lėšos Vertybiniai popieriai Nekilnojamas turtas	Likvidžiausia užtikrinimo priemonė, lengvas realizavimas. Sąlyginai pastovi užstato vertė. Akcijų biržoje kotiruojamos akcijos lengvai realizuojamas užstatas Realizavus turtą, lengva atgauti įkeistą turtą Turto vertė sąlyginai pastovi	Yra pavojus, kad įkeičiami pinigai gali priklausyti kitam skolininkui. Nektiruojamas akcijas sunku realizuoti UAB akcijų perleidimas ribojamas įstatų Akcijų paketo vertė gali svyruoti Galimi kitų gyventojų teisiniai interesai Apribojimai esant trečios šalies užstatui
Garantijos ir laidavimas	Nedaug formalumų Užtikrina greitą vykdymą	Sunku išieškoti reikiamas sumas pareikalavus įvykdyti mokėjimus Garantijos vertė priklauso nuo garanto finansinio stabilumo, kuris gali kisti

Kredito užtikrinimo priemonės stipriai veikia kredito tikrosios vertės nustatymą. Todėl įkeičiamo turto vertei ir jos nustatymui keliami specifiniai reikalavimai, įvertinimo patikimumas yra labai svarbus pradinėje stadijoje, prieš kredito suteikimą, nes nuo jo priklauso kredito dydis.

Bankai gali sumažinti kredito rizikas įvesdami limitus kitoms sutarčių šalims. Tokie limitai gali būti pagrįsti skolinimo sumos rizikos vertės rodikliais ir sumomis. Pastarieji limitai atspindės bendrą skolinimo sumą kiekvienam kontrahentui, ar kitiems veiksniams, pavyzdžiui, esanti skolinimo suma pramonės šakai. Tokio tipo limitai galėtų būti pagrįsti tokiais pačiais principais kaip rizikos vertės pozicijų limitai.

Be paminėtų metodų kredito rizikai valdyti, firmos gali valdyti savo kredito rizikas naudodamos kredito išvestines priemones. Tai yra išvestinės priemonės su mokėjimais, kurie priklauso nuo vienokių ar kitokių kredito įvykių. Populiariausios kredito išvestinės priemonės yra: nemokumo apsikeitimo sandoriai, pagal kuriuos viena šalis atlieka periodinius mokėjimus kitai šaliai dėl įsipareigojimo atlikti mokėjimus tapus nemokiai kitai kuriai nors šaliai; kredito spragos apsikeitimo sandoriai, pagal kuriuos atliekami periodiniai mokėjimai dėl įsipareigojimo atlikti spragos mažėjimo kompensavimui reikalingą mokėjimą; ir bendrų pajamų apsikeitimo sandoriai, pagal kuriuos šalys apsikeičia obligacijų mokėjimais, kur mažiausiai viena iš kelių įtrauktų obligacijų rūšių turi kredito rizikos. Kredito išvestinių priemonių potencialas neišmatuojamas. Egzistuoja šimtai galimų pritaikymo būdų: komerciniams bankams, kurie nori pakeisti savo paskolų portfelio rizikos profilį (G.Garbonovas, 2010).

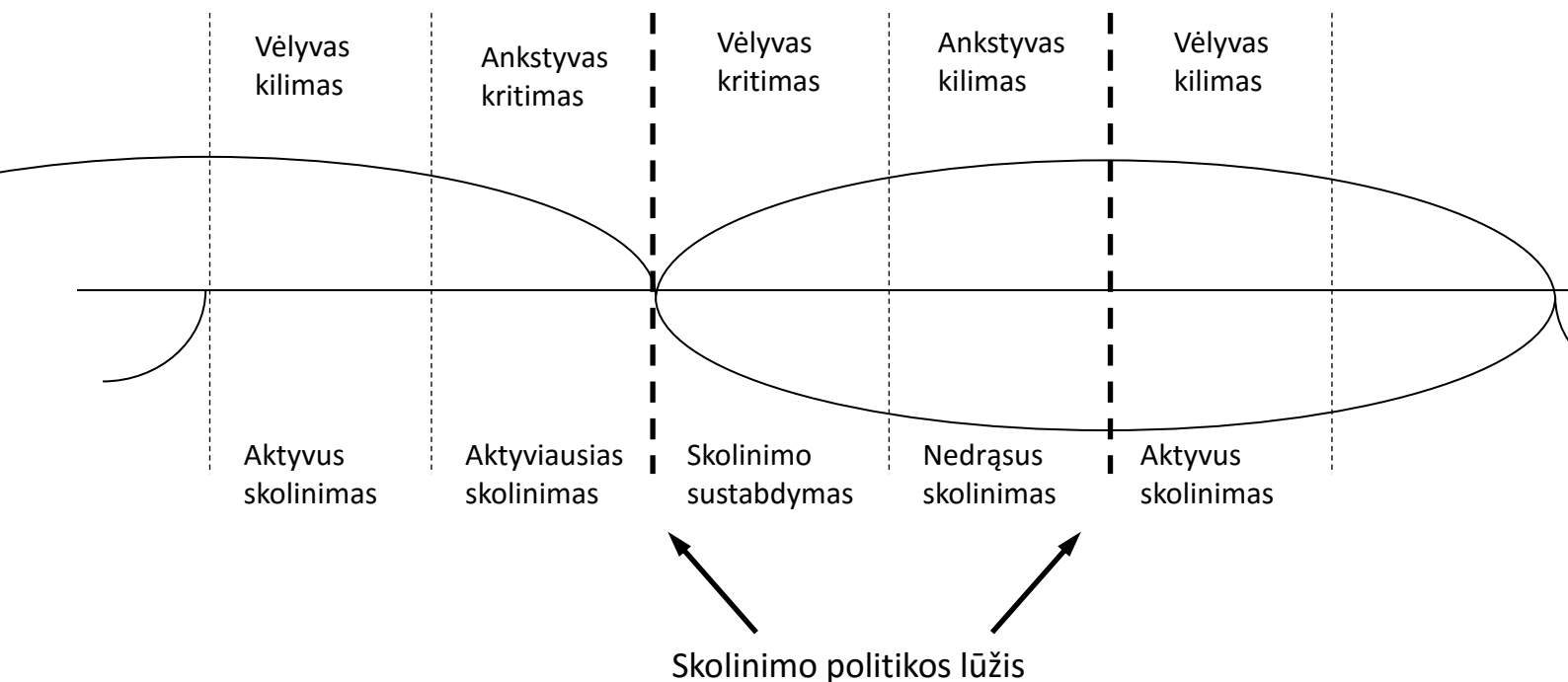
Dauguma bankų kredito rizikos valdymui naudoja sudėtingus modelius. Tačiau jų patikimumą apsunkina:

- patikimų duomenų nebuvimas;
- paties modelio patikimumas

Kredito portfelio rizikos vertinimo modeliai dažniausiai skirti kredito rizikos koncentracijos įvertinimui bei limitų nustatymui pagal verslo linijas, o taip pat rizika pagrįstam įkainojimui (angl. risk based pricing) bei ekonominio kapitalo poreikio įvertinimui. Gana dažnai stambūs bankai sudaro atskirus modelius įmonių ir mažmeniniam kreditų portfeliams. Labai svarbu identifikuoti patiriamos rizikos rūšis. Tik tai atlikęs bankas, gali jas įtraukti į savo rizikos vertinimo ir valdymo sistemą (rekomenduojama pateikiama 1 Priede). Be to, bankas turi nusistatyti ir aiškiai įvardinti, kurios rizikos yra reikšmingos bei numatyti jų valdymo metodus.

Banko kreditavimo politiką stipriai įtakoja ir skirtingos ekonomikos ciklo fazės (3 pav.).

Kaip matome iš paveikslo ekonomikos ciklas ir skolinimosi aktyvumo lygis paprastai kinta vienu metu. Tai reiškia, kad ekonomikos augimo laikotarpiu, vartotojų išlaidos didėja, bendras atsargų kiekis prekių ir paslaugų rinkoje auga, paskolų paklausa didėja. Esant didelei paskolų apimčiai pakilimo fazės metu, didėja komercinių bankų likvidumo rizika. Smukimo laikotarpiu vartotojų išlaidos ir atsargos mažėja, krenta paskolų paklausa. Nuosmukio metu ribojama paskolų pasiūla. Remiantis tuo, kad paskolų paklausa kinta atsižvelgiant į ekonominius verslo ciklus, galima daryti prielaidą, kad ekonominių ciklų fazių permainų metu, paskolų paklausa keičia savo judėjimo kryptį. Ši tendencija pastebima ir Lietuvoje, nagrinėjant bankų paskolų portfelio dinamiką (žr.3 skyrių).

3 pav. Banko kreditavimo politika skirtingomis ekonomikos ciklo fazėmis.

2.4. Kredito portfelio rizikos vertinimas

Vienas svarbiausių kredito rizikos valdymo etapų yra jos įvertinimas. Kredito rizikos vertinimu nustatoma esama konkretaus kredito projekto ir kredito gavėjo būklė, veiklos perspektyvos ir kreditų apdraudimas, kuriuo bus pasinaudota, jei veikla nebeužtikrins įsipareigojimų vykdymo laiku bus pasinaudota, jei veikla nebeužtikrins įsipareigojimų vykdymo laiku (E. Merkevičius, G. Garšva, 2005).

2.4.1. Kredito portfelio vertinimo esminės charakteristikos

Kredito rizikos vertinimas gali būti atliekamas dviem būdais:

- atskiros operacijos kredito rizikos vertinimas;
- kredito rizikos vertinimas, kaip viso operacijų portfelio.

Tai du pagrindiniai ir galutiniai kredito rizikos vertinimai. Esant klasikiniam kredito rizikos valdymui, laukiami nuostoliai padengiami suformuotais atidėjimais, nelaukiami nuostoliai turėtų būti padengiami institucijos nuosavomis lėšomis (kapitalu).

Pagrindinis (be kreditavimo rangavimo) atskiros operacijos kredito rizikos įvertinimas gali būti vykdomas įvairaus lygio detalizavimu:

- pozicijos rizikos įvertinimas,
- nemokumo tikimybės įvertinimas,
- nuostolių įvertinimas, esant nemokumui,
- laukiamų ir nelaukiamų nuostolių įvertinimas (F. Jasevičienė, V. Valvonis, 2003).

Praktikoje lengviausiai surandama pozicijos dydžio suma. Daug sudėtingiau rasti, tačiau yra realu kiekybiškai įvertinti nemokumo tikimybę. Tikslus kiekybinis nemokumo tikimybės įvertinimas yra labai sudėtingas, kadangi praktikoje nėra patikimos nemokumo statistikos. Tačiau priimant sprendimą, praktikoje nemokumo tikimybė gali būti įvertinta ekspertiškai. Laukiamų ir nelaukiamų nuostolių įvertinimas yra išvestinė iš ankstesnių trijų įvertinimų.

Portfelio kredito rizikai įvertinti apskaičiuojama eilė analogiškų rodiklių:

- bendra pozicijos rizika (esant reitingavimo sistemai - galimas grupavimas pagal atskiras reitingų reikšmes),
- laukiami nuostoliai,
- nelaukiamų nuostolių paskirstymas (F. Jasevičienė, V. Valvonis, 2003).

Atliekant gerai diversifikuoto portfelio vertinimą, galima apsiriboti mažesniu kiekiu rodiklių atskiroms portfelio dalims, priskiriant juos nesisteminėms rizikoms.

Norint išvengti arba sumažinti kredito riziką, bankai stengiasi sukaupti kuo daugiau informacijos apie skolininkus prieš jiems suteikiant paskolą ir nuolat vertinant skolininko kredito riziką, suteikus paskolą – atliekant kreditų monitoringą. Norint teisingai įvertinti kredituojamą asmenį prieš išduodant kreditą bei atliekant kreditų monitoringą po kredito išdavimo, labai svarbu teisingai pasirinkti indikatorius – rodiklius, kurie apibrėš kredituojamo asmens galimybes laiku grąžinti kreditą. Kredito rizikos vertinimas banke prasideda nuo paskolos ir skolininko rizikos vertinimo.

Vertinant kredito riziką, svarbiausiu veiksniu tampa kredito grąžinimo garantija (Startienė, 2007). Todėl kredito negrąžinimas arba jo grąžinimas ne pagal numatytus terminus yra kredito rizika, kurią bankai stengiasi kuo efektyviau valdyti, nes skolininko nesugebėjimas vykdyti įsipareigojimus arba įsipareigojimų vykdymas nesavalaikiai lemia probleminės paskolos atsiradimą, nes tik nuo kliento patikimumo ir kreditavimo priklauso, ar paskola netaps problemine (Valvonis, 2004).

Probleminių paskolų atsiradimą dažniausiai lemia šios priežastys:

- Skolininkas netinkamai valdo paskolą;
- Stipri priklausomybė nuo paskolos.

- Netinkama kredito analizė, kurią bankas atlieka prieš duodamas paskolą.
- Per didelis pasiklovimas užstatu, o ne pinigų srautu, kaip pagrindiniu skolos grąžinimo šaltiniu. (Taraila, 2001).

Pagal Lietuvos banko Abejotinų aktyvų vertinimo, grupavimo ir specialiųjų atidėjimų sudarymo bendrąsias nuostatas (2003) paskolos grupuojamos į penkias grupes, kurioms taikoma skirtinga atidėjimų norma:

- I rizikos grupė (standartinė) – 0 procentų;
- II rizikos grupė (galimos rizikos) – 0 procentų;
- III rizikos grupė (padidintos rizikos) – 20 procentų;
- IV rizikos grupė (abejotina) – 40 procentų;
- V rizikos grupė (nuostolinga) – 100 procentų.

Kiekviena negrąžinta paskola yra problema. Bankas turi spręsti (parengti savo politiką ir vidaus taisykles), kada ir kiek jų nurašyti.

Literatūroje galima rasti labai daug skolininko finansinį pajėgumą įvertinančių būdų, vieni pagrindinių yra pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. Skolininko pajėgumą grąžinti kreditą vertinimo metodai (Lileikienė, Lileikytė, 2012).

Metodas	Metodo elementai	Metodo apibūdinimas
Šešių „C“ metodas	Character (Charakteristika)	Įvertinamas skolininkas atsižvelgiant į šiuos pagrindinius kriterijus: charakteristika (aiškiai apibrėžtas tikslas paskolos ėmimui bei pagrįstas ketinimas paskolą grąžinti);
	Capability (Teisė)	teisė (kliento „teisė“ skolintis pinigus, turi būti visi įgaliojimai priimti sprendimus ir pasirašyti paskolos sutartį);
	Capital (Kapitalas)	kapitalas (pinigų srautai, likvidus turtas, kapitalas sukauptas išleidžiant skolos ar kitus vertybinius popierius);
	Collateral (Užstatas)	užstatas (pakankamas turto dydis, turto amžius, kokybė, technologijos);
	Conditions (Sąlygos)	sąlygos (ekonomikos pokyčiai ir perspektyvos);
	Control (Kontrolė)	kontrolė (įstatymų pakeitimų įtaka, paskolos atitikimas kredito įstaigos paskolų politikai).
PARS methods	Purpose (tikslas)	Įvertina paskolos panaudojimo tikslą, prašomos paskolos sumą, paskolos grąžinimo šaltinį, užstatą.
	Amount (suma)	
	Repayment (šaltinis)	
	Security (užstatas)	
CAMARI sistema	Character (charakteris)	Ši sistema, plačiai naudojama užsienio bankuose, apima ir įvertina didesnę veiksmų spektrą: kliento kokybines savybes; gebėjimą grąžinti paskolą; maržą (pajamas, kurias bankas gaus suteikęs paskolą), paskolos sumą; paskolos grąžinimo sugebėjimą; užstatą ar tam tikros rizikos mažinimo priemones. Apima tiek šešių „C“
	Ability (galimybė, produktyvumas)	
	Margin (marža)	
	Purpose (tikslas)	
	Amount (paskolos suma)	

	Repayment (paskolos grąžinimo periodiškumas)	metodą, tiek PARS metodą.
	Insurance (grąžinimo užtikrinimas)	
„Z” metodas	Turto pelningumas	Nustatomas tam tikras dydis (riba), nuo kurio įmonės stabilumas mažėja ir veikla gali būti vadinama nuostolingesnė. Pagal formulę apskaičiuota reikšmė apibūdina įmonės bankroto tikimybę
	Turto grąža	
	Nuosavo kapitalo padengimo rodiklis	
	Grynasis turto pelningumas	
	Nuosavo kapitalo dalis aktyvuose	

Kiekvienas bankas šiuos metodus pasirenka pagal savo vykdomą kredito rizikos valdymo politiką.

2.4.2. Pagrindinių portfelio rizikos veiksnių identifikacija ir jų valdymas

Pagrindinė rizikos valdymo užduotis yra identifikuoti rizikos atsiradimo priežastis. Išorinius veiksnius galima išskirti į veiksnius, susijusius su skolininku: pasirengimas ir galimybė įvykdyti priimtus įsipareigojimus ir veiksnius, susijusius su kredito aptarnavimu. Kaip ir konkretaus skolininko, taip ir kreditinio portfelio rizikos veiksnių identifikacija skirstoma į dvi grupes:

- išoriniai veiksniai;
- vidiniai veiksniai.

Portfelio rizikos išoriniai veiksniai turi tokį patį pagrindą, kaip ir išoriniai individualaus skolininko kredito rizikos veiksniai – kiekvieno konkretaus kredito atvejo rizika, kad skolininkas neįvykdys savo įsipareigojimų. Skirtumas tik tas, kad rizika suprantama kaip pasekmė, o ne kaip potenciali įsipareigojimų neįvykdymo priežastis. Kredito rizikos realizacija turi įtakos viso kreditinio portfelio kokybei. Kreditinio portfelio kokybė apibūdinama tokiais rodikliais, kaip uždelsto termino vykdymo paskolų kiekis, nurašytos paskolos, paskolos su pradelstais įvykdymo terminais ir t.t. Tokių kaip šie rodikliais nukrypimas nuo standartinių dydžių rodo pirmines pajamų, banko kapitalo sumažėjimo priežastis ir yra kreditinio portfelio rizikos išryškimas.

Kredito rizikos identifikacijai Lietuvos bankas „Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendrosiose nuostatose“ (2007) numatė šiuos aspektus:

- Visi individualūs banko skolininkų įsipareigojimai turi būti traktuojami kaip viena visuma.

- Vertindamas konsoliduotą skolininkų kredito riziką, bankas gali ją sumažinti banko įsipareigojimų skolininkui suma, tačiau turi įvertinti būsimų pinigų srautų suderinamumą pagal laiką.
- Bankas turėtų nusistatyti konsoliduotos kliento kredito rizikos lygį, t. y. apibrėžti įsipareigojimų bankui sumą, kurią viršijęs klientas tampa testavimo proceso objektu.
- Klientų mokumą reiktų vertinti neatsižvelgiant į kredito riziką mažinančias priemones (užstatą, garantijas ir pan.).
- Bankas turi stengtis įvertinti paskolų portfelio koncentracijos riziką.
- Reikia įvertinti kredito rizikos poveikį atskiriems paskolų portfelio segmentams. Todėl bankas turėtų segmentuoti paskolų portfelį.
- Reikia įvertinti galimą ekonominį nuosmukį tiek šalies ekonomikoje bendrai, tiek atskiruose ekonominiuose sektoriuose (pvz., gyvenamojo būsto kainų kritimas) ir atitinkamai koreguoti skolininkų mokumo prielaidas bei kredito riziką mažinančių priemonių vertę.
- Taip pat reikia įvertinti tokius veiksnius kaip palūkanų normų augimas, valiutos kurso pokyčiai ir kt., kurie gali turėti įtakos skolininko mokumui.
- Nuolat vertinti reitingavimo modelių patikimumą (žr. 1 priedą).

Banke turi būti įdiegta veiksminga kredito rizikos valdymo sistema, apimanti kredito rizikos valdymo strategiją, kreditavimo politiką, kredito rizikos limitų sistemą, kitas kredito rizikos valdymo priemones ir procedūras, taip pat kredito rizikos valdymo vidaus kontrolę ir vidaus auditą. Banko kredito rizikos valdymo politikoje turi būti numatyti šie veiksniai:

- Sudaryta rizikos valdymo organizacinė struktūra;
- Numatyti rizikos valdymo ir kontrolės procesai;
- Paskirstyta atsakomybė ir numatyta atskaitomybė;
- Parengtos vidaus kontrolės ir vidaus audito procedūros;
- Strategija turi tenkinti teisės aktų keliamus reikalavimus;
- Numatyti reikalavimai personalui, dirbančiam su rizikos valdymu.

Atsižvelgiant į pagrindinius reikalavimus, visi su kreditavimo veikla susiję procesai ir produktai turi būti reglamentuoti ir dokumentuoti. Nes tik tada visame banke kreditavimas ir su juo susijusios rizikos valdymas bus suprantamas vienodai. Dar venas labai svarbus aspektas- bankas turi nuolat stebėti ir vertinti išorės veiksnių poveikį kreditavimo veiklai ir laiku imtis priemonių, kad sumažintų neigiamą įtaką. Norint tai įgyvendinti, turi būti sukurta aiški ir atskaitinga informavimo sistema.

Kaip teigiama „Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendrosiose nuostatose“ (2007), bankas turi turėti tinkamą kredito rizikos vertinimo sistemą, kuriai padedant galėtų:

1. Vertinti balansines ir nebalansines pozicijas pagal sandorio šalis.

2. Naudodamas kiekybinius ir kokybinius vertinimo kriterijus nustatyti skirtingas rizikos kategorijas (rangus, rizikos grupes), kurioms priskirtų skolininkus ir (arba) pozicijas:

2.1. Vertindamas įmonių kredito riziką, bankas turi įvertinti: ekonominės veiklos srities, kuriai priklauso skolininkas, situaciją ir specifinių šios ekonominės veiklos srities rodiklių ir bendros makroekonominės situacijos rodiklių sąryšį; skolininko padėtį rinkoje; skolininko nuosavybės struktūrą ir valdymą; apskaitos kokybę.

2.2. Vertindamas fizinių asmenų kredito riziką, bankas turi įvertinti: skolininko pajėgumą įvykdyti įsipareigojimus, susijusius su pozicija; skolininko turtą; skolininko stabilumą ir patikimumą; ekonomines sąlygas ir (arba) kitas aplinkybes, galinčias daryti įtaką paskolos gražinimui.

Norint efektyviai valdyti kredito riziką, bankas turi kaupti informaciją, tiek kiekybinę, tiek kokybinę, apie klientų reitingavimą, reitingo priskyrimą, to aplinkybes. Labai svarbu, kad renkama informacija būtų patikima, todėl turi būti įdiegta sistema, kurioje būtų galima patikrinti skolininko pateiktus duomenis. Taip pat labai svarbu laiku identifikuoti problemines paskolas. Tokiems kreditams atskleisti bankas turėtų pasirengti kreditų vertinimo programą, bet šiuo metu dažniausiai banko darbuotojas yra tas, kuris užsiima probleminių paskolų išsiaiškinimu (Aukselis, 2010). Todėl kiekvienas banke kreditus teikiantis darbuotojas yra atsakingas už savo kredito portfelio paskolų kontrolę ir probleminių situacijų perdavimą vadovybei. Norint greitai ir efektyviai nustatyti problemines paskolas, reikia:

- Atlikti skolininkų finansinę analizę, tai pats pagrindinis faktorius, kuris leidžia laiku atskleisti probleminių paskolų atsiradimo tikimybę. Atliekant finansinę analizę, reikia kreipti dėmesį į pelno, realizacijų svyravimus, jei jie nuolat ir stipriai mažėja – tai vienas iš rodiklių rodančių tikimybę, kad paskola taps problemine. Apie tą patį signalizuoja auganti priklausomybė nuo paskolos, mažėjantis apyvartinis kapitalas ar besikeičiančios atsargos.

- Ypač sekti, ar yra laiku gražinama paskolos suma ar mokamos palūkanos. Nes, jeigu skolininkas yra normaliai dirbantis, jis tikrai turi sąlygas atiduoti paskolą laiku.

- Susirūpinti, jei klientas pradeda ieškoti papildomų paskolos išteklių, tai gali būti ženklas, kad jam trūksta pinigų.

- Nuolat bendrauti su klientais, nes kliento vengimas bendrauti – vienas iš ženklų rodančių galimą problemą.

- Atkreipti dėmesį, ar klientas turi šeimos problemų.

Apibendrinant galima teigti, kad banko kredito rizikos valdymo vidaus kontrolės sistema turi būti tokia:

- Būtų įdiegtos priemonės, užtikrinančios informacijos patikimumą.
- Detalizuota ir dokumentuota bei nuolat atnaujinama reitingavimo sistema.

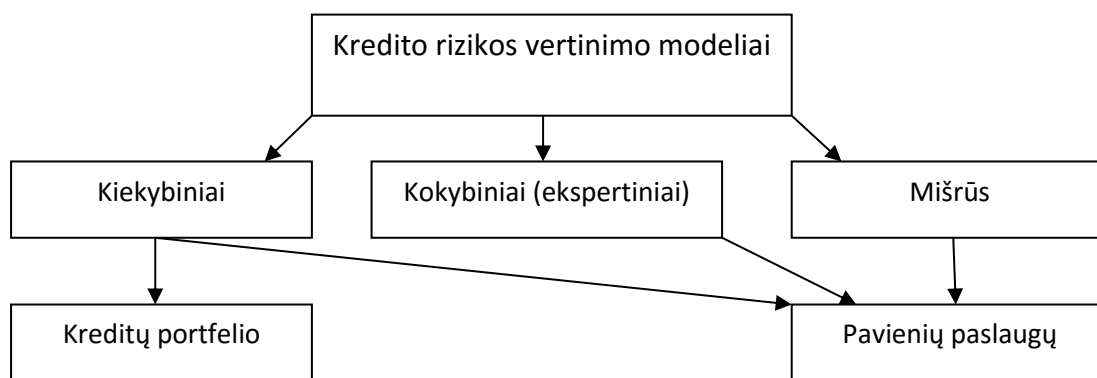
Visi šie reikalavimai lemia, kad bankas rinksis vieną iš dviejų paskolų portfelio rizikos valdymo strategijų:

1. Pasyviają strategiją, kuri remiasi tradiciniu požiūriu į paskolų portfelio rizikos valdymą: paskolos laikomos iki jų grąžinimo termino pabaigos, bankas nekeičia jau suteiktų paskolų portfelio sudėties. Pasyvios strategijos esmė yra nesuteikti per daug paskolų panašaus lygio skolininkams – t. y. diversifikuoti pačius skolininkus, taikyti tam tikrus limitus.

2. Aktyviają strategiją, kuri remiasi aktyviu kredito portfelio sudėties keitimu, išlaikant dalį paskolų iki jų grąžinimo termino pabaigos. Tuo siekiama gauti kuo didesnę pelną, bet tik laikantis priimtino rizikos lygio. Šiuo atveju bankas užsiima paskolų pardavimu, jų keitimu į vertybinius popierius, kreditų draudimu, taip pat taiko įvairias išvestines finansines priemones (Bessis, 2002).

2.4.3. Kredito portfelio rizikos vertinimo metodai

Paskolinęs pinigus bankas prisiima kredito riziką – galimybę patirti nuostolį. Galimybė patirti bet kokio dydžio nuostolį įvertinama įsipareigojimų neįvykdymo tikimybe. Tačiau būtina įvertinti ne tik galimybę patirti nuostolį, bet ir galimo nuostolio dydį. Galimi patirti nuostoliai tiesiogiai proporcingi paskolintų lėšų sumai, t. y. kuo daugiau paskolinta, tuo daugiau galima prarasti. Todėl bei įsipareigojimų neįvykdymo tikimybės, svarbios ir kitos dvi kredito rizikos sudedamosios dalys: paskolintų lėšų suma ir nuostolio įsipareigojimų neįvykdymo atveju rodiklis. Norėdami išvengti nuostolių arba juos sumažinti bankai vertina riziką. Kredito rizikos matavimo ir valdymo modeliai pasirenkami atsižvelgiant į turimus duomenis apie paskolas ir esamas kredito rizikos formas. Kredito rizikos vertinimo modeliai yra skirstomi pagal jų panaudojimo paskirtį: skirti vertinti pavienių paskolų rizikai ir skirti vertinti paskolų portfeliui (4 pav.).

4 pav. Kredito rizikos vertinimo modeliai (I. Kamienas, V. Valvonis, 2004).

Dar kredito rizikos modeliai grupuojami į dvi grupes:

- nemokumo tikimybės;
- portfelio nemokumo rizikos modelius.

Yra rizikos formų, kurių neapima kredito rizikos matavimo modeliai. Tai yra susigrąžinimo normos koreliacijos rizika.

Teorijoje išskiriami šie kredito rizikos vertinimo modeliai:

1. **Vertinimo balais modeliai.** Jie dažniausiai yra grindžiami įmonių finansinių ataskaitų duomenimis, o vertinant fizinio asmens kreditingumą, dažniausiai atsižvelgiama į pajamas, turtą ir kitus duomenis. Šiems modeliams sudaryti yra naudojami finansiniai ir kiti duomenys, kurie apibūdina skolininko kreditingumą (įsipareigojimų nevykdymo tikimybę). Išskiriamos keturios pagrindinės vertinimo balais metodikos: kredito reitingų sistema, tiesinė diskriminantinė analizė, tiesiniai tikimybiniai metodai, logistinis modelis.

Kreditų reitingų sistema – tai kiekybinių ir kokybinių kreditų vertinimo metodų sintezė. Modelio tikslas – įvertinti konkretaus kredito ir (ar) skolininko kredito riziką, nustatant kredito reitingą. Kredito reitingą galima apibūdinti kaip nuomonę apie konkretaus skolininko ar paskolos kredito riziką, atsižvelgiant į veiksnis, turinčius įtakos šiai rizikai. Kredito reitingų sistema suskirsto skolininkus / kreditus į homogenines grupes (reitingus) pagal jų kredito riziką.

Logistinis modelis leidžia tiesiogiai modeliuoti įsipareigojimų nevykdymo tikimybę, t. y. daroma prielaida, jog tikimybė pasiskirsčiusi pagal logistinę funkciją, kuri gali įgyti reikšmes intervale nuo 0 iki 1. Pagrindinis logistinio modelio privalumas yra tas, kad šiame modelyje tiesiogiai modeliuojama įsipareigojimų nevykdymo tikimybė.

Tiesinė diskriminantinė analizė. Tai tiesinė funkcija, kuria siekiama atskirti mokius skolininkus nuo nemokių. Tiesinės diskriminantinės analizės atveju rezultatas nėra įsipareigojimų nevykdymo tikimybė. Balais įvertinamos tik dvi baigtys: ar vykdys įsipareigojimus, ar ne. Modeliu maksimizuojama dispersija tarp mokių ir nemokių skolininkų grupių, tuo pat metu minimizuojant kiekvienos grupės dispersiją. Didžiausia šio modelio taikymo problema yra ta, kad modelio rezultatas gali kisti nuo minus begalybės iki plus begalybės, t. y. gaunamas tik santykinis kredito rizikos įvertinimas, kuris nusako vieno skolininko rizikingumą kito atžvilgiu. Galimas tiesinės diskriminantinės analizės pavyzdys – Altman Z modelis.

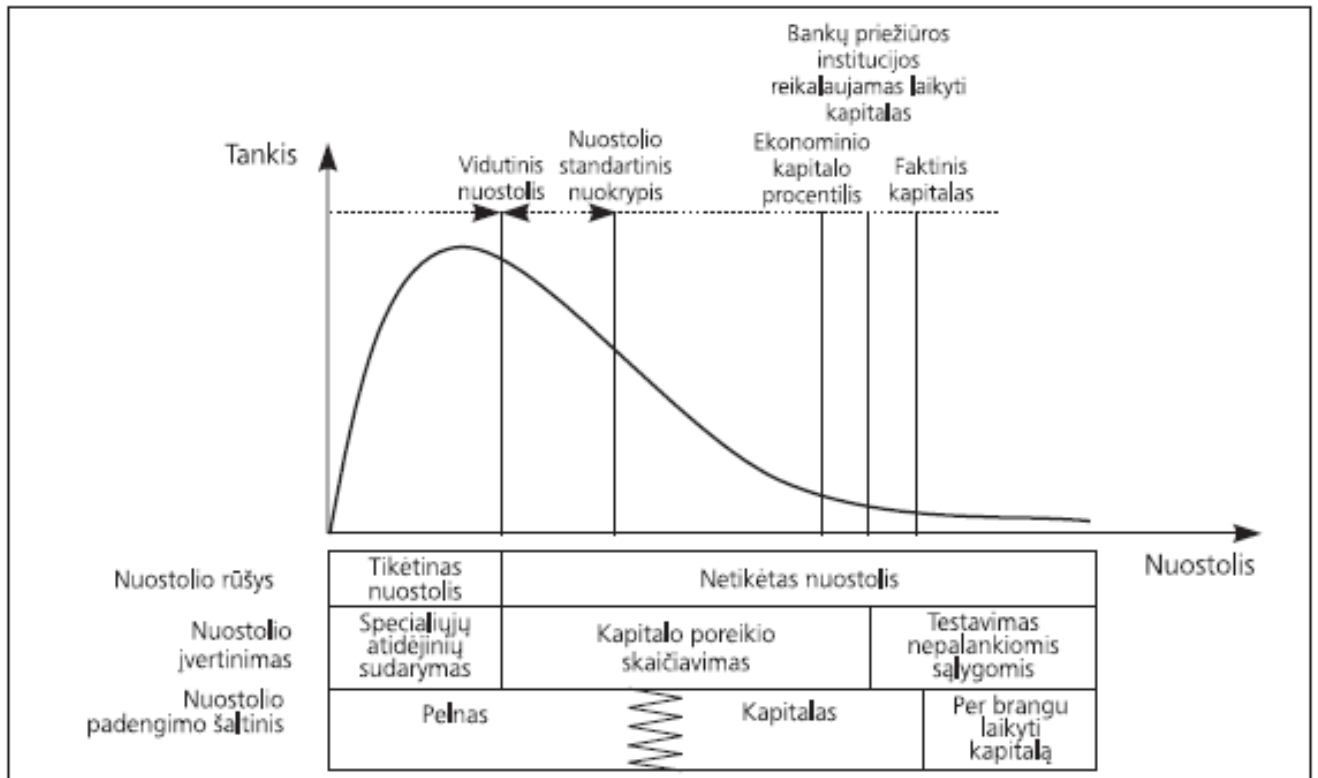
2. **Kredito maržos modeliai.** Juose įsipareigojimų neįvykdymo tikimybės skaičiuojamos naudojant duomenis apie kredito maržas. Daroma prielaida, kad kuo skolininkas yra rizikingesnis, tuo

brangiau jis skolinasi. Taigi įsipareigojimų neįvykdymo tikimybė skaičiuojama atsižvelgiant į skirtumą tarp skolos vertybinio popieriaus palūkanų normos ir nerizikingu laikomo skolos vertybinio popieriaus palūkanų normos.

3. Aktuariniai/ mirtingumo modeliai. Aktuariniais skaičiavimais pagrįsti modeliai leidžia įvertinti atskirų skolininkų ar jų grupių faktinius įsipareigojimų nevykdymo santykinius dažnius per tam tikrą laikotarpį. Modelyje yra daroma prielaida, jog praeityje pastebėti įsipareigojimų nevykdymo santykiniai dažniai tokie patys išliks ir ateityje. Tokių modelių pagrindinis trūkumas tas, kad yra neatsižvelgiama į kokybinius skolininkų grupės kreditų pokyčius, t. y. iš esmės pasikeitus vertinamų kreditų kokybei, praeities duomenys to nerodo, o jei ir rodo, tai tik praėjus tam tikram laikui.

4. Kreditų portfelio nuostolio modeliai sudaromi, remiantis įsipareigojimų nevykdymo tikimybės vertinimo rezultatais. Taikant portfelio nuostolio modelius įvertinamas kredito nuostolio skirstinys (5 pav.), pagal kurį galima apskaičiuoti tikėtino ir netikėtino nuostolio dydį. portfelio nuostolio skirstiniui įvertinti taikomas vienas iš šių dviejų metodų:

- Monte Carlo metodas. Šis metodas taikomas plačiausiai. Jis leidžia nesunkiai įvertinti paskolų rizikos koreliaciją, matematiškai nėra sudėtingas, nors patys skaičiavimai ir trunka palyginti ilgai. Modeliuojant Monte Carlo metodu, daug kartų generuojamos tiesiogiai nestebimo paskolų rizikos veiksnio atsitiktinės reikšmės, randami šias reikšmes atitinkantys rodikliai, juos radus, tarp kurių yra koreliacija, skaičiuojama paskolų vertė, o susumavus paskolų vertes randama viso paskolų portfelio vertė. Tokius veiksmus atlikus keletą kartų, randamos įvairių paskolų portfelių vertės, iš kurių yra sudaromas paskolų portfelio nuostolio skirstinys.
- Žinomo skirstinio panaudojimas. Šis metodas taikomas rečiau, nes jis yra pagrįstas tam tikromis prielaidomis. Pagrindinis jo privalumas – paprastas ir greitas skaičiavimas. Taikant šį metodą, pirmiausia yra parenkamas žinomos formos skirstinys, paprastai apibūdinamas pirmosios eilės momentais (pvz., normalusis skirstinys – vidurkiu (tikėtiniu nuostoliu) ir standartiniu nuokrypiu (netikėtu nuostoliu)). Iš turimų duomenų randami paskolų portfelio empiriniai tikėtinas ir netikėtas nuostoliai (skaičiuojant netikėtą nuostolį, būtinai daroma prielaida apie paskolų rizikos koreliaciją). Žinant, kam lygūs skirstinio pirmosios eilės momentai, galima rasti skirstinio funkciją, o pagal ją – paskolų portfelio nuostolio procentinį (V. Valvonis, 2006).

5 pav. Paskolų portfelio nuostolio skirstinys (Valvonis, 2006).

Kaip matome, tiksliam kredito rizikos vertinimui užtikrinti būtina turėti daug ir išsamios informacijos, kuri leistų objektyviai įvertinti skolininką, jo veiklą ir perspektyvas (Baršauskas, Šarapovas, Cvilikas, 2007) Taigi, tik apjungę kredito rizikos valdymo organizacinę sistemą, principus ir aptartus kredito rizikos vertinimo ir valdymo metodus bei modelius gauname apibendrintą kredito rizikos vertinimo ir valdymo banke modelį.

2.4.4. Portfelio rizikos strategijos parinkimas

Remiantis rizikos įvertinimo rezultatais, atsiranda būtinybė rinktis vieną iš trijų strategijos variantų: rizikos priėmimas, rizikos vengimas arba rizikos lygio sumažinimas, panaudojant įvairius instrumentus. Rizikos priėmimas reiškia, kad bankui jos lygis yra priimtinas. Akivaizdu, jog ši strategija pasirenkama tada, kai rizikos reikšmė yra nulinė arba leidžiamos rizikos zonoje. Kitu atveju, neturint galimybės išvengti rizikos, būtina naudoti įvairias priemones, mažinant rizikos lygį.

Kredito portfelio rizikos mažinimui yra naudojamos įvairios priemonės, kurios yra gana įvairiapusiškos. Jas galima suskirstyti į dvi grupes:

- Pirmos grupės priemonės leidžia sumažinti kredito rizikos realizaciją. Šios priemonės apima: atsisakymą suteikti kreditą (kai aukštas rizikos lygis); kreditinių santykių rėmuose naudojamas priemonės, keliančias kliento pasirengimą įvykdyti kreditinius įsipareigojimus ar finansines galimybes; kredito termino mažinimą; informatyvumo lygio pakėlimą.
- Antros grupės priemonės leidžia sumažinti galimų nuostolių dydžius. Jos apima: rizikos draudimą, rezervų sudarymą, diversifikaciją, rizikos paskirstymą, procentinių punktų panaudojimą, diskontuotų kreditų siūlymą, etapinį kreditavimą (I. Kamienas, V. Valvonis, 2004).

Labiausiai paplitęs būdas pakelti kliento pasirengimą įvykdyti kreditinius įsipareigojimus yra banko, kaip kreditoriaus statuso pakėlimas kitų kreditorių atžvilgiu. Šio būdo esmė ta, kad klientas, vykdydamas savo kreditinius įsipareigojimus, įsipareigojimus bankui, laikytų prioritetu. Tai įvykdoma apibrėžiant įvairias ekonomines sankcijas kreditiniame susitarime su klientu.

Banko informacinio aprūpinimo lygio pakėlimas pasiekiamas šiais būdais: banko specializacija aptarnaujant tam tikros šakos, sektoriaus, regiono įmones; pinigų srautų judėjimo analizė; vykdant tarpusavyje bendradarbiavimu grįstus santykius; papildomos informacijos rinkimas.

Procentinis banko pelnas atspindi kreditinių resursų vertę. Jis yra gaunamas nustatomos pinigų srautų dalies pavidalu, gaunamos iš kliento už suteiktą galimybę pasinaudoti banko kreditoriaus piniginiiais resursais. Tai yra suprantama kaip kompensacija, gaunama už potencialų rizikos priėmimą.

Draudimas, kaip instrumentas, leidžia kreditinę riziką pilnai arba dalinai perleisti specializuotai institucijai. Visa rizika arba didelė jos dalis pereina nuo draudėjo draudikui.

Rezervavimas – tai rezervo, skirto neigiamiems skolininkui pokyčiams sumažinti, sukūrimas. Šis metodas, lyginant su draudimu, numato tam tikrų išteklių atsargą esant neigiamiems skolininko ekonominės veiklos įvykiams.

Diversifikacija – tai rizikos sumažinimas, maksimaliai sumažinant galimus nuostolius.

Kredito rizikos lygio sumažinimo instrumentus galima suskirstyti pagal jų panaudojimo sferas, skiriami šie:

- kredito rizikos mažinimo instrumentai naudojami konkrečiam skolininkui atveju, tai būtų informacinio lygio apie skolininko veiklą pakėlimas; skolininko galimybių, vykdant įsipareigojimus pakėlimas; etapinis kreditavimas; bendradarbiavimo santykių įtvirtinimas; rizikos paskirstymas; diskontuotas kreditavimas.
- kredito rizikos mažinimo instrumentai panaudojami portfelio rizikos valdymo procese, tai būtų diversifikacija ir rezervų sudarymas.

Renkant instrumentą konkrečiam skolininkui, būtina jį suderinti kredito portfelio atžvilgiu, t.y. patikrinti, ar galima jį panaudoti, naudojant diversifikaciją. Mažinant procentinę normą, reikalaujama

išankstinio kredito portfelio įvertinimo, būtino kreditų kiekio su numatomais rizikos parametrais kiekio atžvilgiu.

2.4.5. Kredito reitingas

Vakarų šalyse, kredito rizikai identifikuoti, naudojama vidinė reitingavimo sistema. Reitingas - tai indikatorius, prognozė arba nuomonė apie įmonės ar institucijos gebėjimą vykdyti savo įsipareigojimus, įvertinant galimus nuostolius, bei atsižvelgiant į atitinkamus rizikos veiksnius (V. Valvonis, 2004). Kredito reitingai gali būti nustatomi pagal įvairius kriterijus: bankų reitingai, reitingas įmonei, reitingas šaliai ir pan. Šis rodiklis suteikia investuotojams (kreditoriams) koncentruotą informaciją apie gebėjimą vykdyti finansinius įsipareigojimus, todėl reitingams nustatyti naudojama įvairi ir kuo tikslesnė informacija apie vertinamo subjekto turta, įsipareigojimus, rizikingumo laipsnį ir t. t.

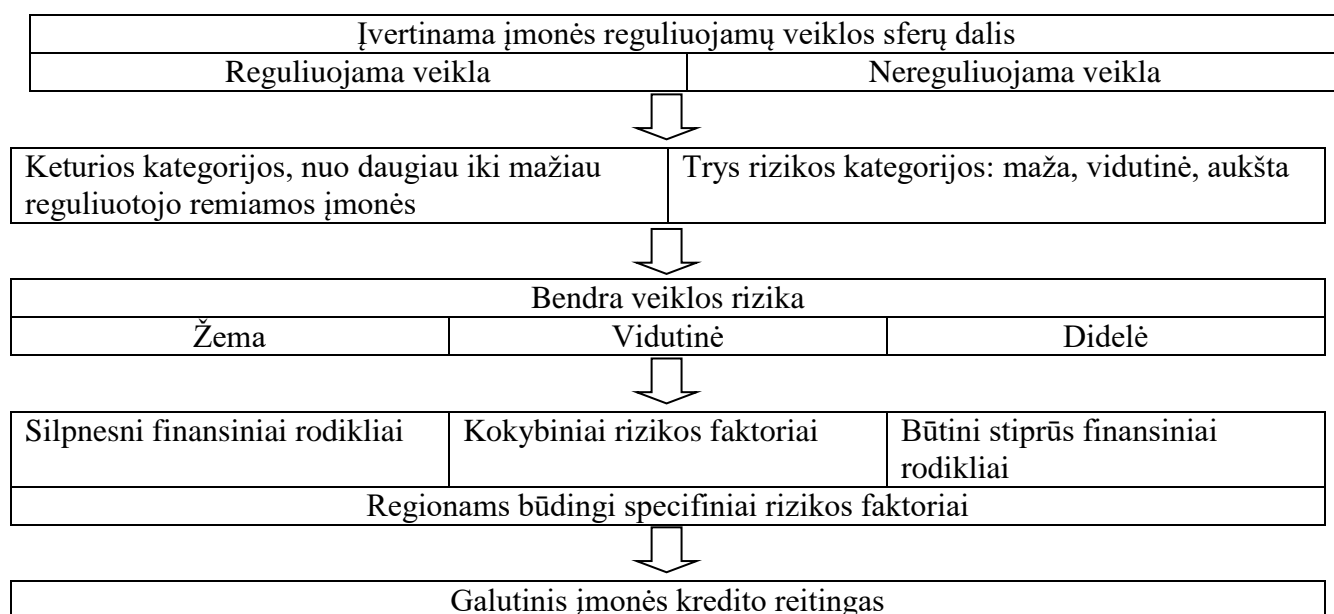
Skolininkui gali būti suteiktas reitingas nuo aukščiausiojo, atspindinčio aukščiausią saugumo lygį, kai skolininko pajėgumas įvykdyti savo įsipareigojimus yra labai didelis, iki žemiausio, atitinkančio finansinių įsipareigojimų nevykdymą. Kredito reitingo priskyrimas ir rizikos lygio nustatymas leidžia bankui grupuoti išduotus kreditus į grupes ir rizikos klases. Kaip taisyklė, rizikos klasių klasifikacija nustato kreditų grupavimą pagal rizikos lygį: kreditai su mažiausia rizika, kreditai su padidinta rizika, kreditai su ribine rizika, kreditai neatitinkantys taisyklių. Kreditų išskaidymas į smulkesnes klases leidžia skaičiuoti galimus nuostolius, apsprendžiamus kredito rizika. Kiekvienai rizikos klasei yra priskiriama tam tikra dalis suteiktų kreditų, kuri nustatoma empiriškai pagal faktinius duomenis per paskutinį periodą.

Žinomiausios kredito reitingų agentūros: „Moody's“, „Standard & Poor's“, „Fitch Ratings“. Kredito reitingams nusakyti jos vartoja tam tikrus simbolius ir klasifikaciją. Šios reikšmės yra naudojamos kaip standartas ir visuotinai pripažįstamos. Kredito reitingų agentūros vaidina svarbų vaidmenį pasaulinėse bankininkystės ir vertybinių popierių rinkose. Todėl yra labai svarbu, kad jos nuosekliai teiktų objektyvius, nepriklausomus ir aukščiausios įmanomos kokybės reitingus.

Lietuvoje dažniausiai naudojamosi „Moody's“ reitingavimo metodologija. Remiantis tarptautinės kredito reitingo vertinimo agentūros Moody's naudojama metodika nustatomas įmonės reguliavimo mastas: kuo įmonės veikla yra daugiau apribota šalyje operuojančio reguliuotojo, tuo įmonės kredito rizika yra mažesnė. Taip pat nagrinėjamos įmonių veiklos sferos, kurios nėra arba tik dalinai reguliuojamos, jų įtaka bendrovių rizikingumui. Įmonės finansinės išgalės iš esmės apskaičiuojamos remiantis šešiais pagrindiniais finansiniais rodikliais (Hilderman, 1999). Norint tiksliai įvertinti kredito riziką, pasitelkiami papildomi svertai, kurie yra būdingi tik konkrečioms regionams. Moody's kredito reitingo nustatymo etapai pateikiami 4 paveiksle.

Agentūra Moody's, vertinamas įmonės suskirsto į keturias kategorijas, norint nustatyti, kokią dalį jų vykdomos veiklos vienaip ar kitaip daro įtaką šalyje egzistuojantis reguliuotojas. Rodiklis parodo santykį tarp įmonės reguliuojamos ir nereguliuojamos veiklos. Įvertinama bendrovių pajamų, pinigų srautų ir turto dalis priskiriama reguliuojamai veiklai. Tipiškai, bendrovės pinigų srautų dalis turi apie 40 % svorio; veiklos pajamų bei viso turto, atitinkamai, po 30 procentų, galutiniam įverčiui. Nustačius koeficientą įmonės suskirstomas į keturias grupes (Lawton and Gates, 2005):

- Pirma kategorija . visa įmonės veikla yra reguliuojama;
- Antra kategorija . 80-99% įmonės veiklos reguliuojam;
- Trečia kategorija . 60-80% įmonės veiklos yra reguliuojama;
- Ketvirta kategorija . 40-60% įmonės veiklos yra reguliuojama;

6 pav. Moody's kredito reitingo nustatymo etapai (šaltinis: Lawtan and Gates, 2005).

Įvertinus, reguliuotojai priskiriami šioms, reguliavimo sistemos aplinkos grupėms (Lawton and Gates, 2005):

SRE 1: Reguliuotojas, poreikiui esant, garantuoja, investicijų bei neplanuotų kaštų subsidijavimą.

SRE 2: Reguliuotojo veiksmai nuoseklūs bei lengvai nuspėjami, subsidijuojamos bendrovių investicijos.

SRE 3: reguliavimo mechanizmas yra pakankamai palankus, tačiau nėra garantuojama finansinė parama.

SRE 4: reguliavimo mechanizmas kuriamas; sunkiai nuspėjami, neaiškūs reguliuotojo veiksmai.

Bendrovių, kurios užsiimančių nereguliuojama veikla, rizika suskirstyti į tris grupes- didelės, vidutinės bei mažos rizikos nereguliuojama veikla.

Iš esmės, kokybinių rodiklių analizė išskaido įmones į nereguliuojamas ir reguliuojamas rinkos dalyves. Atitinkamas, objektyvus rizikos įvertinimas padeda prognozuoti bendrovės gaunamų pinigų srautus, jų stabilumą. Žemiausia rizika pasižymi įmonės, kurios yra visiškai reguliuojamos, vykdančios veiklą palankioje reguliavimo aplinkoje (sistemoje). Įmonės, veikiančios itin konkurencingoje rinkoje, kurių pagrindinė veikla nereguliuojama, priskiriamos prie padidintos rizikos įmonių.

Vertinant įmones, naudojama finansinių rodiklių analizė. Rodiklius pravartu suskaičiuoti norint palyginti kelių įmonių finansinę būklę atitinkamais metais. Kredito reitingo agentūra labai atsargiai vertina susidariusius skirtumas tarp pavienių finansinių įverčių, lygindama vertinamas bendroves. Nepaisant to, agentūra naudoja pagrindinius šešis finansinius rodiklius, kurie jų nuomone, geriausiai atspindi kredito riziką:

1. Pagrindinės veiklos pinigų srautai . dividendai / ilgalaikės bei trumpalaikės paskolos
2. Pagrindinės veiklos pinigų srautai / ilgalaikės bei trumpalaikės paskolos
3. Pagrindinės veiklos pinigų srautai / Palūkanų sąnaudos
4. Ilgalaikės bei trumpalaikės paskolos / reguliuojamai veiklai priskinamo turto vertė (arba kapitalizacija)
5. Pelno prieš palūkanas, mokesčius bei nusidėvėjimą marža
6. Pagrindinės veiklos pinigų srautai . dividendai / sąnaudos susijusios su turto vertės didinimu (CAPEX)

Finansiniai rodikliai itin aktualūs įmonėms, kurios operuoja nerizikingoje, itin reguliuojamoje rinkoje. Nederėtų lyginti įmonių, kurios veikia skirtingose rinkose. Kiekviena rinka turi tik jai būdingų, specifinių bruožų, kurie daugeliu atvejų turi lemiamą įtaką, nustatant kredito reitingo įvertį (Lawton and Gates, 2005).

5 Lentelė. Finansinių rodiklių įtaka įmonės kredito reitingui pagal Moody's

Įvertis	Aaa	Aaa	Aa	Aa	A	A	Baa	Baa
Verslo rizika	Vidutinė	Žema	Vidutinė	Žema	Vidutinė	Žema	Vidutinė	Žema
Pinigų srautai iš pagrindinės veiklos/Palūkanų sąnaudos	>8	>7	6-8	5,7-7,3	3-6	3-5,7	2,7-5	2-4
Ilgalaikių skolų padengimo pinigų srautais iš pagrindinės veiklos koeficientas (%)	>35	>25	30-35	22-25	22-30	12-22	13-25	5-13
Nepaskirstytų gryųjų pinigų srautų bei ilgalaikių skolų santykis (%)	>27	>24	27-25	20-24	13-25	9-20	8-20	32-10
Skolos bei reguliuojamai veiklai priskiriamo turto santykis (%)	<30	<35	30-40	35-50	40-60	50-75	50-70	60-75
Pelno prieš palūkanas, mokesčius bei nusidėvėjimą marža (%)	>34	>29	34-30	24-29	26-30	20-24	22-26	16-20
Skolos bei reguliuojamai veiklai priskiriamo turto santykis (%)	<40	<50	<40	<50	40-60	50-75	50-70	60-75

Tarptautinė kredito vertinimo agentūra Moody's norėdama objektyviai įvertinti bendrovės kredito reitingą, privalo išanalizuoti įmonės turimas pirkimo-pardavimo sutartis. Nustatoma ar bendrovė sugebėtų vykdyti veiklą, jei vienas iš kompanijos stambių klientų ar tiekėjų nustotų vykdyti įsipareigojimus. Moody's identifikuoja visus faktorius, kurie galėtų smarkiai paveikti įmonės likvidumą trumpuoju laikotarpiu. Atsižvelgiama į bendrovės valdybos kvalifikaciją bei patirtį, nustatoma nebalansinės rizikos įtaka bendrovės veiklai bei ištiriami teisės aktai, kurie reglamentuoja vyriausybės paramą, bendrovei susidūrus su rimtais finansiniais sunkumais.

3. TYRIMO METODOLOGIJA

Kalbant apie kredito portfelio rizikos valdymą, labai svarbu apžvelgti ne vieno banko situaciją, kadangi tai labai konfidenciali informacija, bet analizuoti visos Lietuvos bankų sektorių. Todėl tyrimas susidės iš dviejų dalių: statistinės visos Lietuvos bankų kredito rizikos valdymo situacijos analizės ir kokybinės DNB banko rizikos valdymo situacijos analizės. Šiame tiriamajame darbe bus remiamasi ir statistiniu, ir kokybiniu tyrimo metodu (interviu) (tyrimo klausimai pateikti 3 priede). Interviu galima laikyti vienu iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų, pasižyminčių smulkmenų, padedančių suvoki respondentų patirtį bei požiūrius, gausa. Interviu – kokybinis tyrimo metodas, skirtas gauti žodinei informacijai, numatytai tyrimo programoje, jo metu galima gauti nuoširdžius ir atvirus atsakymus į klausimus. Prieš atliekant tyrimą, pusiau struktūrizuotą, ekspertinį, fokusuotą interviu, skirta nemažai dėmesio interviu organizavimui bei vedimui.

Tyrimo etapai:

I etapas: **Interviu klausimų sudarymas.** Prieš atliekant tyrimą buvo parengti 7 atviro tipo klausimai (žiūrėti 3 priedą), kurias norima išsiaiškinti:

- Kokiais esminiais principais vadovaujama siekiant efektyvaus kredito portfelio rizikos valdymo?
- Kaip užtikrinama racionalus paskolų administravimas?
- Kokiomis priemonėmis stengiamasi subalansuoti riziką, išlaikyti teisingą jos koncentracijos lygį?
- Kokie veiksniai didina kredito portfelio riziką?

II etapas: **Respondentų tikslinė grupė ir jų paieška.**

Tyrimo tikslinė grupė – banko darbuotojai, dirbantys su kreditais. Išsikristalizavus tyrimo klausimus ir tyrimo tikslinę grupę, tapo aiškūs ir dalyvių atrankos kriterijai. Pirmiausia teko surasti banką, o vėliau ir personalą, kurių dalyvavimas tyrime giliau atskleistų kreditų rizikos valdymo aspektus. Pirmiausiai tai turėjo būti bankas, kurio veikloje daug dėmesio yra skiriama paskolų teikimui, taip pat kurio kreditų portfelis sudaro ryškią dalį Lietuvos banko kreditų portfelio.

Buvo interviuoti 3 respondentes, einančius asmeninio bankininko pareigas DNB banke. Su jais dėl pokalbių susitarta asmeniškai.

Tyrimo data – 2015 m. lapkričio 10 d. Interviu vyko Marijampolės DNB banko filiale.

III etapas: **Gautos informacijos susisteminimas ir apdorojimas.** Interviu metu gauta informacija buvo susisteminama ir apdorojama tolimesniam tyrimui. Duomenys apdoroti taikant turinio (content) analizės metodą. V. Žydžiūnaitės (2007) teigimu, kokybinės turinio analizės tikslas –

identifikuoti informaciniame masyve tyrimui prasminius vienetus. Kokybinė turinio (content) analizė atlikta remiantis interviu atsakymų analize, jų skirstymu į kategorijas, kategorijų turinio išskaidymu į subkategorijas ir jų interpretavimu, pateikimu iliustruojant ekspertų pateiktais atsakymais. Ekspertų atsakymuose atsispindi jų patirtis, požiūris, asmeninės interpretacijos, veiklos ypatumai bei profesinės žinios. Turinio (content) analizė remiasi interpretacija, todėl kategorijų ir subkategorijų išskyrimas yra subjektyvus, besiremiantis asmenine patirtimi, siekiant išskirti esminius reiškinius.

IV etapas: **Gautos informacijos analizė.** Šiame etape buvo analizuojama surinkta informacija:

Tyrimo tipas: kokybinis (aprašomasis) tyrimas. Gilesniam temos atskleidimui pasirinkau kokybinį tyrimo metodą, kuris leidžia geriau atskleisti kredito rizikos valdymo reiškinį ir jo kontekstą, ypač tuomet, kai informacija apie kreditų rizikos vertinimą atskiruose bankuose yra konfidenciali.

Kokybinis tyrimas pasižymi subjektyvumu, asmeninėmis įžvalgomis ir vertinimais, netvirtinama, kad tai būdinga visai kreditų rinkai, akcentuojama, kad tai būdinga tam tikrai organizacijai, esant atitinkamoms sąlygoms.

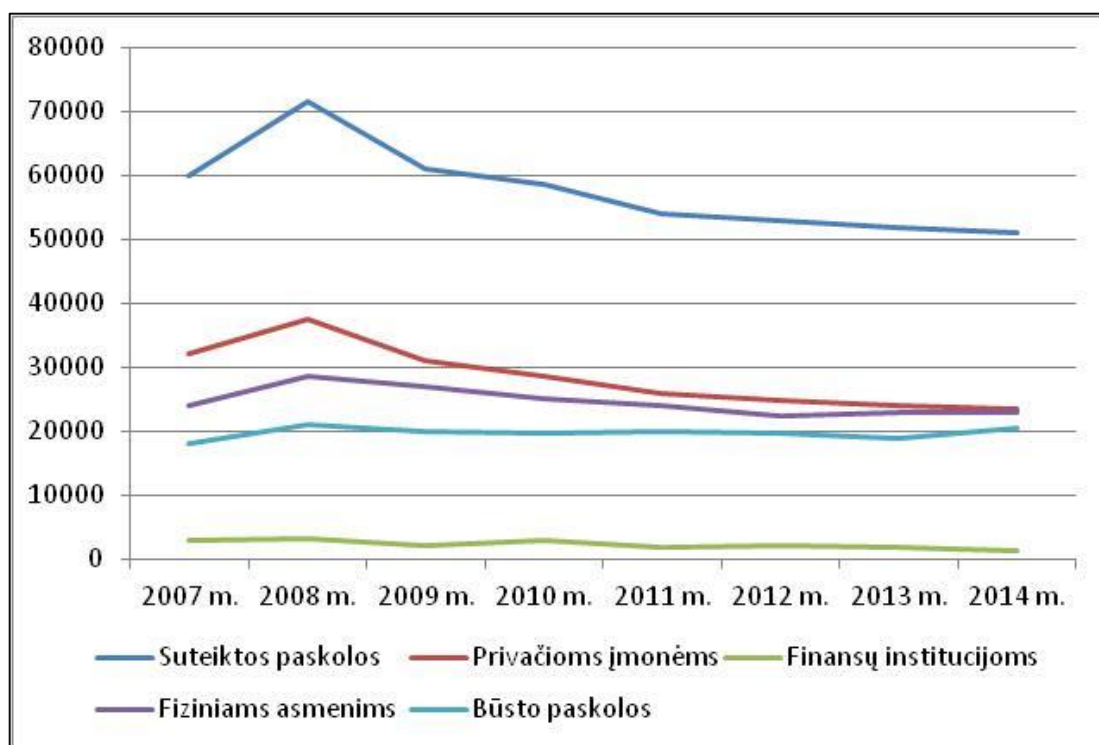
Situacijos išsamesniam vertinimui buvo analizuojami DNB banko veiklos dokumentai, paskolų rinka Lietuvoje, tai leidžia daryti išvadas apie jos raidą, kylančias rizikas ir numatyti sprendimus joms mažinti.

4. KREDITO PORTFELIO RIZIKOS VALDYMAS LIETUVOS BANKUOSE

4.1. Lietuvos bankų paskolų rinka

Lietuvos bankų kreditų bumo pradžia galima laikyti 2002 m., tuo metu šalies bankai žymiai aktyviau įsitraukė į finansinio tarpininkavimo veiklą. Paskolų paklausa ypač didėjo dėl sparčios šalies ūkio plėtros. Lietuvos ekonomika palyginti greitai atsigavo po 1998 m. Rusijos finansų krizės: jau 2001 m. šalies BVP staigiai padidėjo, nuosekliai gerėjo įmonių pelningumo rodikliai, prekių ir paslaugų eksportas buvo gana sėkmingai perorientuotas į Vakarų rinkas. Gerėjant ekonominei padėčiai, didėjo paskolų verslui ir gyventojams paklausa, mažėjo kredito rizika. (Ramanauskas, 2005).

Apžvelgiant Lietuvos bankų paskolų rinką, naudojamosi Lietuvos banko bei statistikos departamento duomenimis. Banko teikiamų paskolų dinamika 2007-2014 metais pateikta 3 paveiksle. Kaip matome iš paveikslo ekonominio pakilimo laikotarpiu, iki prasidedant finansų krizei, Lietuvos bankai noriai teikė paskolas privačiajam sektoriui. Jis gana sparčiai augo. Finansų krizės poveikis ekonomikai pablogino šalies raidos perspektyvas, o blogėjanti ekonomikos būklė savo ruožtu didino spaudimą bankams ir neigiamai veikė skolinimą. Nors pasaulyje ekonominis nuosmukis pasitraukė, bet paskolų rinka nepasiekė savo buvusio lygio ir neišnaudoja visų turimų bankų galimybių.

7 pav. Banko teikiamų paskolų dinamika 2007-2014 m., mln. Lt. (sudaryta autorės)

Kaip matome iš 7 paveikslo 2007 m. bankų paskolų portfelio augimas buvo spartus. 2008 m. sausio 1 d. duomenimis, Lietuvos bankų paskolų portfelis (įskaitant paskolas finansų institucijoms) sudarė 62,1 procento 2007 m. šalies BVP. Tiek pagal paskolų ir BVP santykio augimo tempus, tiek pagal kitus santykinius paskolų portfelio rodiklius Lietuva vis dar atsilieka nuo kaimyninių šalių. Pavyzdžiui Latvijoje bankų paskolos nuo BVP sudarė apie 106,2 proc., o Estijoje – apie 98,3 proc. Tam turėjo įtakos ir tai, kad Lietuvos bankai paskolas jau kuris laikas išduoda atsargiau ir vis griežtina paskolų išdavimo sąlygas (ypač žemės sklypų įsigijimui ir statybų finansavimui). Padidinti reikalavimai paskolos užtikrinimo priemonei, padidintas reikalavimas likutiniam skolininko pajamų dydžiui po paskolos aptarnavimo.

Jau keletą metų iš eilės bankų paskolų portfelio augimas yra pakankamai subalansuotas: naujai teikiamos paskolos panašiomis apimtimis pasiskirsto tarp namų ūkių ir verslo. Skirtingai nuo ankstesnių metų, 2007 m. daugiausiai paskolų buvo suteikta gyventojams (8,8 mlrd. Lt) ir kiek mažiau – privačioms įmonėms (8,5 mlrd. Lt). 2008 m. sausio 1 d. duomenimis, paskolos privačioms įmonėms sudarė 54,3 proc. bankų klientams suteiktų paskolų portfelio, o paskolos fiziniams asmenims – 41,5 proc. (iš jų būsto paskolos sudarė 29,4 proc. bankų paskolų portfelio). 2007 m. tarp gyventojams teikiamų paskolų ir toliau didžiąją dalį sudarė būsto paskolos, o jų metiniai augimo tempai sudarė 61,6 proc. ir buvo šiek tiek didesni nei prieš metus.

2008 m. bankų sistemos paskolų portfelio prieaugis buvo pats mažiausias per pastaruosius trejus metus. 2008 m. paskolų portfelis augo 11,3 mlrd. Lt (18,8 proc.), t.y. 7,0 mlrd. Lt mažiau nei 2007 m. Paskolų portfelio augimo lėtėjimą veikė sudaryti specialieji atidėjiniai ir paskolų srauto privačioms įmonėms mažėjimas.

2008 m., kaip ir ankstesniais metais, suteiktos paskolos panašiomis apimtimis pasiskirstė tarp namų ūkių ir verslo, atitinkamai 4,9 mlrd. Lt ir 5,3 mlrd. Lt. Bet, skirtingai nei ankstesniais metais, didesnė paskolų dalis teko valdžios institucijoms (0,6 mlrd. Lt). 2009 m. sausio 1 d. duomenimis, paskolos privačioms įmonėms sudarė 52,3 procento bankų klientams suteiktų paskolų portfelio, paskolos fiziniams asmenims – 40,0 procento (iš jų paskolos būstui įsigyti – 29,1 proc. bankų paskolų portfelio).

2008 m. išlikus dideliame palūkanų normų litais ir eurais skirtumui, toliau tęsėsi 2007 m. antrąjį pusmetį pastebėta skolinimosi užsienio valiuta didėjimo tendencija: paskolų suteiktų užsienio valiuta suma 2008 m. padidėjo 12,7 mlrd. Lt, o paskolų litais suma sumažėjo 1,4 mlrd. Lt. 2009 m. sausio 1 d. paskolų nacionaline valiuta suma sudarė 35,4 procento paskolų portfelio, t. y. 9,0 procentinio punkto mažiau nei prieš metus.

2009 metais išaugus skolininkų kredito rizikai ir dėl to sugriežtėjus paskolų suteikimo sąlygoms rinkoje sumažėjo paskolų pasiūla. Paskolų rizikos duomenų bazės duomenimis, 2009 metais bankai suteikė 6,8 mlrd. Lt naujų paskolų, tačiau dėl didėjusių specialiųjų atidėjinių bei sparčiai

mažėjusių ankstesniais metais suteiktų paskolų, bankų sistemos paskolų portfelis per metus sumenko 9,9 mlrd. Lt (13,8 proc.). 2008 metais jis buvo išaugęs 11,3 mlrd. Lt.

2009 metais paskolos verslui mažėjo didesne apimtimi (6,2 mlrd. Lt) nei kitos paskolų portfelio dalys, todėl šių paskolų dalis paskolų portfelyje per metus sumažėjo 1,8 proc. punkto ir 2010 metų sausio 1 d. sudarė 50,5 proc. Paskolos gyventojams 2009 metais mažėjo lėtesniu tempu nei paskolos verslui. Tarp jų būsto paskolos per metus sumažėjo 2,1 proc., o jų dalis paskolų portfelyje per metus išaugo 4 proc. punkto. Taip įvyko dėl keleto priežasčių. Pirma, šių paskolų daliniai grąžinimai yra santykinai maži, antra, šių paskolų portfelio kokybė 2009 metai pablogėjo santykinai nedaug.

2010 m. paskolų portfelis menko ne taip reikšmingai, kaip 2009 m.: per visus 2010 m. paskolos sumažėjo 3,2 mlrd. Lt, o 2009 m. paskolų portfelis sumažėjo 9,9 mlrd. Lt. Mažesnius paskolų portfelio pokyčius daugiausia veikė aktyvesnis bankų kreditavimas bei mažesnis paskolų nuvertėjimas. Paskolų rizikos duomenų bazės duomenimis, 2010 m. bankai suteikė 9,6 mlrd. Lt naujų paskolų (t.y. 2,8 mlrd. Lt daugiau nei 2009 m.) bei sudarė 0,3 mlrd. Lt specialiųjų atidėjinių (2009 m. – 3,9 mlrd. Lt).

2010 m. bankai aktyviau kreditavo valstybės sektorių bei dukterines finansų institucijas, valstybės sektoriui suteiktų paskolų dalis bankų paskolų portfelyje per metus išaugo beveik du kartus ir metų pabaigoje sudarė 4,4 proc. Paskolos verslui mažėjo, tačiau ne taip reikšmingai kaip 2009 m. Šių paskolų dalis paskolų portfelyje vis tiek išliko pati didžiausia ir 2011 m. sausio 1 d. sudarė 47,7 proc.

2010 m. tarpbankinių paskolų palūkanų normoms litais pastebimai priartėjus prie tarpbankinių paskolų palūkanų normų eurai, todėl sumažėjo paskatos skolintis eurai. 2010 m. pasirodantys Lietuvos ekonomikos atsigavimo ženklai atsispindi ir paskolų portfelio kokybės tendencijose. 2010 m. paskolų portfelio kokybė neblogėja taip stipriai kaip tai vyko 2009 m. Apie tai galima spręsti iš besistabilizuojančių paskolų portfelio kokybės rodiklių. Kaip ir 2009 m. santykinai prasčiausi buvo vartojamųjų paskolų portfelio kokybės rodikliai. 2010 m. ketvirtąjį ketvirtį atidėjiniai šioms paskoloms sumažėjo 2,8 mln. Lt, arba 1,3 proc., ir 2011 m. sausio 1 d. sudarė 11,7 proc. šių paskolų portfelio. Geriausia išliko būsto paskolų portfelio kokybė. Specialieji atidėjiniai šioms paskoloms sudarė 3 proc. viso būsto paskolų portfelio. Nuvertėjusių paskolų santykis su paskolų portfeliu 2010 m. išaugo 0,8 proc. punktu ir, 2011 m. sausio 1 d. duomenimis, sudarė 16,6 proc. Daugiau kaip 60 dienų pradelstų paskolų santykis su paskolų portfeliu sumažėjo 0,6 proc. punkto ir metų pabaigoje buvo 3 proc.

Nors 2010 m. jau pastebimas restruktūrizuojamų ar bankrutuojančių įmonių skaičiaus mažėjimas, tačiau šių įmonių įsipareigojimai vis tiek išlieka labai didelė problema bankams. Visų restruktūrizuojamų ir bankrutavusių bendrovių įsipareigojimai bankams 2011 m. sausio 1 d. sudarė apie 3,5 mlrd. Lt, arba 12,7 proc. bankų privačioms įmonėms rezidentėms suteiktų paskolų. Minėtoms bendrovėms suteiktoms paskoloms bankai buvo sudarę 1,7 mlrd. Lt specialiųjų atidėjinių, o didžiąją minėtųjų paskolų dalį (apie 70 proc.) sudarė paskolos, suteiktos statybų ir nekilnojamojo turto veiklą vykdančioms įmonėms.

2010 m. paskolų portfelis menko ne taip reikšmingai, kaip 2009 m.: per visus 2010 m. paskolos sumažėjo 3,2 mlrd. Lt, o 2009 m. paskolų portfelis sumažėjo 9,9 mlrd. Lt. Mažesnius paskolų portfelio pokyčius daugiausia veikė aktyvesnis bankų kreditavimas bei mažesnis paskolų nuvertėjimas. Paskolų rizikos duomenų bazės duomenimis, 2010 m. bankai suteikė 9,6 mlrd. Lt naujų paskolų (t.y. 2,8 mlrd. Lt daugiau nei 2009 m.) bei sudarė 0,3 mlrd. Lt specialiųjų atidėjinių (2009 m. – 3,9 mlrd. Lt).

2011 m. pabaigoje veikiančių bankų paskolų portfelis sudarė 54 mlrd. Lt ir prilygo 2007 m. paskolų portfeliui. Portfelio pokyčiams reikšmingą įtaką padarė AB banko SNORAS, valdžiusio 3,6 mlrd. Lt paskolų portfelį ir užėmusio apie 6 proc. bankų sistemos paskolų rinkos, eliminavimas iš veikiančių bankų grupės. Pašalinus AB banko SNORAS paskolų portfelį, galima teigti, kad bankų sistemos paskolų apimtis 2011 m. iš esmės nepakito, nes metams baigiantis paskolų portfelis buvo tik 0,2 proc. mažesnis nei metų pradžioje. Pastebėta, kad, nors ir nedaug, tačiau 2011 m. antrojoje pusėje naujų paskolų srautas nuolat viršijo grąžinamų paskolų srautą. Tai rodo, kad bankai aktyviau vykdė veiklą kredituojant šalies įmones ir gyventojus.

Dėl indėlių kompensavimo į rinką įsiliejus reikšmingai pinigų sumai, bankų sistemos paskolų ir indėlių santykis 2011 m. pabaigoje sudarė 129 proc. ir buvo 12 proc. mažesnis nei prieš metus. Tai leidžia teigti, kad bankų sistemos veikla tapo labiau subalansuota – didesnė paskolų dalis buvo finansuojama iš šalyje pritrauktų išteklių. Paskolų portfelio ateities pokyčius parodantys kreditavimo įsipareigojimai per metus padidėjo 552 mln. Lt, arba 9,2 proc.

2011 m. bankai aktyviau kreditavo valstybinį sektorių – per metus paskolos šiam sektoriui padidėjo daugiau kaip ketvirtadaliu. Patys didžiausi paskolų portfelio segmentai – gyventojų būsto ir privačių įmonių – 2011 m. iš esmės nekito.

2011 m. paskolų portfelio kokybė gerėjo – bankai skolininkus vertino kaip mažiau rizikingus ir todėl mažino atidėjinius sudarytus ankstesniais metais. 2011 m. veikiančių bankų specialieji atidėjiniai paskoloms sumažėjo 862 mln. Lt, arba 17,8 proc., tačiau, nepaisant šio sumažėjimo, 2012 m. sausio 1 d. buvo vis dar reikšmingi ir sudarė 4 mlrd. Lt. Specialiųjų atidėjinių ir paskolų portfelio santykis per metus sumažėjo 1 proc. p. – iki 6,9 proc. Būsto paskoloms sudarytų specialiųjų atidėjinių santykis per metus padidėjo 0,3 proc. p., tačiau ir toliau šio paskolų portfelio segmento kokybė yra pakankamai gera – specialieji atidėjiniai sudarė 3,3 proc. tokių paskolų portfelio. Vartojimo paskolų kokybė tebėra prasta. Tokių paskolų specialiųjų atidėjinių rodiklis 2012 m. sausio 1 d. sudarė 11,7 proc. Ilgiau kaip 60 dienų uždelstų paskolų ir paskolų portfelio santykis per metus sumažėjo 0,5 proc. ir 2012 m. sausio 1 d. sudarė 2,5 proc.

Gerėjančią paskolų portfelio kokybę apibūdina ir bendrovių, kurioms iškeltos restruktūrizavimo ar bankroto bylos, mažėjantys įsipareigojimai bankams. 2011 m. bankrutavusių ir restruktūrizuojamų įmonių įsipareigojimai bankams sudarė apie 764 mln. Lt, tai yra du kartus mažiau nei 2010 m. Visų restruktūrizuojamų ir bankrutavusių bendrovių įsipareigojimai bankams 2012 m. sausio 1 d. vis dar

buvo reikšmingi ir sudarė apie 3,3 mlrd. Lt, arba 12,8 proc. bankų suteiktų paskolų privačioms įmonėms rezidentėms. Minėtoms paskoloms, suteiktoms bendrovėms, bankai buvo sudarę 1,6 mlrd. Lt specialiujų atidėjinių, o didžiąją minėtų paskolų dalį (apie 65 %) sudarė paskolos, suteiktos nekilnojamojo turto ir statybų veiklą vykdžiusioms įmonėms.

2012 m., palyginti su 2011 m., bankų paskolų portfelis padidėjo 2 proc. ir 2012 m. pabaigoje sudarė 52,9 mlrd. Lt. Per metus didėjo skolinimas privačioms įmonėms, finansų ir valdžios institucijoms, o fiziniams asmenims bei valstybės ir savivaldybės įmonėms mažėjo. Teigiamo paskolų portfelio augimo tikimasi ir 2013 m. – prielaidas tolesniam paskolų portfelio augimui sudaro nuosaikiai augantis šalies ūkis, didėjantys kreditavimo įsipareigojimai, taip pat padidėjusios bankų laisvai disponuojamų lėšų apimtys, atsiradusios Lietuvos bankui sumažinus privalomųjų atsargų normą.

2012 m. bankai aktyviausiai kreditavo privačias įmones ir finansų institucijas. Privačių įmonių segmentui paskolos per metus išaugo 0,5 mlrd. Lt (2,1 %). Metinis paskolų finansų institucijoms augimas sudarė net 1,1 mlrd. Lt (59,3 %), o augimą lėmė ketvirtąjį ketvirtį reikšmingai padidėjęs kreditavimas patronuojamosioms lizingo bendrovėms. Be to, augo valdžios institucijoms suteiktos paskolos, kurios per 2012 m. padidėjo 208 mln. Lt (12,4 %). O paskolos gyventojams vis dar mažėjo – 617,9 mln. Lt (2,6 %), iš jų būsto paskolos – 278,7 mln. Lt (1,4 %).

Kreditavimo įsipareigojimai per metus padidėjo 453,8 mln. Lt, arba 7,1 proc. Tai rodo, kad paskolų portfelis ateityje didės. 2012 m. bankų sektoriuje specialieji atidėjiniai paskoloms ir toliau mažėjo (796,6 mln. Lt, arba 21,1 %) ir metų pabaigoje sudarė 3 mlrd. Lt. Tačiau pagrindinė priežastis, lėmusi specialiujų atidėjinių mažėjimą praėjusiais metais, palyginti su 2011 m., buvo kita: 2011 m. specialiujų atidėjinių mažėjimui itin didelę įtaką darė kai kurių bankų skolininkų gerėjusi finansinė būklė ir gebėjimas gražinti paskolas, o 2012 m. itin paspartėjo neveiksnių paskolų nurašymas. Tai aiškintina tuo, kad nuo šalies ekonomikos krizės pradžios, kai daug skolininkų susidūrė su sunkumais tęsti veiklą ir vykdyti savo įsipareigojimus, praėjo jau keletas metų, per kuriuos bankams pavyko baigti gana reikšmingos dalies neveiksnių paskolų išieškojimo procedūras, o paskolų dalį, kurios išieškoti nebesitikima, bankai nurašė. Tikėtina, kad artimiausiu metu paskolų portfelio kokybės rodiklių gerėjimo pagrindinis veiksnys ir toliau bus neveiksnių paskolų nurašymas.

Dėl jau minėto specialiujų atidėjinių mažėjimo, taip pat dėl naujų paskolų augimo pradėjus didėti naujų (kokybiškų) paskolų daliai, specialiujų atidėjinių ir paskolų portfelio santykis per metus sumažėjo 1,4 proc. punkto – iki 5,4 proc. Taip pat gerėjo ir kiti rodikliai, kurie atspindi paskolų portfelio kokybę. Per metus nuvertėjusių paskolų dalis sumažėjo iki 11 proc. paskolų portfelio, arba 2,8 proc. punkto, ilgiau kaip 60 dienų uždelstų (bet nenuvertėjusių) paskolų ir paskolų portfelio santykis – iki 2,1 proc., arba 0,4 proc. punkto, neveiksnių paskolų rodiklis – iki 13,1 proc., arba 3 3,1

proc. punkto (2010 m., kai buvo fiksuota didžiausia šio rodiklio reikšmė, neveiksnių paskolų rodiklis sudarė 19,6 %).

Būsto paskolų portfelio kokybė tebėra gera, nepaisant to, kad būsto paskolų kokybė prastėjo šiek tiek ilgiau nei paskolų portfelio kitų segmentų. Tačiau 2012 m. antrąjį pusmetį būsto paskolų kokybė nusistovėjo ir pradėjo nuosaikiai gerėti. Tai iliustruoja būsto paskolų kokybinių rodiklių pokyčiai: specialiųjų atidėjinių būsto paskoloms rodiklis 2012 m. sumažėjo 0,2 proc. punkto – iki 3,1 proc., o neveiksnių būsto paskolų rodiklis per šį laikotarpį sumažėjo 0,5 proc. punkto – iki 8,1 proc.

Vartojimo paskolos bankų sektoriuje vis dar yra santykinai blogesnės kokybės – 2012 m. pabaigoje specialieji atidėjiniai joms sudarė 10 proc. vartojimo paskolų portfelio.

2013 metais įmonės ir gyventojai pradėjo aktyviau skolintis litais, o ne kaip buvo įprasta anksčiau - eurai. Tokį kreditavimą pradėjo skatinti ir bankai, be to, palūkanų normos skolinantis tiek litais, tiek eurai beveik nesiskiria. Dėl šių priežasčių paskolos litais padidėjo 919,3 mln. Lt, o paskolų portfelis užsienio valiuta (daugiausia eurai) – vos 135 mln. Lt. Šalyje veikiančių bankų paskolų portfelis 2013 m. reikšmingai nekito. 2014 m. sausio 1 d. bankų suteiktos paskolos sudarė 51 mlrd. Lt. Palyginti su 2013 m. pradžia, paskolų portfelis buvo 0,4 proc. didesnis. Labiau jis neaugo, nes suteikiamų naujų paskolų srautas nebuvo reikšmingai didesnis už anksčiau suteiktų grąžinamų paskolų srautą. Paskolų portfelio pokyčius iš esmės lėmė keli dideli vienkartiniai sandoriai.

Verslo įmonės 2013 m. skolinosi mažiau negu 2012 m., jų paskolų portfelis turėjo mažėjimo tendencijas, jis pakito 3,1 proc. ir metų pabaigoje sudarė tik 23,6 mlrd. Lt. Tai nulėmė ketvirtą ketvirtį sumažėjęs verslo įmonių poreikis finansuoti veiklą kredito linijomis ir tai, kad ne visos 2013 m. veiklą nutraukusio AS „UniCredit Bank“ Lietuvos skyriaus paskolos buvo refinansuotos kituose šalies bankuose (buvo perkeltos į „UniCredit“ grupės padalinį Latvijoje).

Būsto paskolos kaip ir prieš tai buvusiais metais buvo teikiamos gana aktyviai. 2013 m. pirmą kartą nuo 2008 m. užfiksuotas metinis būsto paskolų portfelio augimas. Per metus būsto paskolos padidėjo 128,7 mln. Lt ir metų pabaigoje sudarė 19,4 mlrd. Lt. Remiantis Lietuvos banko atlikta bankų skolinimosi sąlygų apklausa, galima teigti, kad gerėja bankų lūkesčiai dėl bendros ekonominės situacijos, būsto rinkos perspektyvos, didėja konkurencija tarp bankų ir šiek tiek švelninamos skolinimosi sąlygos, todėl tikėtina, kad ateityje būsto paklausa didės ir šio segmento paskolų portfelis pradės augti didesniu tempu. Tačiau šis augimo tempas turėtų likti tvarus, kadangi bankams taikomos Atsakingojo skolinimo nuostatos, skatinančios atsakingesnę bankų skolinimą ir pačių gyventojų spendimus skolintis.

Gerėjanti skolininkų finansinė būklė, užbaigiamos dar krizės metais pradėtos išieškojimo procedūros, neveiksnių paskolų nurašymas ir naujas kreditavimas, nukreiptas į žemą rizikos profilį turinčius klientus, nulėmė gerėjančius paskolų portfelio kokybės rodiklius. Specialiųjų atidėjinių ir paskolų portfelio santykis per metus sumažėjo 1,4 proc. punkto – iki 4,2 proc., nuvertėjusių paskolų

dalį paskolų portfelyje sumažėjo 2,9 proc. punktais – iki 8,5 proc., o neveiksnių paskolų³ rodiklis sumažėjo 2,6 proc. punkto – iki 11 proc. 2010 m., kai paskolų portfelio kokybę apibūdinantys rodikliai buvo įgiję didžiausias reikšmes, neveiksnių paskolų rodiklis siekė 19,4 proc., o specialieji atidėjiniai sudarė 8,4 proc. paskolų portfelio.

2013 m. paskolų rinkos pokyčiams nemažą reikšmę AB Ūkio banko veiklos sustabdymas, šalies bankų sistemai jau antrą kartą per pastaruosius trejus metus teko įrodyti savo pasirengimą ir pajėgumą atlaikyti vieną iš likvidumo rizikos testavimo nepalankiausiomis sąlygomis scenarijų. Šis įvykis neturėjo didelės neigiamos įtakos bankų sistemos likvidumui.

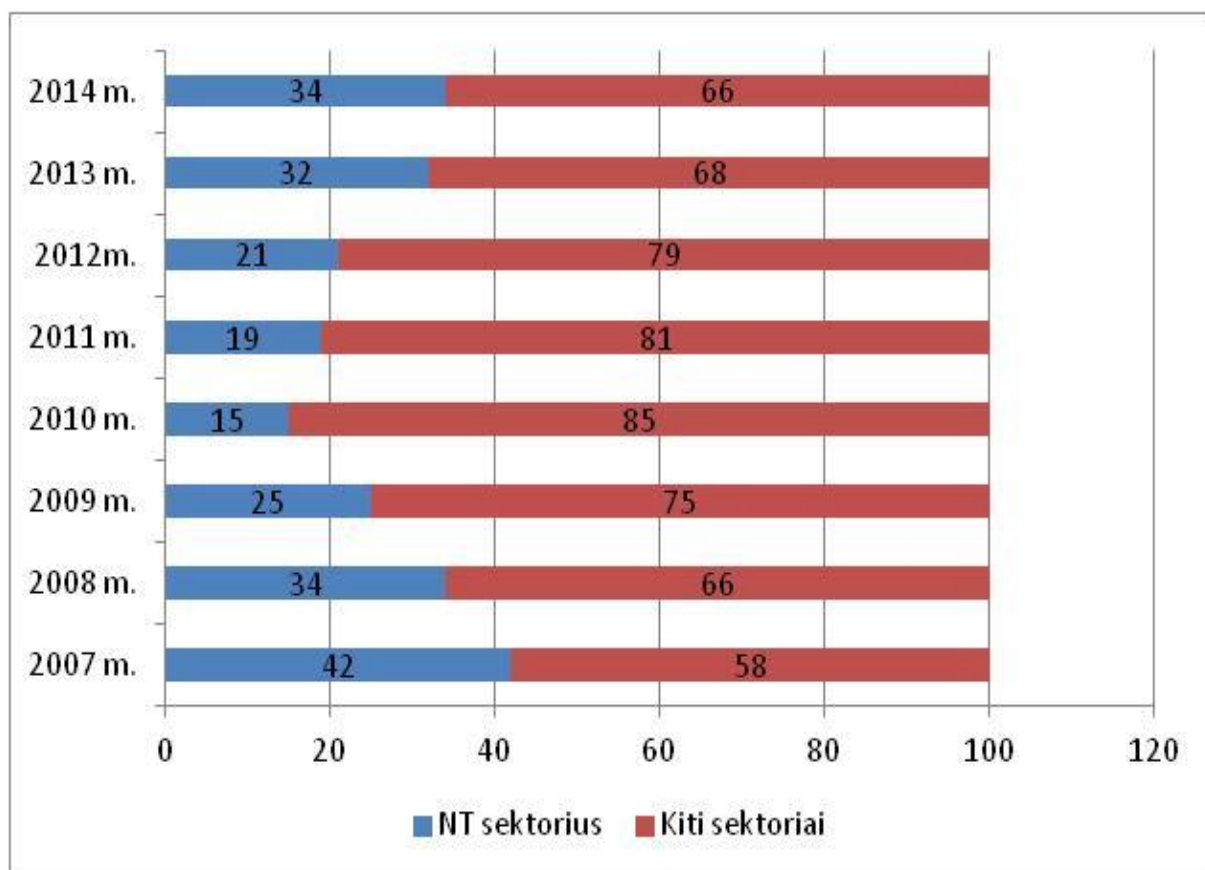
2015 m. sausio 1 d. bankų paskolų portfelis (grynąja verte) sudarė 14,7 mlrd. eurų (50,9 mlrd. Lt). Nepaisant žemų palūkanų normų aplinkos, bendras paskolų portfelis ir toliau nerodė ryškesnių atsigavimo tendencijų: per metus fiksuotas 0,2 proc., arba 33,1 mln. eurų (114,0 mln. Lt), sumažėjimas. Buvo galima stebėti aktyvesnę namų ūkių kreditavimą, o skolinimas įmonėms buvo vangesnis. Būsto paskolų portfelis 2014 m. išaugo 414,0 mln. Lt, arba 2,1 proc. Šio segmento kreditavimo intensyvumas glaudžiai susijęs tiek su gyventojų finansine būkle ir lūkesčiais, tiek su nekilnojamojo turto finansavimo aplinka.

2014 m. visi šie veiksniai buvo palankūs būsto kreditavimui didėti: kilo darbo užmokestis, palūkanų normos buvo mažos, o dalis rinkos dalyvių turėjo tam tikrų lūkesčių, kad po euro įvedimo galimai kils nekilnojamojo turto kainos. Nors privačių įmonių paskolų portfelis 2014 m. dar labiau susitraukė, jis sumažėjo 4,4 proc. arba 1 046,7 mln. Lt. Šį skirtumą daugiausia lėmė techninės priežastys, t. y. bankų pateikiamų finansinių ataskaitų konsolidavimo taisyklių pokyčiai ir pasikeitusi paskolų grupavimo metodika (dalį paskolų, anksčiau priskirtų įmonėms, buvo perkeltos į fizinių asmenų portfelį). Pašalinus šią įtaką, verslo paskolų portfelis būtų beveik nepakitęs.

Kadangi Lietuvos ekonominė būklė gerėja, tai turi įtakos ir bankų skolininkų būklės gerėjimui. Šie pokyčiai lemia kredito portfelio kokybės gerėjimą. Tam įtaką daro dar praėjusios krizės metais pradėtos ir tik šiuo metu baigtos paskolų išieškojimo procedūros. Nuo 2014 m. spalio 1 d. paskolos būstui įsigyti apima ir namų ūkiams suteiktas paskolas, skirtas investuoti į būstą savo reikmėms ar nuomai, įskaitant statybą ir remontą, todėl duomenys nėra visiškai palyginami su ankstesnių duomenų eilute.

Kaip matome iš šios analizės, bankų paskolų rinka labai nežymiai vėl pradeda atsigauti, dėl pagerėjusios ekonominės padėties, mažėja šios veiklos rizika, todėl gerėja paskolų portfelio situacija, bet iki buvusio lygio dar nepakilo.

Vertinant paskolų portfelio struktūrą labai svarbu įvertinti vieno svarbiausių sektorių – Nekilnojamojo turto sektoriaus – portfelio dalies kitimą paskolų portfelio struktūroje. Šio kitimo tendencijos pateiktos 8 pav.

8 pav. NT sektoriaus kitimo tendencijos portfelio struktūroje, proc. (šaltinis: Lietuvos banko informacija).

Kaip matome NT sektoriaus dalis paskolų portfelyje sudarė 42 proc. prieš ekonominę krizę, tai lėmė didelės naujų statybų apimtys ir statybinių organizacijų veiklos mastai, kurie tuo metu buvo tikrai dideli. Kriziniu periodu šio sektoriaus dalis turėjo mažėjimo tendencijas dėl padidėjusios šios srities rizikos bei griežtesnės bankų kreditavimo politikos šio sektoriaus atžvilgiu, be to, statybų mastai buvo stipriai sumažėję. 2009 m. ši dalis siekė tik 25 proc. viso paskolų portfelio, 2010 m. ji dar smuko iki 15 proc. Atsigaunant ekonomikai, statybinės organizacijos vėl pradėjo sparčiau vystyti savo veiklą, todėl NT sektoriaus dalis vėl įgavo augimo tendencijas, 2011 m. ji siekė 19 proc. Kaip matome NT sektoriaus struktūrinės dalies svyravimai atitinka bendrą paskolų kitimo tendenciją ekonominių ciklų atžvilgiu.

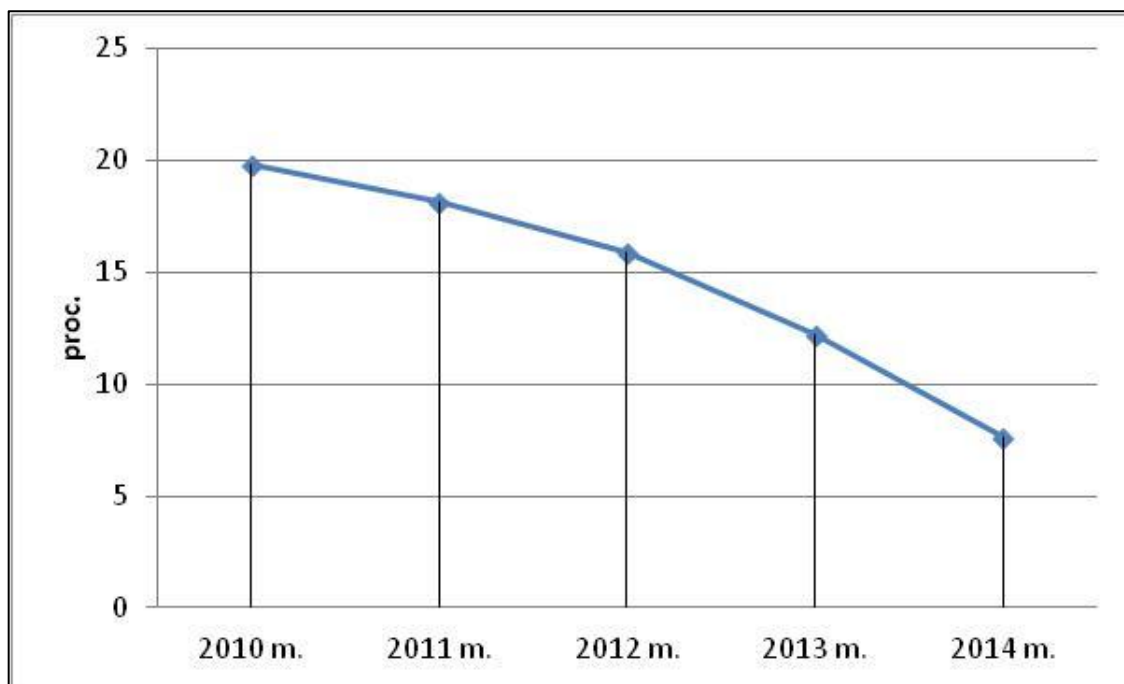
Tiriant bankų paskolų portfeliui įtaką turinčius veiksnius, galima išskirti šiuos pagrindinius: BVP vienam gyventojui, infliaciją, nedarbo lygį, vidutinį mėnesinį darbo užmokestį bei rinkos palūkanų normą ir indėlius. Šių rodiklių 2007 -2012 m. dinamika pateikta 6 lentelėje.

6 lentelė. Makroekonominių rodiklių dinamika 2007-2012 m.

Rodikliai	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.
BVP to meto kainomis, mlrd. Lt	99,2	111,9	92,03	95,3	106,4	113,2	114,1	117,2
Nedarbo lygis, proc.	4,3	5,8	13,7	17,8	15,6	14	11,5	10,1
Vidutinis užmokestis, Lt	1176	1209	1020	1003	1052	1068	1122	1180
Infliacijos lygis, proc.	8,1	8,5	1,3	3,8	4,1	4,2	1,2	0,2
Užsienio investicijos, mlrd. Lt	35,5	31,74	33,12	35,5	37,26	39,7	39,82	40,21
Paskolos mlrd .Lt	60,1	71,4	61,5	58,3	54	52,8	51,0	50,9

Kaip ir analizuojant paskolų rinką, taip ir makroekonominius rodiklius matoma, kad geriausi rodikliai buvo 2008 m., prieš ekonominę krizę. 2009-2010 m. visi rodikliai buvo patys blogiausi. Dėl mažėjančio darbo užmokesčio, augančio nedarbo mažėjo namų ūkių disponuojamosios pajamos, o dėl krintančių akcijų kainų mažėjo ir investicinių vienetų vertė – finansinis turtas. Mažėjantis gyventojų užimtumas ir kylantis nedarbo lygis sulėtino darbo užmokesčio augimą. Darbo užmokesčio mažėjimo ir nedarbo didėjimo tendencijos keitė namų ūkių skolinimosi įpročius ir tuo pačiu darė neigiamą įtaką bankų paskolų portfelio apimčiai.

Nuo 2011 m. situacija pradėjo gerėti, tai lėmė paskolų rinkos atsigavimą: pradėjo plėtotis verslas, kuriam reikia įdėjimų, gyventojams atsirado didesnė galimybė pasiimti vartojamąsias ar būsto paskolas. Kaip matome BVP, infliacijos, vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio ir indėlių kitimo tempai atitinka bankų paskolų portfelio kitimo tempus. Paskolų rinkos situacijos gerėjimą ryškiai atspindi mažėjanti neveiksnių paskolų dalis visame paskolų portfelyje (9 pav.). Tai atskleidžia, kad su ekonominiu pakilimu pradėjo gerėti bankų skolininkų būklė, be to, tai galima vertinti ir kaip efektyvesnę kredito rizikos valdymą. Objektyviau atliekant kredito rizikos vertinimą, išvengiama paskolų, kurios turi Idelę tikimybę būti negrąžintos.

9 pav. Neveiksnių paskolų dalis palyginti su paskolų portfeliu, proc. (šaltinis: Lietuvos banko informacija).

4.2. Kredito portfelio rizikos valdymo ekspertų nuomonės tyrimo rezultatai

DNB bankas priklauso didžiausiai Norvegijos finansinių paslaugų grupei, teikiančiai kokybiškas paslaugas individualiems ir verslo klientams 19 -oje pasaulio šalių. Bankas turi platų tarptautinį tinklą: skyrius Stokholme, Helsinkyje, Vilniuje, Londone, Singapūre, t.t.; dukterines bendroves Rygoje, Varšuvoje, Liuksemburge, Ciuriche, atstovybes Taline, Osle, Pekine, Budapešte, Prahoje. DNB bankas Lietuvoje yra vienas seniausių ir didžiausių bankų, jis yra trečias šalies bankinėje rinkoje pagal valdomą turtą, paskolų ir indėlių portfelį. Jo rinkos dalis:

- turto rinkoje - 16 proc.
- paskolų rinkoje - 17 proc.
- indėlių rinkoje - 14 proc.

Kaip jau buvo minėta DNB bankas yra vienas iš stambiausių Lietuvos bankininkystės sektoriuje, jo klientais yra daugiau nei 800 tūkstančių fizinių asmenų ir verslo įmonių. Todėl jis tampa vienu iš partnerių įvairioms verslo šakoms bei valstybinėms institucijoms. DNB bankas yra vienas aktyviausių šalies skolos vertybinių popierių rinkos dalyvių, kuris teikia investicinės bei asmeninės

bankininkystės, turto valdymo ir lizingo paslaugas, tarpininkauja nekilnojamojo turto rinkoje ir teikiant draudimo paslaugas. DNB banko strateginiai prioritetai:

1. Pagrindinė veiklos kryptis – mažmeninė bankininkystė (individualūs klientai bei smulkaus verslo įmonės)

2. Teikiamos visos paslaugos verslo klientams

DNB banko tikslas būti dinamiškiausia ir patikimiausia finansine institucija Lietuvoje bei vienu iš trijų stipriausių bankų Baltijos regione. Veiklą jis remia komandiniu darbu ir paprastumu, kas leidžia būti veikliu ir dinamišku.

Todėl neatsitiktinai DNB banko misija yra „Mes - bankas Jums ir jūsų verslo ateičiai. Tikime, kad viskas - įmanoma. Kiti bando, o mes įgyvendiname! Mes padedame realizuoti Jūsų siekius, būdami svarbia Jūsų verslo ir kasdienio gyvenimo dalimi“.

DNB banko misija iššaukia ir deklaruojamas vertybes:

1. Dinamiškumas: mes veržiamės pirmyn!

2. Paprastumas: paprastas sprendimas geresnis už sudėtingą!

3. Komandos dvasia: kartu mes – stipresni!

4. Patikimumas: savo banką mes kuriame atsakingai ir sąžiningai

Kaip ir visi bankai, DNB bankas susiduria su rizika, jai valdyti yra įdiegta nuolat veikianti vidaus kontrolės sistema ir rizikų vertinimas. Vidaus kontrolė, kaip organizacinių priemonių, veiksmų ir vidaus procedūrų visuma, užtikrina, kad banko veikla būtų apdairi, efektyvi ir veiksminga, atitiktų teisės aktų reikalavimus, būtų įdiegtos tinkamos rizikos kontrolės priemonės, o finansinė ir kita informacija būtų patikima ir pateikiama laiku.

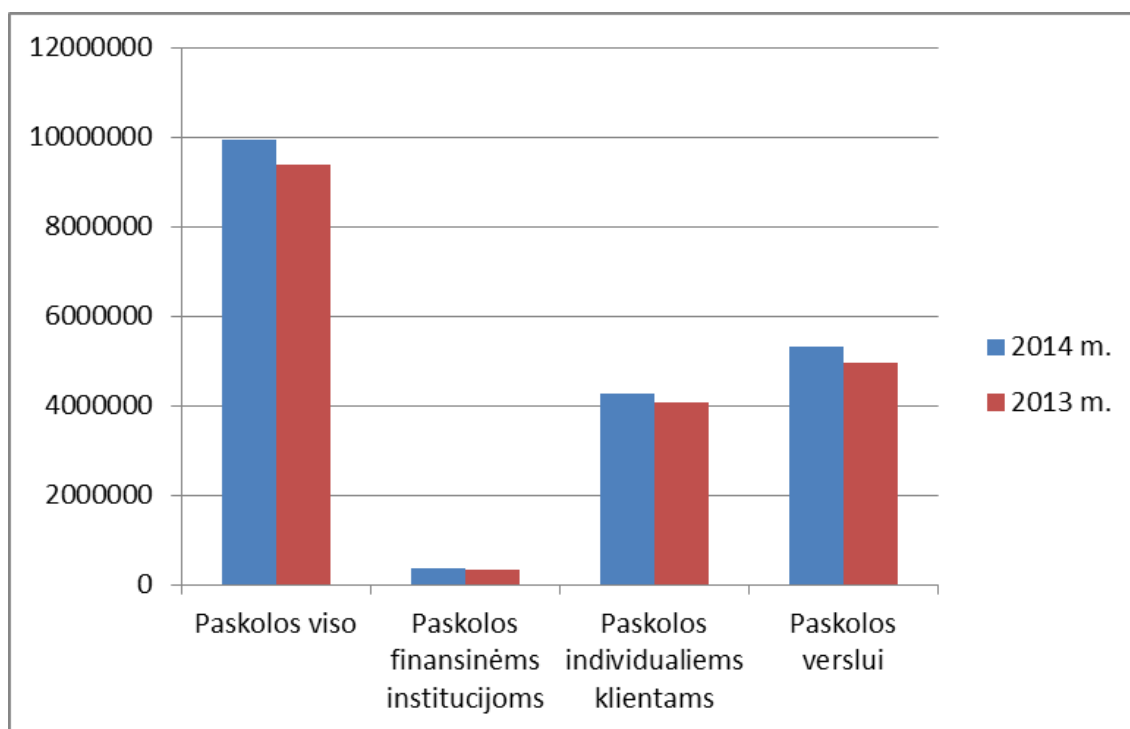
Bankas vadovaujasi atsargumo, konservatyvumo ir apdairumo principais. Rizikos valdymo tikslas – konservatyviai valdant rizikas užtikrinti priimtina pelningumą ir nuosavybės gražą. Įgyvendindama pažangią rizikos valdymo politiką bankas ne tik siekia sumažinti potencialią riziką, bet ir tobulina kainodarą bei siekia efektyvaus kapitalo paskirstymo. Su rizika susijusi Banko veikla yra griežtai ribojama taikant limitų sistemą. Apribojimai nustatomi ir jų priežiūra vykdoma centralizuotai DNB grupės lygmenyje.

Visų rūšių rizikos kontrolės funkcija atskiriama nuo rizikos prisiėmimo, t. y. nuo struktūrinių padalinių, tiesiogiai bendraujančių su klientais. AB DNB bankas vertina ir valdo kredito, likvidumo, rinkos (palūkanų normos, užsienio valiutos kurso, nuosavybės vertybinių popierių kainos), operacinę (įskaitant atitikties ir teisinę riziką) ir kitas rizikas, su kuriomis susiduria vykdydamas veiklą. Banko rizikų struktūroje vyrauja kredito rizika. Laikydamasis tinkamos rizikų valdymo politikos bei teisės aktuose nustatytų reikalavimų, Bankas vykdo visus Lietuvos banko nustatytus veiklos riziką ribojančius normatyvus:

- Likvidumas - 38,08 proc.

- Kapitalo pakankamumas -16,09
- Maksimalios pozicijos vienam skolininkui (≤ 25 proc.) arba 517,92 mln. LTL
- Likvidumo atsarga padengia grynąją finansavimo spragą, atsiradusią nepalankiomis sąlygomis labiausiai tikėtino scenarijaus atveju per išgyvenimo laikotarpį (kartais) - 2,01.

DNB banko pelningumas, kaip ir visų kitų bankų, stipriai priklauso nuo kreditų teikimo. Tai vienas pagrindinių pajamų šaltinių. 10 pav. pateikta, kokia banko situacija teikiant kreditus.

10 pav. Banko paskolos, Lt. (šaltinis: DNB banko informacija).

Banko paskolos visuose segmentuose turi augimo tendencijas. Didžiąją dalį sudaro paskolos verslui (apie 54 proc.). Todėl jų kredito rizikos valdymas turi ypatingą reikšmę veiklos pelningumui ir efektyvumui.

Tyrimo metu buvo apklausti trys ekspertai, kurie tiesiogiai dirba su kreditų portfelio rizikos valdymu DNB banke. Pirmiausiai jų buvo paprašyta atsakyti: „Kokiais esminiais principais vadovaujatės, siekdami efektyvaus kredito portfelio rizikos valdymo? Pakomentuokite plačiau.“. Esminių principų kategorijoje buvo identifikuotos dvi subkategorijos: reitingavimas bei nustatytos banko taisyklės. Abi kategorijos atitinka Lietuvos banko nuostatas, kad bankas kredito portfelio rizikos valdymui turi būti parengęs dokumentuotą politiką bei taikyti detalizuotą reitingavimą (7 lentelė).

7 lentelė. Esminių principų subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Esminiai principai	Reitingavimas	„Kiekviena kartą kai yra išduodama paskola ar suteikiamos kitos finansinės paslaugos yra priskiriama konkrečiai rizikos grupei“, „Klientų rizika vertinama pagal reitingą. Jis yra apskaičiuojamas suvedus kliento duomenis į sistemą.“
	Nustatytos banko taisyklės	„Pirmiausiai reikalaujame, kad klientas pats pateiktų:...“

DNB bankas vadovaujasi savo sukurta kredito rizikos valdymo politika. AB DNB banko kredito rizikos strategija apibrėžia esminius skolinimo principus ir apima visus produktus, susijusius su kredito rizika, kurią prisiima bankas. Kredito rizikos strategiją tvirtina Banko taryba, ši atsakomybė banke negali būti deleguojama. Strategijoje numatoma kreditų išdavimo tvarka ir taisyklės. Kaip teigia ekspertai: „*Pirmiausiai reikalaujame, kad klientas pats pateiktų*“:

1. Paraišką kreditui gauti arba laisvos formos prašymą – priklausomai nuo pageidaujamo gauti kredito rūšies ar pageidaujamų keisti kredito sąlygų.
2. Informaciją apie su kredito gavėju/bendraskolliu/laiduotoju susijusius asmenis ir jų įsipareigojimus, tais atvejais, jei kredito gavėjas yra susijęs su kitais juridiniais ar fiziniais asmenimis.
3. Asmens tapatybę nustatantį vienas iš šių dokumentų (originalaus dokumento kopija patvirtinta Banko darbuotojo parašais):
 - LR piliečio pasas;
 - LR asmens tapatybės kortelės;
 - Leidimas laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje ir piliečio pasas;
 - Leidimas nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje ir piliečio pasas.
4. Sutikimą tikrinti asmens duomenis, jei kreditavimo/kredito sąlygų keitimo metu bus atliekamos užklausos į išorines duomenų bazines, tokias kaip SODRA, Credit info ir kt.
5. Dokumentus apie pajamas. Tačiau individualiais atvejais esant nestandartinėms situacijoms nurodyti dokumentai gali būti nepakankami teisingam nuolatinių/papildomų pajamų apskaičiavimui.
6. Standartiniu atveju informaciją apie kredito gavėjo turimus finansinius įsipareigojimus kituose bankuose, kurie yra vertinami pagal banko vidinėje sistemoje atsispindinčią informaciją.
7. Jei kredito gavėjas turi ne mažiau nei 50 proc. įmonės akcijų, kredito gavėjas privalo pateikti minėtų juridinių asmenų finansinės atskaitomybės dokumentus (balansą ir P/N ataskaitą) už einamuosius ir praėjusius finansinius metus ir/ar pelno deklaraciją už tapačius laikotarpius. Šių dokumentų pateikimo tikslas – įsitikinti, kad kredito gavėjo gaunamos pajamos yra pagrįsto dydžio ir juridinis asmuo sugeba generuoti pinigų srautą, reikalingą tokio dydžio sąnaudoms (mokamam darbo užmokesčiui ar kitoms išmokoms) patirti.

Kaip teigia ekspertai, DNB bankas vertina reitingavimo sistemą: „Klientų rizika vertinama pagal reitingą. Jis yra apskaičiuojamas suvedus kliento duomenis į sistemą“. Banko klientai pirmiausiai yra skirstomi į grupes: „Kiekviena kartą kai yra išduodama paskola ar suteikiamos kitos finansinės paslaugos yra priskiriama konkrečiai rizikos grupei: priklauso pagal klientus fizinius ar juridinius. Didžiausia rizika yra kliento darbo netekimas ir klientas patampa nemokus.“ Kaip matome iš ekspertų nuomonė, labai svarbu yra pirmiausia diversifikuoti klientus, juos išskaidyti į atskirus sektorius, vėliau kredito rizika vertinama pagal reitingą. Be to, išduodant paskolas įvertinti visą turimą ir galimą gauti informaciją apie klientą, jo pajamas: „...vertinu pajamas, turimus įsipareigojimus, credit info duomenų bazėje ieškom informacijos apie turėtas skolas. Būsto kreditų atvejais prašome pateikti turto vertinimą. Kai paskola imama remontui, prašome pateikti tikslią sąmatą (kokius darbus ir už kiek ruošiasi atlikti kredito gavėjas).“ Be to, dar vienas iš esminių principų, kad klientas netaptų per daug priklausomas nuo paskolos, tokiu atveju didėja probleminės paskolos tikimybė, yra deklaruojamas DNB banko taisyklėse: „Vertinant įsipareigojimus, žiūrime, kad visos mėnesinės įmokos neviršytų 40% pajamų, turim nusistatę, kiek tam tikruose regionuose gyvenantys žmonės turi atsidėti pinigų išlaidoms. Jei šios išlaidos didesnės už pajamas, kredito gavimas beveik neįmanomas.“ Kaip matome iš tyrimo, DNB bankas naudoja gana konservatyvią bako rizikos valdymo strategiją.

Kredito rizikos valdyme labai svarbų vaidmenį atlieka ir racionalus paskolų administravimas. Todėl tyrimo dalyvių buvo klausiamai: „Kaip užtikrinte racionalų paskolų administravimą? Pakomentuokite naudojamą priemones, drausminimus.“. Racionalaus paskolų administravimo kategorijoje buvo identifikuotos trys subkategorijos vėlavimo sekimas, atsakingas skyrius ir centralizuotas procesas (8 lentelė).

8 lentelė. Racionalaus paskolų administravimo subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Racionalus paskolų administravimo organizavimas	Vėlavimo sekimas	„Pirmiausia žiūrime kiek klientas vėluoja, jei iki 30d. tiesiog skambiname ir prašome, kad įneštų pinigus, jei klientas neatsiskaito su banku ir vėluoja virš 40d. fiksuojama sistemoje.“
	Atsakingas skyrius	„...atsakingas skyrius, kuris dirba su blogomis paskolomis ir imasi visų būtinų priemonių užkirsti kelią nemokumai.“
	Centralizuotas procesas	„Procesas centralizuotas, nes fiziškai sužiūrėti, kaip kiekvienas klientas moka ar nemoka būtų labai neefektyvu.“

Pagrindinis ir efektyviausias būdas išvengti probleminių paskolų yra atsakingas kredito rizikos valdymas. DNB banke efektyviam kredito portfelio rizikos valdymui yra sukūręs atsakingų asmenų

sistemą - tai visiškai centralizuotas procesas: „Procesas centralizuotas, nes fiziškai sužiūrėti, kaip kiekvienas klientas moka ar nemoka būtų labai neefektyvu. Jeigu klientas vėluoja sumokėti ar tampa skolininku, gauname suformuluotas užduotis su jais susisiekti ir spręsti problemą“. Yra sukurtas padalinys, kuris rūpinasi būtent kredito rizikos valdymu: „...atsakingas skyrius, kuris dirba su blogomis paskolomis ir imasi visų būtinų priemonių užkirsti kelią nemokumai.“ DNB bankas, susidariusias problemas dėl klientų nemokumo ar dalinio nemokumo, terminų nesilaikymo yra linkęs spręsti taikiai – pirmiausiai ieškoti kompromisų. Su nemokiais klientais dažniausiai dirba kreditą išdavęs darbuotojas, kuris pats turi atlikti visas procedūras, susijusias su vėluojančiu mokėjimu, bet pirmiausiai yra vertinama vėlavimo trukmė: „Pirmiausia žiūrime kiek klientas vėluoja, jei iki 30d. tiesiog skambiname ir prašome, kad įneštų pinigus, jei klientas neatsiskaito su banku ir vėluoja virš 40d. fiksuojama sistemoje.“ Tai rodo, kad bankas laikosi tolerantiškumo klientų atžvilgiu, nors tai nėra naudinga finansiniu atžvilgiu, bet iš kitos pusės padeda išlaikyti klientus. Aišku, jei klientas piktavališkai nemokama, banko personalas gali imtis ir griežtesnių priemonių. Drausminimo priemonių kategorijoje buvo identifikuotos trys subkategorijos tolerantiškos priemonės, priemonės skirtos stambiems klientams ir griežtos drausminimo priemonės (9 lentelė).

9 lentelė. Drausminimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Drausminimo priemonės	Tolerantiškos priemonės	„tiesiog skambiname ir prašome, kad įneštų pinigus“, „Su klientu bendrauja telefonu, el. laiškais, po to seka atidėjimai, kuo daugiau atitolinti, kad nebūtų perduota išieškojimo tarnyboms“, „Jeigu klientas vėluoja sumokėti ar tampa skolininku, gauname suformuluotas užduotis su jais susisiekti ir spręsti problemą.“
	Priemonės skirtos stambiems klientams	„su dideliais skolininkais, kurie bankui nesusimoka ir nedaro jokių įnešimų ilgą laiką, yra perduodami išieškojimų agentūrai“
	Griežtos drausminimo priemonės	„Procesas centralizuotas, nes fiziškai sužiūrėti, kaip kiekvienas klientas moka ar nemoka būtų labai neefektyvu.“ „Vienas dažniausių drausminimų neįvykdžius sąlygų – palūkanų pakėlimas“

Paskolų išieškojimas yra gana sudėtingas procesas, reikalaujantis derybinių gebėjimų, intuicijos bei kompetencijos, lengviausia yra jį perduoti skolų išieškojimo įmonėms, tai užtikrina greitesnį lėšų susigrąžinimą, bet garantuoja kliento praradimą, todėl DNB bankas visada pradžioje imasi švelnesnių drausminimo priemonių: „Su klientu bendrauja telefonu, el. laiškais, po to seka atidėjimai, kuo daugiau atitolinti, kad nebūtų perduota išieškojimo tarnyboms.“ Tik vėliau, jei jau niekaip nepavyksta

susitarti su klientu perduodama specialioms tarnyboms. Bet dažniausiai griežčiausia, bet tuo pačiu pati efektyviausia drausminimo priemonė yra: *„Vienas dažniausių drausminimų, neįvykdžius sąlygų – palūkanų pakėlimas.“* Su verslo klientais dažniausiai elgiamasi šiek tiek kitaip: *„Tuomet su klientu dirba kreditų kokybės skyrius, o su dideliais skolininkais, kurie bankui nesusimoka ir nedaro jokių įnešimų ilgą laiką, yra perduodami išieškojimų agentūrai“.* Kaip matome verslo klientai yra vertinami daug rimčiau, nes dažniausiai ir jų paskolos yra žymiai didesnės nei individualių klientų.

Kredito rizikos valdyje labai svarbų vaidmenį atlieka kredito rizikos subalansavimas. Todėl tyrimo dalyvių buvo klausiamai: *„Kokiomis priemonėmis stengiatės subalansuoti riziką, išlaikyti teisingą jos koncentracijos lygį?“*. Rizikos subalansavimo priemonių kategorijoje buvo identifikuotos keturios subkategorijos: pajamų vertinimas, perspektyvų vertinimas, banko tvarkos laikymasis, turimų skolų analizė (10 lentelė).

10 lentelė. Rizikos subalansavimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizikos subalansavimo priemonės	Šios dienos pajamų vertinimas	„Stengiamės suteikiant paskolą tinkamai įvertinti pajamas“, „Jei klientas yra įmonės savininkas/akcininkas, atliekama ir įmonės finansinė analizė“, „Efektyvios kreditų rizikos priemonės yra klientų teigiamas mokumas“
	Kliento pajamų perspektyvų vertinimas	„Stengiamės suteikiant paskolą tinkamai įvertinti pajamas ne tik tai dienai kada imama paskola (kreditas), bet žiūrime ir perspektyvas 5m. bėgyje“; „įsitikinti, kad įmonė bus moki ir ateityje ir gebės išmokėti atlyginimus, kurie leis klientui dengti paskolą“, „Vertinant klientą, atkreipiamas dėmesys ne tik į dabartinę jo situaciją, bet ir perspektyvas 4m. bėgyje“
	Nustatytos banko tvarkos laikymasis	„Pajamų vertinimas remiantis konservatyvumo principu“
	Skolų analizė	„ar buvo rastas kaip skolininkas, kokio buvo dydžio buvo skolos, per kiek laiko apsimokėjo jas ir pan.“

Kaip ir pateikiama įvairioje literatūroje, DNB bankas skiria didžiulį dėmesį klientų finansinės situacijos ir perspektyvų vertinimui: *„Stengiamės suteikiant paskolą tinkamai įvertinti pajamas ne tik tai dienai kada imama paskola (kreditas), bet žiūrime ir perspektyvas 5m. bėgyje.“*, Be to, banke renkama informacija apie kliento kredito istoriją: *„Taip pat vertinama ir kliento mokumo istorija praeityje, ar buvo rastas kaip skolininkas, kokio buvo dydžio buvo skolos, per kiek laiko apsimokėjo jas ir pan. Informuojame klientą ir prašome paaiškinimo.“* Teigiama kreditavimo istorija, remiantis įvairiomis banko tvarkomis, yra tokia kreditavimo istorija, kada kredito gavėjas ar jo sutuoktinis banke

neturi arba nėra turėjęs bet kokių III-V rizikos grupei priskirtų, pradelstų daugiau kaip 60 dienų arba nurašytų kreditų. DNB banke individualių klientų paskolų rizikai įvertinti ir valdyti naudojama Scoring metodika, ji yra sukurta pagal 2002 metų Bazelio bankų priežiūros komiteto reikalavimus. Šios vertinimo sistemos pagrindas vertinimas taškais, pagal kurių surinkimo lygį, klientas papuola į tam tikrą rizikos grupę, individualūs klientai ir verslo įmonės papuola į visiškai skirtingas grupes: *“Jei klientas yra įmonės savininkas/akcininkas, atliekama ir įmonės finansinė analizė, įsitikinti, kad įmonė bus moki ir ateityje ir gebės išmokėti atlyginimus, kurie leis klientui dengti paskolą.”* Kaip matome aukštesni reikalavimai yra keliami verslo klientui nei individualiam, bet ir vertinant individualų klientą DNB bankas atsižvelgia į daugelį faktorių:

- Kliento amžių kredito ėmimo metu ir kada jį baigs grąžinti. Pagal banko kreditavimo vadovą, kredito grąžinimo terminas turi būti ne vėlesnis kaip klientui sukaks 65 metai.
- Turimą išsilavinimą. Klientai, turintys aukštąjį išsilavinimą, yra vertinami palankiausiai. Prasčiausią reitingą gauna klientai turintys tik vidurinį ar net neturintys vidurinio išsilavinimo.
- Gyvenamąją vietą. Kiekvienam Lietuvos regionui yra numatytas tam tikras reikalingas pinigų kiekis pragyvenimui, toks suskirstymas atskleidžia kaip nevienodai gyvena skirtingi Lietuvos regionai.
- Šeimyninę padėtį. Turintis sutuoktinį asmuo yra vertinama palankiau, kadangi imant paskolą, sutuoktinis tampa bendraskoliu, o tai sumažina riziką.
- Išlaikytinių asmenų skaičių. Kuo daugiau vaikų turi kreditą imantis asmuo, tuo jo rizikos laisinsis yra didesni.
- Pagrindinį pajamų šaltinį. Aukščiausią įvertinimą gauna klientai, kurie nuolatinės pajamas gauna atlyginimo pavidalu. Prasčiausią reitingą turėtų asmenys negaunantys reguliarių pajamų (pvz. verslo liudijimas), kadangi tokio kliento mėnesiniai pinigų srautai yra sunkiai prognozuojami.
- Be to, sviri ir kliento darbovietė, darbovietės vertinimas atskleidžia kliento pajamų patikimumą.
- Darbo trukmė paskutinėje darbovietėje. Dažnas darboviečių keitimas rodo kliento pajamų nestabilumą.
- Turimą būstą. Todėl imant paskolą, daugiau taškų gauna tas, kuris turi savo vardu registruoto nekilnojamojo turto.
- DTI. Šiam santykiui esant virš 50proc., kreditavimas nėra įmanomas.

Bet kaip teigia tyrimo dalyviai, svarbiausiai, kad klientas būtų mokus: *„Efektyvios kreditų rizikos priemonės yra klientų teigiamas mokumas.“*, atsižvelgiama ne tik į tai kad jis dabar gali mokėti, bet tai jam seksis daryti ir ateityje: *„Kreditų išdavimas pagal banko nustatytas tvarkas. Pajamų*

vertinimas remiantis konservatyvumo principu. Vertinant klientą, atkreipiamas dėmesys ne tik į dabartinę jo situaciją, bet ir perspektyvas 4m. bėgyje.“

Kredito rizikos valdyme, norint užbėgti kelią rizikai, reikia nuolat tirti išorinius veiksnius darančius įtaką kreditavimo veiklai. Todėl tyrimo dalyvių buvo klausiamai: „Kokius išskirtumėte išorinius kredito portfelio riziką didinančius veiksnius? Pakomentuokite jų įtakos lygį ir galimas pasekmes.“. Išorinių kredito riziką didinančių veiksnių kategorijoje buvo identifikuotos trys subkategorijos: ekonominė situacija, socialinė situacija ir politinė-teisinė situacija (11 lentelė).

11 lentelė. Išorinių kredito riziką didinančių veiksnių subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Išoriniai veiksniai	Ekonominė situacija	„ekonominė situacija (krizių metu mažėja pajamos, didesnis nedarbo lygis ir pan.)“, „Išorinės kredito portfelio riziką didinantys veiksniai priklauso ... taip pat nuo ekonominės situacijos šalyje“; „Visi PESTEL(Political, Economical, Social, Technological, Environmental, Legal) modelio elementai.“
	Socialinė situacija	„Darbo rinkos pasikeitimas“; „Visi PESTEL(Political, Economical, Social, Technological, Environmental, Legal) modelio elementai.“
	Politinė-teisinė situacija	„Išorinės kredito portfelio riziką didinantys veiksniai priklauso nuo teisinio reguliavimo...“, „Visi PESTEL(Political, Economical, Social, Technological, Environmental, Legal) modelio elementai.“

Kaip teigiama Banko dokumentuose, prie išorinių veiksnių reiktų priskirti:

- bet kokią nepalankią ekonominę ar verslo šakos informaciją;
- esmines politines ar ekonomines rinkos permainas kliento veikimo zonoje;
- kitų susitarimų pažeidimus;
- kliento teisės vystyti veiklą praradimą;
- reitingų pasikeitimą;
- nepalankias vystymosi tendencijas;
- force majeure įtaką;
- pasikeitimus, sąlygojančius banko ir prekybos finansavimo kontrolę;
- darbo rinkos pasikeitimus, ekonomines situacijas.

Kaip teigia tyrimo dalyviai išorinę kredito portfelio riziką didinantys veiksniai priklauso nuo teisinio reguliavimo, taip pat nuo ekonominės situacijos šalyje: „ Visi PESTEL(Political, Economical,

Social, Technological, Environmental, Legal) modelio elementai. Tai išoriniai elementai, kurie nepriklauso nuo banko, jo darbuotojų ar klientų, bet, kurie daro įtaką portfelio rizikai ir visai banko veiklai. Šių veiksmų įtaka ne visada yra akivaizdi.“ Šių veiksmų įtakos pasekmės gali būti labai įvairios nuo išaugusių/nukritusių palūkanų normų, sumažėjusių/padidėjusių atlyginimų, darbo rinkos užimtumo, nepalankių mokesčių ir t.t.

Ne mažiau svarbūs yra ir vidiniai veiksniai. Todėl tyrimo dalyvių buvo klausiamai: „*Kokius išskirtumėte vidinius kredito portfelio riziką didinančius veiksmus? Pakomentuokite jų įtakos lygį ir galimas pasekmes.*“. Vidinių kredito riziką didinančių veiksmų kategorijoje buvo identifikuotos keturios subkategorijos: banko įvaizdis, technologijos, komunikavimas ir darbuotojų požiūris (12 lentelė).

12 lentelė. Vidinių kredito riziką didinančių veiksmų subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Vidiniai veiksniai, įtakojami paties banko	Banko įvaizdis	„Vidinė rizika priklauso nuo ...banko įvaizdžio“
	Technologijos	„Vidinė rizika priklauso nuo techninių, technologinių veiksmų, sukurtų programų...“
	Komunikavimas	„Miskomunikacija tarp darbuotojų...“
	Darbuotojo požiūris	„skirtingi požiūriai į standartus, pasirinkimas tarp didesnių pardavimų (portfelio didinimo) ir kredito kokybės“

Tyrimo dalyviai vidiniams veiksmams, didinantiems riziką priskyrė komunikavimo sutrikimus: „*Miskomunikacija tarp darbuotojų, skirtingi požiūriai į standartus, pasirinkimas tarp didesnių pardavimų (portfelio didinimo) ir kredito kokybės*“. Taip pat banke turimas technines ir technologines priemones, sukurtas programos o taip pat ir patį banko įvaizdį: „*Vidinė rizika priklauso nuo techninių, technologinių, sukurtų programų, banko įvaizdžio*“. Vidiniai veiksniai anot apklaustųjų daro mažesnę ir žymiai menkesnę poveikį rizikos valdymui.

Kiekvienu atveju priimant sprendimą dėl atskiro kredito rizikos prisiėmimo, jos valdymo, taip pat priimant sprendimus ir dėl viso portfelio valdymo, labai svarbu tampa, kokios priemonės taikomos norint sumažinti riziką individualių paskolų ir viso portfelio lygiu. To ir buvo klausama tyrimo dalyvių. Rizikos mažinimo priemonių kategorijoje buvo identifikuotos keturios subkategorijos: informacijos apie klientą rinkimas ir vertinimas, informacijos apie klientą patikimumo vertinimas, klientų grupavimas, įvairių rodiklių skaičiavimas (13 lentelė).

13 lentelė. Rizikos mažinimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Rizikos mažinimo priemonės	Informacijos apie klientą rinkimas ir vertinimas	„vertiname ir darbdavį, žiurime ar neturi iškeltų bankroto bylų, ar nerestruktūrizuojamas ir pan.. Taigi vertiname ne tik klientą, bet ir darbdavį, siekiame išsiaiškinti ar darbdavys bus mokus kliento paskolos laikotarpiu.“, „Atsižvelgiame į šeimyninę padėtį, išsilavinimą, darbovietę ir žinoma kreditavimo istoriją.“, „... tai yra kliento pajėgumas būti mokiam ir laiku gražinti išsipareigojimus iš uždirbamų pajamų, įvertinti kliento galimybes paskolą mokėti padidintomis palūkanom...“, „...kuo realistiškiau įvertinti kliento situaciją bei mokumą...“
	Informacijos apie klientą patikimumo vertinimas	„Tikrinama kliento pateikta informacija su mūsų gauta informacija sistemose“; „Vertinat atsižvelgiame ne tik į informacijos, kurią pateikė klientas skaidrumą...“
	Klientų grupavimas	„Didesnio patikimumo klientais yra laikomi tik banko darbuotojai“, „Griežtesnės vertinimo priemonės taikomo ir klientams kurie pajamas gauna užsienyje. Taip pat atsižvelgiame ir į tai, ar klientas nebus pensijinis amžiaus kredito mokėjimo pabaigoje.“
	Įvairių rodiklių skaičiavimas	„skaičiuojam DTI rodiklį, t.y. klientas tik 40 proc. mėnesinių savo pajamų gali skirti kreditams dengti, , skaičiuojame ir rodiklį, kurio negali viršyti visi kliento turimų išsipareigojimai, taip pat atsižvelgiame į pragyvenimui skiriamais išlaidas pagal gyvenamą miestą.“

DNB bankas, priimdamas sprendimą, suteikti kreditą ar ne, atlieka išsamius kliento situacijos tyrimus: „tikrinama kliento pateikta informacija su mūsų gauta informacija sistemose. Ar jos sutampa? Žiūrime ar klientas pateikė paraiškoje teisingą informaciją, ar nieko nebandė nuslėpti. Didesnio patikimumo klientais yra laikomi tik banko darbuotojai. Vertinat atsižvelgiame ne tik į informacijos, kurią pateikė klientas skaidrumą, bet taip pat vertiname ir darbdavį, žiurime ar neturi iškeltų bankroto bylų, ar nerestruktūrizuojamas ir pan.. Taigi vertiname ne tik klientą, bet ir darbdavį, siekiame išsiaiškinti ar darbdavys bus mokus kliento paskolos laikotarpiu. Griežtesnės vertinimo priemonės taikomo ir klientams kurie pajamas gauna užsienyje. Taip pat atsižvelgiame ir į tai, ar klientas nebus pensinio amžiaus kredito mokėjimo pabaigoje. Norėdami sumažinti riziką skaičiuojam DTI rodiklį, t.y. klientas tik 40 proc. mėnesinių savo pajamų gali skirti kreditams dengti, skaičiuojamas rodiklis, skaičiuojame ir rodiklį, kurio negali viršyti visi kliento turimų išsipareigojimai, taip pat atsižvelgiame į pragyvenimui skiriamais išlaidas pagal gyvenamą miestą. Atsižvelgiame į šeimyninę padėtį, išsilavinimą, darbovietę ir žinoma kreditavimo istoriją.“ Vertinant vadovaujamasi

banko nustatytomis taisyklėmis, laikomasi realistiškumo principo ir asmens vertinimo; „stengiuosi kuo realistiškiau įvertinti kliento situaciją bei mokumą“.

Kredito portfelio rizikos valdymui labai svarbu, kokios yra taikomos metodikos rizikos vertinimui. Tyrimo dalyvių buvo klausama: „*Kaip vertinate kredito portfelio riziką, ar taikote tam tikra metodikas (reitingavimas, balų sistemos ir pan.). Jei galite pateikti konkrečiai, pakomentuokite.*“ Metodikų kategorijoje buvo identifikuotos dvi subkategorijos: reitingavimo sistema ir atsakingo skolinimosi taisyklės (14 lentelė).

14 lentelė. Rizikos mažinimo priemonių subkategorijos (sudaryta autorės)

Kategorija	Subkategorija	Teiginys
Metodikos	Reitingavimo sistema	„Taikome reitingavimo sistemą. 5 lygiai: (nuo geriausio iki prasčiausio)“, „Reitingavimas. Jo apskaičiavimo metodikos pateikti negaliu, nes, kokia formule yra apskaičiuojamas reitingas, nežinau.“
	Atsakingo skolinimo taisyklės	„Pagrindinės rizikos mažinimo priemonės naujiems klientams nustatyti reikalavimai, kurie remiasi atsakingu skolinimu yra patvirtinti Lietuvos banko nurodymas“

Kaip teigė tyrimo dalyviai, banke taikoma reitingavimo sistema „*Taikome reitingavimo sistemą. 5 lygiai: (nuo geriausio iki prasčiausio)*“. Bankas išskiria šiuos reitingavimo lygius:

- 1A+ - standartinė grupė;
- 2A – galimos rizikos grupė
- 3B+ - padidėjusios rizikos grupė;
- 4B – -abejotinos rizikos grupė;
- 5C - nuostolingos rizikos grupė;

Nuo šių reitingų priklauso klientų palūkanos, kuo aukštesnis reitingas, tuo mažesnė rizika, tuo mažesnės palūkanos ir atvirkščiai.

Atlikus analizę, galima daryti išvadą, kad kredito rizika valdoma, atliekant išsamią kliento duomenų analizę prieš suteikiant jam paskolą, bei, stebint ją po paskolos išdavimo. Banko klientai, kurie kreipiasi dėl paskolos ar jiems ji yra suteikiama yra priskiriami konkrečiai rizikos grupei, tam naudojamas reitingavimas, kuris yra nuolat atnaujinamas. Kredito rizika yra įvertinama balais ir reitingais, pirmiausiai išskiriant šias klientų grupes:

- didelės įmonės,

- smulkios ir vidutinės įmonės (SVĮ),
- mažos įmonės,
- nekilnojamojo turto projektai,
- individualūs klientai.

Apibendrinus tyrimo duomenis, galima teigti, kad kredito rizikos valdymo procesas apima šias sudėtinės dalis:

- Rizikos identifikavimas. Rizika identifikuojam vertinant kliento mokumą, pateiktos informacijos objektyvumą, mokėjimo perspektyvas.
- Išankstinė (ex-ante) kontrolė vykdoma nustatant operacijų limitus, vykdant bankui priimtinių klientų ar klientų segmentų atranką. Išankstinė rizikų kontrolė apima taip pat krizių valdymo bei veiklos tęstinumo planų sudarymą, testavimą nepalankiausiomis sąlygomis.
- Rizikos monitoringas. Nuolatinis stebėjimas ir kontrolė užtikrina, kad prisiimamos kredito rizikos atitiktų priimtinos rizikos lygį ir struktūrą.
- Pasekmių (ex-post) kontrolė. Vidinės ataskaitos yra svarbi pasekmių kontrolės dalis, kuri leidžia laiku įvertinti rizikų pasireiškimą ir mastą bei imtis tinkamų priemonių išvengti rizikos ar ją sumažinti ateityje.

Nei vienas tyrimo dalyvių nekalbėjo, nors banko rizikos valdymo politikoje ir numatoma šios valdymo proceso sudėtinės dalys:

- Kiekybinis rizikų įvertinimas ir joms padengti reikalingo vidaus kapitalo apskaičiavimas.
- Rizikų apjungimas (agregavimas).
- Pasekmių kontrolė vykdoma perduodant riziką ar jos dalį (draudimas, apsidraudimas (angl. hedging)), didinant kapitalą, diversifikuojant rizikas.

Todėl galima spręsti, kad kredito rizikos valdyme šie veiksniai yra mažiau išreikšti ir personalas mažiau skiria dėmesio šioms rizikos valdymo dalims. Todėl visi rizikos valdymo metodai turėtų būti aiškūs ir suprantami kiekvienam darbuotojui, formuojant pagrindines veiklos kryptis.

Remiantis teoriniais pagrindais bei DNB banko kreditų portfelio rizikos valdymo analize, siūlomos šios kredito rizikos valdymo sistemos tobulinimo kryptys:

- Detalizuotas ir dokumentais paremtas kiekybinis rizikų vertinimas;
- Rizikų agregavimas;
- Decentralizuota pasekmių kontrolė, už kurią atsakomybę jaustų visi darbuotojai, o ne tik vadovaujantis centrinis padalinys.

Kiekybiniam rizikų vertinimui DNB bankas gali pasitelkti jį globojančio tarptautinio banko metodiką arba kooperuotis su kitais Lietuvos bankais, kuriant ir pritaikant vieningą Lietuvos paskolų rinkai kiekybinio kredito rizikos vertinimo modelį. Tai padėtų aktyviau ir efektyviau įvertinti kreditų ir jų portfelio riziką.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Galima teigti, kad kredito rizika yra žalos rizika, atsirandanti dėl kitos šalies nemokumo galimybės. Valdant kredito riziką galima išskirti du valdymo lygius: atskiro skolininko ir viso portfelio, jiems būdingi skirtingi tikslai. Individualaus skolininko atveju kredito rizikos valdymo tikslas yra sumažinti kredito įsipareigojimų nevykdymo tikimybę ir minimizuoti banko nuostolius, susijusius su įsipareigojimų nevykdymu. Portfelio kredito rizikos valdymo tikslas – rodiklių, charakterizuojančių kreditinės veiklos efektyvumą, palaikymas norimame lygyje.

2. Kredito portfelio rizikos valdymas reikalauja nuolatinės kreditų kokybės, sudėties ir jų struktūros kontrolės. Pagrindinis būdas mažinti kredito riziką yra tinkamai suplanuotas, organizuotas ir vykdomas bankų kreditų monitoringas.

3. Lietuvos bankų paskolų rinka, 2009 -2010 m. patyrusi nuosmukį, vėl pradeda plėstis, dėl pagerėjusios ekonominės padėties, mažėja šios veiklos rizika, todėl gerėja paskolų portfelio situacija, bet iki buvusio lygio dar nepakilo. Šios tendencijos atitinka bendrus paskolų paklausos priklausomybės nuo ekonominių ciklų principus. NT sektoriaus dalis paskolų portfelyje svyruoja atsižvelgiant į ekonominius ciklus. Esant ekonominiam pakilimui ši dalis užima žymią struktūrinę dalį ir atvirkščiai.

4. Bankų paskolų portfeliui įtaką turi šie veiksniai: BVP vienam gyventojui, infliacija, nedarbo lygis, vidutinį mėnesinį darbo užmokestį bei rinkos palūkanų normą ir indėlius.

5. Lietuvos bankų paskolų rizikos valdymas yra gana konservatyvus ir pasyvus, o tai nėra pati efektyviausia strategija valdyti riziką. Ne visi Lietuvos bankai yra numatę kredito rizikos valdymo strategiją, kuri yra veiksmingo kredito rizikos valdymo pagrindas. Vertindami atskiro kredito arba kreditų portfelio riziką, Lietuvos bankai naudoja daugumoje tik ekspertinius ir statistinius modelius.‘

6. Atlikus analizę, galima daryti išvadą, kad kredito rizika valdoma atliekant išsamią kliento duomenų analizę prieš suteikiant jam paskolą bei stebint ją po paskolos išdavimo. Banko klientai, kurie kreipiasi dėl paskolos ar jiems ji yra suteikiama yra priskiriami konkrečiai rizikos grupei, tam naudojamas reitingavimas, kuris yra nuolat atnaujinamas. Kredito rizika yra įvertinama balais ir reitingais, pirmiausiai išskiriant klientų grupes.

7. Apibendrinus tyrimo duomenis, galima teigti, kad kredito rizikos valdymo procesas apima šias sudėtines dalis: rizikos identifikavimas; išankstinė (ex-ante) kontrolė vykdoma nustatant operacijų limitus; rizikos monitoringas; pasekmių (ex-post) kontrolė.

8. Remiantis teoriniais pagrindais bei DNB banko kreditų portfelio rizikos valdymo analize, siūlomos šios kredito rizikos valdymo sistemos tobulinimo kryptys:

- Detalizuotas ir dokumentais paremtas kiekybinis rizikų vertinimas;
- Rizikų agregavimas;

- Decentralizuota pasekmių kontrolė, už kurią atsakomybę jaustų visi darbuotojai, o ne tik vadovaujantis centrinis padalinys.

LITERATŪRA

1. AB DNB bankas. Kosoliduotas metinis pranešimas. Vilnius 2014.
2. AB DNB bankas. Kosoliduotas metinis pranešimas. Vilnius 2013.
3. AB DNB bankas. Kosoliduotas metinis pranešimas. Vilnius 2012.
4. AB DNB bankas. Kosoliduotas metinis pranešimas. Vilnius 2011.
5. AUKSELIS, R. Kreditų valdymas, 2012. Prieiga per internetą: <http://www.slideshare.net/enterpriselithuania/rimgaudas-aukselis-skol-valdymo-ekspertas-kredit-valdymas>.
6. Bankų priežiūros vadovas. 2014, Europos centrinis bankas.
7. Bankų statistikos metraščiai. <http://www.lb.lt/>
8. BARŠAUSKAS, P.; ŠARAPOVAS T.; CVILIKAS A. Kredito rizikos pasireiškimo lizingo sektoriuje specifika ir vertinimo problemos.// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, Nr. 41, 2007.
9. Basel Committee on Banking Supervision. 2003, September. Principles for the Management and Supervision of Interest Rate Risk. Consultative Document.
10. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. Basel, 2000.
11. Basel Committee on Banking Supervision. Studies on validation of Internal Rating systems. Basel, 2005.
12. BESSIS, J. Risk management in banking. Chichester, John Wiley & Sons. 2002.
13. BIS working papers. <http://www.bis.org>.
14. DOWD, K. Beyond Value at Risk: the New Science of Risk Management. John Wiley & Sons Ltd. - 1999.
15. Ekonomika ir verslas, Lietuvos Junior Achievement. – Vilnius 2001.
16. Finansinio stabilumo apžvalgos. http://www.lb.lt/finansinio_stabilumo_apzvalga
17. GARBANOVAS, G. Banko vertės ir rizikų portfelio sąveika ir valdymas. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2010.
18. GUDELYTĖ, L.; VALUŽIS, M. Rizikos valdymas banke. Žinynas. – Vilnius, 2012.
19. Hilderman, M. (1999). Industrial Company Rating Methodology. Prieiga internete: www.moody.com/moody/cust/research/MDCdocs/18/2002000000428187.pdf?search=5&searchQuery=Industrial+Company+Rating+Methodology&click=1
20. JASEVIČIENĖ, F. , VALVONIS, V. Paskolų vertinimas: tarptautinė ir Lietuvos praktika. // Pinigų studijos Nr. 1, 2003.

21. JASIENĖ, M.; LAURINAVIČIUS, A. Kredito rizikos valdymo įmonėse problemos ir jų sprendimo būdai.// Verslas: teorija ir praktika, Nr. 10(1), 2009.
22. KAMIENAS, I. , VALVONIS, V. (2004). Paskolų registro naudojimas kredito rizikai valdyti. Pinigų studijos Nr.1, 2004.
23. KANCEREVIČIUS, G. Finansai ir investicijos. – Kaunas, 2004.
24. KOCH, T.W.; MACDONALD, S.S. Bank Management. 4th edition. USA: The Dryden Press, 2000.
25. Kredito įstaigų apžvalgos. <http://www.lb.lt/>
26. KURŠELYTĖ, D. Kredito rizikos valdymo modelis kredito unijoje. //Magistrantūros studijų baigiamasis darbas. Kaunas: Akademija. 2012
27. LAWTON, S.; GATES, D. (2005). Rating Methodology:Global Regulated Electric Utilities. Prieiga internete:
www.moodys.com/moodys/cust/research/MDCdocs/15/2003300000424000.pdf?search=5&searchQuery=Global+Regulated+Electric+Utilities&click=1
28. LEIPUS, R.;VALUŽIS , M. Kredito rizika kaip pasirinkimo sandoris // Pinigų studijos. – Vilnius, 2006, Nr. 1.
29. Lietuvos ekonomikos ir finansų duomenys. <http://www.lb.lt/lit/statistics/nsdplt.htm>
30. Lietuvos ekonomikos raida ir perspektyvos. – Lietuvos bankas, 2012.
31. LILEIKIENĖ, A.; KOVALČIK A. Komercinių bankų veiklos riziką ribojančių normatyvų vykdymo analizė (AB Šiaulių banko požiūriu).// Vadyba: Journal of Management, Nr. 1 (24), 2014.
32. LILEIKIENĖ, A., LILEIKYTĖ R. Kredito rizikos vertinimas lizingo bendrovėse// Vadyba: Journal of Management, Nr. 2 (21), 2012.
33. MAČERINSKIENĖ, I.; IVAŠKEVIČIŪTĖ, L.Banko paskolų portfelio valdymo tyrimo metodologiniai aspektai// Socialiniai mokslai, Nr.5 (26), 2000.
34. MERKEVIČIUS, E.; GARŠVA, G. Intelektinės sprendimų paramos sistemos architektūra grįstas kredito rizikos vertinimo sistemos modelis// Informacijos mokslai, Nr.35, 2005.
35. NAINYS, S. Kreditų monitoringas – kredito rizikos valdymo priemonė// Jaunasis mokslininkas, 2007.
36. Pagrindiniai Lietuvos rodikliai. <http://www.stat.gov.lt/lt/>
37. Paskolų suteikimo ir administravimo tvarka (2010). Lietuvos bankas.
38. RAMANAUSKAS, T. Bankų kredito didėjimas makroekonominiu požiūriu// Pinigų studijos, Nr. 3, 2005.
39. Residential Mortgages. Study on Internal Rating Based (IRB) models in Europe. European Banking Federation, 2011.

40. Rizika ir rizikos valdymas. <http://www.eracareers.lt/rizika-ir-rizikos-valdymas/>
41. SPITZ ,T. New tools for dynamic credit risk management//The 2002 Guide to Opportunities in Global Fixed Income, published with the February 2002 issue of Euromoney.
42. STARTIENĖ, G. Tarptautiniai atsiskaitymai. -. Kaunas: technologija, 2007.
43. TARAILA, S. Kreditavimas: teorija ir praktika. Vilnius, 2001.
44. Testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendrosios nuostatos. 2007 m. spalio 11 d Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 133.
45. TORNELL, A.; WESTERMANN F. Boom-Bust Cycles in Middle Income Countries: Facts and Explanation. //NBER Working Paper 9219. 2002.
46. VALVONIS V. Šiuolaikinis kredito rizikos vertinimas banke: paskolos ir skolininko rizika // Pinigų studijos, Nr. , 2006.
47. VALVONIS, V. Kredito rizikos vertinimo ir valdymo modelis: Lietuvos bankų praktika ir perspektyvos, Daktaro disertacijos santrauka. – Vilnius, 2008.
48. VALVONIS, V. Kreditų koncentracijos rizikos vertinimas ir valdymas// Ekonomika, Nr. 77, 2007.
49. VALVONIS, V.KREDITO RIZIKOS VALDYMAS BANKE// Pinigų studijos Nr.4, 2004.
50. VAŠKELAITIS, V. Pinigai: komerciniai bankai ir jų rizikos valdymas: teorija ir praktika. – Vilnius, 2003.
51. Vidaus kapitalo pakankamumo vertinimo proceso bendrosios nuostatos.// 2006 m. lapkričio 23 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr.145.
52. Vidaus kontrolės ir rizikos vertinimo (valdymo) organizavimo nuostatos.// 2008 m. rugsėjo 25 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr.149.
53. WAKEMAN, L. Credit enhancement. The handbook of risk management and analysis. Chichester, John Wiley & Sons, 1996.
54. ŽYDŽIŪNAITĖ, V. Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos. Kaunas: Technologija, 2007.
55. ТОЦКИЙ, М.Н. Методологические основы управления кредитным риском в коммерческом банке (www.finrisk.ru).

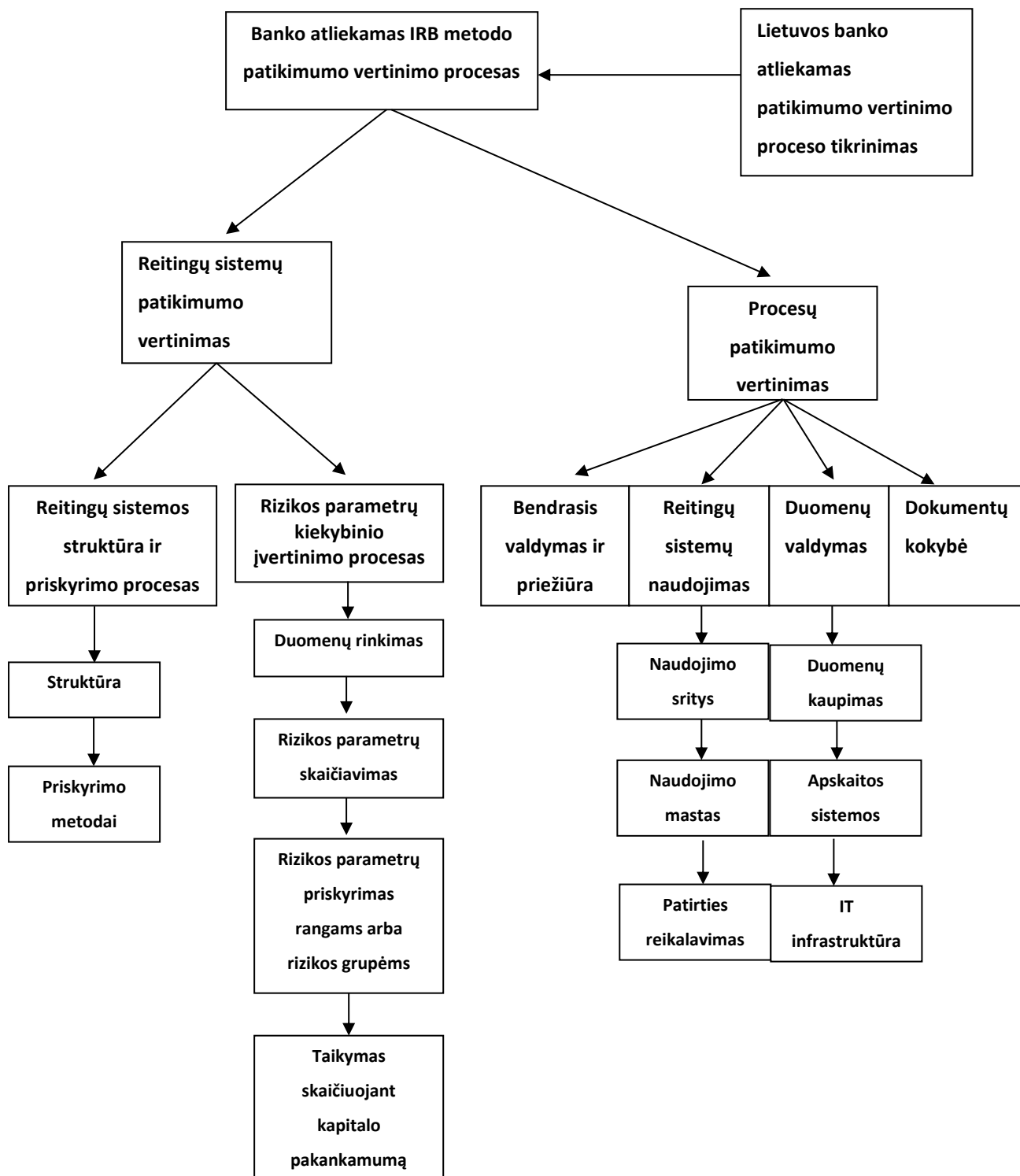
PRIEDAI

Banko rizikos vertinimo schema

Rizikos rūšis	Rizikos porūšis	Rizikos lygis (labai aukštas, aukštas, vidutinis, žemas, nereikšmingas)	Rizikos aprašymas ir įrodymai, jeigu nereikšminga	Naudojama rizikos vertinimo procedūra (standartiniai, vidaus modeliai ir kt.)	Kapitalo poreikis
Kredito rizika					
Rinkos rizika					
	Užsienio valiutos kurso rizika				
	Pozicijų rizika				
	skolos finansinių priemonių rizika				
	nuosavybės vertybinių popierių kainos rizika				
	Biržos prekių kainos rizika				
	Atsiskaitymų ir sandorio šalies rizika				
	Prekybos knygoje įvardytų didelių pozicijų rizika				
Operacinė rizika					
Likutinė rizika					
	Pakeitimo vertybiniais popieriais likutinė rizika				
	Kredito rizikos mažinimo priemonių likutinė rizika				
Bankinėje knygoje įvardyta palūkanų normos rizika					
Bankinėje knygoje įvardyta nuosavybės vertybinių					

popierių kainos rizika					
Koncentracijos rizika					
Likvidumo rizika					
Kita reikšminga rizika					
	Strateginė rizika				
	Pajamų rizika				
	Reputacijos rizika				
	Atitikimo rizika				

IRB METODO PATIKIMUMO VERTINIMO SUDEDAMOSIOS DALYS

Interviu klausimai

Kokiais esminiais principais vadovaujatės, siekdami efektyvaus kredito portfelio rizikos valdymo? Pakomentuokite plačiau.

Kaip užtikrinatė racionalų paskolų administravimą? Pakomentuokite naudojamąs priemones, drausminimus.

Kokiomis priemonėmis stengiatės subalansuoti riziką, išlaikyti teisingą jos koncentracijos lygį?

Kokius išskirtumėte išorinius kredito portfelio riziką didinančius veiksnius? Pakomentuokite jų įtakos lygį ir galimas pasekmes.

Kokius išskirtumėte vidinius kredito portfelio riziką didinančius veiksnius? Pakomentuokite jų įtakos lygį ir galimas pasekmes.

Kokias priemones taikote norėdami sumažinti riziką individualių paskolų ir viso portfelio lygiu? Pakomentuokite priemones bei jų naudojimo tikslumą.

Kaip vertinate kredito portfelio riziką, ar taikote tam tikras metodikas (reitingavimas, balų sistemos ir pan.). Jei galite pateikti konkrečiai, pakomentuokite.